

ІВАН СТОЦЬКИЙ

КІНОФІЛЬМОВА ЕКСПЕДИЦІЯ

РЕПОРТАЖ

ІВАН СТОЦЬКИЙ

КІНОФІЛЬМОВА ЕКСПЕДИЦІЯ

РЕПОРТАЖ

diasporiana.org.ua

1970 РІК

ВИДАНО НАКЛАДОМ АВТОРА

IVAN STOTSKYJ

THE CINEMA-FILM EXPEDITION

DOCUMENTARY

©

Copyright 1970
Ivan Stotskyi
213 Ireland Street,
Oonoonba, Q-ld,
Australia.

PUBLISHED BY THE AUTHOR

*Printed in the United Kingdom by
Ukrainian Publishers Limited,
200 Liverpool Road, London, N. 1.*

ДО ЧИТАЧА!

*Дорогий Читачу! Повідомляю Тебе, що мої великого формату фотографії, зроблені під час подорожі експедиції, пропали. Їх було більше двадцяти. Шко-
дую, бо вони були рідкісні.*

А в т о р

1.

6 березня, 1954 року. Тихого осіннього передвечір'я, коли жовтавий диск сонця котився вниз, щоб упасти за затокою у хвилясте море, я в руках з газетою «Вільна Думка» їхав на 25 Вальд стріт. У довгому череватому автобусі я ще раз розгортаю газету і ще раз перечитую оголошення. В ньому було написано: «Експедиції потрібний мінералог і чучельник».

Я так само, як і спочатку, коли перший раз прочитав це оголошення, знову обмірковую. Я прикушую верхню губу. Це моя звичка, коли обмірковую серйозну справу.

Експедиції потрібний чучельник і мінералог... А що я скажу? Я ж не чучельник і не мінералог... Хіба журналістом... Але я не знаю англійської мови, а мого фаху бухгалтера, напевно, експедиції непотрібно. Та взагалі, чого я їду до канцелярії, якщо я не чучельник і не мінералог, а до того ще й хворий. Та чи варто було тратити час на безнадійну справу?

Я відкладаю набік газету і обмірковую, що сказати начальникові експедиції. Я прийшов до висновку, що не буду згадувати оголошення, а скажу, що чув про вашу експедицію і прийшов докладно про неї розпитати. Я був задоволений, що так легко розв'язав справу. Але моя радість швидко пройшла.

Як я вийду з ситуації, якщо начальник експедиції скаже, що йому люди потрібні й запитає про мій фах? Що я йому скажу? Не маю ніякого, але прий-

міть, бо експедиція — це моя мрія ще з дитинства. Але попереджаю — я хворий. Про хворобу обов'язково треба сказати. Не можна ж начальника обдурювати, коли він готується в таку серйозну подорож. Бо якщо кожний збреше, то що чекає таку експедицію в дорозі.

Але супроти цієї наївності виникає заперечення: до сто чортів з чесністю!.. Начальник з такою відвертістю не прийме мене. Я знову обмірковую цю справу. Але без брехні я не міг придумати чогось кращого. Я вибухнув злістю.

Якщо я не хочу брехати, то чому ж лізу з такою ідіотською думкою!.. Я болісно посміхаюсь і навіть вимовляю іронічно речення: — Я не маю фаху і хворий. Але прийміть, бо я хочу мандрувати. Еспедиція — моя мрія ще з дитинства.

Я був сердитий. Десь глибоко-глибоко на дні серця ятраться думки, що виникли на підставі власного досвіду.

Який же дурень прийме хвору людину до експедиції? Я ж пройшов пів світу і бачив, що людське життя побудоване на фарисействі, брехні і шахрайстві. Чому ж я збрехати не хочу? Не дотримуйся святого письма, бо пропадеш. Сьогодні на чесну людину дивляться, як на дивака. Сьогодні людині з християнськими засадами тяжко жити, бо кожний хоче її використати для своїх інтересів, кожний хоче видурити в неї зароблений кривавицею і потом гріш, кожний хоче використати її щирість і доброту.

Від моєї філософії починає шуміти в голові і в ушах. Я ховаю до кишені часопис і дивлюся на австралійця, що зайшов з приятелем до автобуса. Вони сіли навпроти мене. Австралієць був немолодих років; довгасте з горбатим носом обличчя показувало, що ця людина є комерсант; коверкотову сіру жилетку розпирав звислий живіт. Австралієць од ходи втопився і тепер важко дихав, обтираючи

хустиною спітніле обличчя. На його пальцях, на золотих перснях переливалися брилянти. Він звернувся до приятеля.

— Заробимо по тисячі фунтів.

Приятель у картатому піджаку відповів:

— Нечесно так робити з приятелем. Аджеж він багато допоміг нам.

— Не будь дурнем. Сьогодні правдою й чесністю не проживеш.

На Маклай стріт я вийшов з автобуса. Дорогою ввижались модерні комерсанти і в ушах дзвеніла їхня розмова.

Біля брами автобусного парку я зупинився. Я трохи хвилююся. Мое передчуття підказувало, що начальник не прийме мене до експедиції. Я проходжу браму, підходжу до каравану і стукаю.

Відчинилися двері.

— Ви будете пан Константинов?

— Я.

— Ви є начальник кінофільмової експедиції?

— Так.

— Ви вже набрали людей в експедицію?

— Набрав.

Почувши таку відповідь, я розгубився. Моя карта була бита. Експедиція в повному складі. Ні про що з ним говорити.

— Я дивлюся на нього і раптом викрикую:

— Пане Константинов, я вас знаю!..

Начальник експедиції спокійно дивиться на мене м'якими сірими очима.

— Я вас не знаю.

— Не знаєте?!.. В Авгсбурзі!.. В лікарні!.. Там я познайомився з вами, і ви мені сказали, що ви є фотограф і журналіст.

— А-а-а!.. Пам'ятаю, пам'ятаю!.. Зайдіть до каравану.

Ми зайшли до каравану. Він був хаотично наповнений подорожніми речами. На столі лежали

мапи, книжки, журнали, чисті бланки з адресою кінофільмової експедиції, чистий і списаний папір та інше канцелярське приладдя. В куті біля канапи стояли різних калібрів рушниці; над ними на стіні висіли патронташі. Посеред каравану стояв накритий чорним покривалом кінофільмовий апарат.

Ми сіли за стіл і почали розмову, вірніше не почали, бо я весь час слухав, а начальник Константинов говорив. Я почув од нього, що він не лише фотограф, а також з великим стажем кінофільмовий оператор. Він був у кінофільмовій експедиції в Африці та Бразилії. За півгодини він розповів мені велику низку пригод з тиграми, із левами та з чорношкірими.

До експедиції він прийняв мене. Коли ми потиснули один одному руки, я не відходив. Він же мене не питав про мій фах і про мій стан здоров'я. Він, напевно, забув. Для чого я буду приховувати від нього мої недоліки. І я йому розказав, що я не маю фаху і що я маю виразку шлунку і ревматизм.

— Я теж маю виразку шлунку. В експедиції виразку шлунку вилікуєте. Коли внесете до каси гроші? Пай в нас чотириста фунтів. Спішіть, експедиція 13 березня від'їжджає.

Я пообіцяв принести 300 фунтів завтра, а 100 фунтів у день від'їзду.

Повертаючись додому, я радів, що Константинов поставився до мене хороше. Напевно, допомогло авгсбурське знайомство.

У середу 10 березня я приніс 300 фунтів. Помічник начальника експедиції голляндець Гантлінг виписав мені квитанцію, і я став членом експедиції.

11 березня. Я бігав по місту, як божевільний: через два дні експедиція від'їжджає, а в мене так багато незакінчених справ. Особливо я поспішав закінчити друкувати свою збірку »Потолочені хліба«,

що розпочав ще в лютому місяці. Я зрання виходив з хати і приходив додому пізно увечорі.

13 березня. Сьогодні експедиція з Сіднею не виїхала. Я радію, що експедиція залишилася ще на декілька днів. Ще день, ще два, і я закінчу друкувати збірку та розішлю її кольпортерам.

Увечорі був у Константинова. Він одержав з Німеччини кінофільмовий об'єктив. Коштує 200 фунтів і 29 фунтів пересилка. Об'єктив непоганий, німецька оптика найкраща у світі. Але я був незадоволений, бо об'єктив переслано летунською поштою. Можна ж було його одержати звичайною. Це коштувало б не більше трьох фунтів. Якщо так будемо розкидати експедиційні гроші, вони швидко розкояться. Я промовчав.

15 березня. Кожного дня їжджу на Вальд стріт до автопарку. Боюся залишитися в місті. В автомобільному парку пожвавлення і рух. Одні члени експедиції приходять запитати, коли експедиція від'їжджає, інші вже взнали про від'їзд і не спішать відходити, стоять і розмовляють; шофери й механіки проглядають мотори автомашин і поспішно кінчають профілактичний ремонт; канцелярський персонал на мотоциклеті та легковій машині весь час у роз'їздах. Приїжджають приятелі, знайомі та зацікавлені. Двір автопарку повний автомашин і людей.

Увечорі знову був у Константинова. Він дав мені австралійський журнал; в ньому надрукований нарис про його кінофільмові експедиції попередніх років. Я читаю і радію. Боже Провидіння послало мене до Константинова. Таке щастя, як експедиція, в житті трапляється не кожному.

17 березня. Експедиція затрималася ще на пару днів. Константинов чекає від військового міністра відповіді на одержання гусеничного авта й наметів.

Минулої ночі перед ранком приснився мені сон. Джунглі. Я пробираюся на південь, бо знаю, що лише ідучи на південь, я виберуся з них. Я вже змучений, але я напружую м'язи: перескакую корчі, лізу рачки, обходжу трясовиння, а де не можна пройти, пробую сокирою. Нарешті, я помічаю, що темінь зникає, значить джунглі кінчаються. Я напружую останні сили і виходжу з джунглів. Сонце сліпить очі, в роті нестерпна спрага, почуваю велику втому. Але я боюся відпочивати, бо чую в джунглях ревіння лева. Я тікаю. Раптом зібралися грозові хмари. Загуркотів грім, заблискала блискавка, і линув тропічний дощ. За мить земля покрилася водою. Я вже не бреду, а пливу. Згадую, що юнаком міг триматися горілиць на воді. Я лягаю горілиць, але мокрий одяг тягне мене на дно. Десь узився Константинов. Він стояв на узгір'ї. Я кричу: «Я потопав! . . . Рятуйте! . . . У вас в руках віршовка. Киньте мені!»

Від крику прокидаюся. Я чую, як у мене шалено стукає серце. Дивний сон.

20 березня. Константинов одержав відповідь од військового міністра: вона була негативна. Ні гусеничного авта, ні наметів у кредит нам не дали. Ця вістка мене хвилює. Без гусеничного авта експедиція не перейде пустелі Мертве Серце. Отже головна моя ціль — перехід пустелі Мертве Серце з пляну викреслюється. Медична сестра панна Маркот вислала до військового міністра спеціального листа, вона його знайома. Можливо, її лист допоможе нам одержати від міністра «Катер-Пілер» і намети.

Цими днями Константинов прийняв ще три особи: двох поляків й одного француза.

21-25 березня. Константинов одержує багато замовлень на шкіри кенгуру, крокодилів, буйволів і

верблюдів. Прийшли замовлення також на документальні кінофільми з Америки і Німеччини. Я задоволений. Журналіст — німець Тюмлінг і мадяр кінооператор Фон-Нагі теж радіють. Заступник начальника експедиції Вуд спокійний. За фахом австралієць Вуд учитель, але Константинов прийняв його артистом. Він тепер веде кореспонденцію з установами, а коли експедиція вирушить у подорож, він буде писати репортажі до австралійської преси і в фільмах гратиме головні ролі. А «денщик» Константинова поляк Глов'як од захоплення й радості згубив розум. Начальник експедиції Константинов нас запевняє, що кожний член експедиції за рік одержить чистого прибутку на один пай дві-три тисячі фунтів. Америка і Німеччина дають за документальний кінофільм на 30-45 хвилин од 3.500 до 6.000 фунтів, а за пригодницький кінофільм (Константинов має декілька кіносценаріїв) дають од 25.000 до 50.000 фунтів. Кінооператор Чарлс Чаувел зфільмував фільм «Джедда». Кінофільм наробив багато галасу в Австралії. «Мої кінофільми не будуть гіршими від «Джедди», — запевняє Константинов.

27 березня. Гантлінг роздав кожному членові експедиції бальянс. Властиво, це був не бальянс, а аркуш паперу з прізвищами членів експедиції, а навпроти кожного прізвища стояла внесена ним сума грошей. З цього голого аркуша паперу не можна довідатися ні про грошовий стан, ні про стан майна експедиції. До бальянсу не додано розшифровок. Наприклад: в аркуші-бальянсу написано, що автомашина ляндровер коштує 450 фунтів, а фактично за неї заплачено 750 фунтів. Отож експедиція має 300 фунтів боргу. Чи це фальшування, чи той, хто складав бальянс, не має поняття про бухгалтерію. Але аркуш паперу є фальшивий.

28 березня. Сьогодні Константинов робить пробний кінофільм. Коли я прийшов до автопарку, в

ньому не було нікого. Така дисципліна мене здивувала. Адже сказано прийти всім експедиційникам о 8 годині ранку. По дев'ятій годині експедиційники почали сходитись. Константинов прийшов о 12 годині. Під час фільмування між Константиновим і кінооператором Фон-Нагі виникла незгода; в них сталися технічні розходження у фільмуванні. Я схвалював фільмування з багатогранними деталями кінооператора Фон-Нагі. Константинов од злоти поплів. Думаю, що за цей конфлікт Фон-Нагі колись поплатиться.

1 квітня. Був на квартирі в Константинова, він щойно одержав відповідь від міністра на лист панни Маркот. Міністер відмовив дати в кредит гусеничну автомашину й намети.

— Від'їжджаємо остаточно шостого квітня, — сказав Константинов. — Ми затрималися, ждучи відповіді міністра.

Я запитав Константинова:

— Чи закінчите ремонт джипа до 6-го квітня?

Два дні тому я довідався, що експедиція має автомашину джип і що його ремонтує Тамарин батько. Тамара — це коханка Константинова.

— Так, ремонт джипа сьогодні закінчили. Завтра автомашина стоятиме в парку. Приходьте після обіду, поїдемо купувати вам речі. Зараз я їду до адвоката.

Я додому не їздив, сидів у каравані й чекав Константинова. Але його не дочекався.

2 квітня. Сиджу дома й пакую приятелям і редакціям свою збірку «Потолочені хліба».

Щойно був у С. Яворського, він радив мені не їхати. Поради такого змісту я чув від усіх своїх приятелів і знайомих. Вчора одержав листа від письменника Д. Нитченка, він пише: «Пане Стоцький, чи Вам набридло життя, що їдете в пустелю? У Вас же ревматизм і виразка шлунку». Декілька

днів тому одержав листа від письменника Є. Гарана: «Пане Стоцький, Ви вважайте на своє здоров'я». Позавчора зустрів журналіста О. Питляра: «Друже, я Вам раджу не їхати. Експедиція не для вашого здоров'я».

6 квітня. З Тамариного помешкання до автопарку перевозили харчові продукти вартістю на 350 фунтів. Їх склали без ніякого обліку в мехмайстерні автопарку. Отже з сьогоднішнього дня над продуктами господарем є робітники мехмайстерні й кожний відвідувач, а до перевозу господарем була Тамара. Продукти в Тамари були теж без обліку. Така безконтрольність непокоїть мене. Мій досвід, набутий на праці бухгалтера і бухгалтера-ревізора, мене переконав, що безконтрольність штовхає людину на зловживання.

Сьогодні Константинов сказав, що всі приготування закінчені і від'їзд назначив на 9 квітня. Але чи Тамарин батько відремонтує автомашину джип на 9 квітня? Константинов збрехав, сказавши, що джип відремонтовано.

В неділю по полудні з начальником Константиновим та з Фон-Нагі був у гостях у кінотехніка Котка. Він веселий енергійний хлопець, теж їде в експедицію. Батьки Котка милі хлібосольні полтавці. Трохи випили, Константинов багато говорив про експедицію. Фон-Нагі був трохи п'яний.

10 квітня. Ранком панна Маркот, Тюмлінг, Фон-Нагі, кухар італієць і я ходили до радіопересильної станції АВС. Журналіст Тюмлінг коротко розповів про експедицію та її мету. Інші відповідали на запитання службовця радіостанції. Треба зауважити, що такої наївної дівчини, як Маркот, я не міг уявити. Вона раділа, як дитина, й кожного, хто йшов по коридору, питала: «Ви теж ідете говорити по радіо?»

А кухар італієць був на третьому небі. Я став розчаровуватися колективом експедиції.

Константинов по радіо дав оголошення, що кінофільмовій експедиції потрібні мисливці. Я був за-скочений. Константинов говорив, що статут експедиції зареєстрований на 12 осіб, а тепер є 18 осіб. Для чого він набирає ще людей?

13 квітня. Радіотехнік Котко і кухар Делятовський вибули з експедиції. Мотиви Котка: »З Константинова такий начальник і кінооператор, як з каліки танцюрист«. Делятовський сказав: »Обіцянка цяцянка, а дурному — радість«. А шанована Константиновим медсестра панна Маркот потрапила в неласку.

Сьогодні Константинов прийняв як артистку студентку медичного інституту австрійку Герду. Я довідався, що декілька днів тому була прийнята на посаду секретаря німкеня Маргарита. Експедиційні гроші котяться, бо Маркот, Герда і Маргарита з днем прийняття їх до складу експедиції одержують тижнево по дев'ять фунтів.

17 квітня. Великодне свято святкував дома. Цими днями відбулася конференція читачів журналу »Нові Дні«. Доповідь робив науковець Є. Ю. Пеленський, який з'ясував літературний стан на еміграції. На конференцію прибули робітники пера, представники від НТШ і газети »Вільна Думка«, а також було чимало гостей. Дискутанти поставили до журналу »Нові Дні« цілий ряд вимог. Конференція ухвалила всіма засобами плекати літературу, відновляти та збуджувати до неї зацікавлення серед широких мас.

Шановний Читачу, конференція читачів журналу »Нові Дні« в далекій Австралії є дуже рідкісним явищем. Отже я відійшов од теми і декількома рядками зафіксував згадану подію, яка не торкається теми експедиційного репортажу.

19 квітня. По полудні призначений »прощальний вечір«. Я прийшов перший. Я хвилююся, бо придуть, як сказав Константинов, біля двадцяти журналістів. Чи я гідно репрезентуватиму перед ними ім'я українського журналіста, адже з англійською мовою в мене кепсько. Я заходжу до каравану. Він заставлений напоями й харчами. Лежали на столі чарки, ножі, виделки, коробки з печивом й бісквітами; в очі кидалися скриньки з пивом і пляшки вина.

Журналісти не прийшли. Був тільки знайомий журналіст Тюмлінга, журналістка австралійка і знайомий Фон-Нагі журналіст маляр. Але було багато членів експедиції: Том, Тюмлінг, Фон-Нагі, Алекс, Рігі, Тамара, Константинов і поляки. Тамара непогано пила спиртні напої.

20 квітня. Ранком я переїхав з речами до каравану. Завтра від'їжджаємо. Цілий день гасаю по місту. За свято набралася ціла гора незакінчених справ.

Медсестру панну Маркот Константинов звільнив.

22 квітня. Був з Константиновим у моєї господині на моєму »прощальному вечорі«. Багато було гостей. Дехто був п'яний. Константинов не пив, але багато говорив. Коли я прощався з господинею, вона сказала:

- Ви відважилися з ним їхати?
- З ким?
- З Константиновим.
- Так. А що таке?
- Я б не поїхала.
- Чому?
- В нього шахрайське обличчя.
Я образився.

23-25 квітня. Щовечора буваю в Константинова. Ми стали близькими знайомими. Вечори проходять

непомітно; інколи сиджу до дванадцятої години ночі. Константинов виявився непоганим оповідачем. Вечераємо завжди за мої гроші. Я спостеріг, що Константинов дуже скупий, але з експедиційними грішми занадто щедрий. Про від'їзд не питаю, такі запитання його нервують.

27 квітня. Ранком був у Константинова, він ще спав. Сьогодні їду з ним купувати москітник, намет, мисливські чоботи, ковбойський капелюх, мисливський ніж та інші речі.

— Ідіть і чекайте в каравані. Я одягнусь і зараз приїду, — сказав Константинов.

Вже друга година дня, а Константинова немає. Вже хочеться їсти, але я боюся вийти з подвір'я, щоб не розминутися з ним. Я його не дочекався.

28 квітня. Вже тиждень ночую в каравані. Поляки теж переїхали до автопарку і сплять в автомашині скавт.

Поляк Кендьо вислухав од Константинова купу вульгарних слів за те, що вимагав бальянс. Я був обурений на Константинова за його нецензурні слова до члена експедиції. Аджеж в експедиційному контракті написано, що бальянс складатиметься щомісяця й роздаватиметься експедиційникам, щоб були обізнані з грошовим і матеріальним станом експедиції. Отже Кендьо законно вимагав бальянс.

В обід я взяв у Константинова всі дані про його біографію та про маршрут експедиції. Я поспішаю, бо завтра остаточно від'їжджаємо. Я сиджу в каравані й пишу нарис про маршрут і плян експедиції. Треба його сьогодні написати, а завтра вислати до газет і до журналу »Пороги«. Я трохи хвилююся від думки, що завтра від'їжджаю. Сьогодні увечорі відвідаю приятелів і попрощаюся з ними. Але ще не вирішив остаточно, що робити з моїм архівом. Чи передати його приятелеві, чи залишити на квартирі.

Приятель радить передати архів йому, бо в експедиціях бувають різні випадки.

29 квітня. Я і кінооператор Фон-Нагі стали ворогами. Сьогодні експедиція знову не виїхала. Я перестав вірити в слово Константинова «від'їжджаємо». Нарис про маршрут експедиції сьогодні вислав до Америки, до Аргентини та до Франції. До газети «Вільна Думка» надішлю завтра.

По полудні відвідав американський військовий пароплав авіоматку. В черзі стояв 25 хвилин, доки зійшов на пароплав. Сіднейці відвідують його вже четвертий день. Газета «Сідней Гералд» пише, що пароплав щоденно відвідують близько 25000 осіб. Заходжу до пароплава: великий, довгий поміст. Це місце для збірки матросів корабля. Скрізь метушня, галас і сотні відвідувачів. Між відвідувачами поодиноці й групами матроси. Їх раз-у-раз оточують цікаві, особливо молодь. Вони дають записники, і матроси вписують до них адреси й автографи; багато відвідувачів із фотоапаратами. Праворуч поміст відгороджений завісою; у відгородженій частині помосту сидить оркестра, і старшина приймає сіднейських та канберських високих достойників. З боку помосту знаходиться ліфт, ним відвідувачів підіймають на другий поверх.

Ліфт спустився, матроси-обслуга відкривають борт і біля ста відвідувачів ступає на поміст підйомника. Свисток, потім другий. Матроси підіймають борт, і ліфт несе відвідувачів на другий поверх. Там широкий і дуже довгий поміст. Посеред помосту вежі; з них стирчать великого калібру гармати, ще вище — менші гармати й зенітки, а ще вище — кулемети. На обох причілках веж на помості стоять бомбардувальники, під їхніми крилами на гаках висять звичайні бомби і атомбомби. Атомні бомби я бачу вперше і з цікавістю їх оглядаю. Поблизу бомбардувальників стоїть декілька винищу-

вачів з відкритими дверима, до них заходять відвідувачі. Інспектори показують прилади і розповідають про літак. На задньому помості за ланцюговою перегородою стоять рядами літаки. То заборонена зона помосту. Але вартових немає. Я переходжу в заборонену зону й оглядаю літаки. О, скільки їх тут є!.. Бомбардувальники, винищувачі, розвідники!.. Я рахую їх — сто двадцять! Я, напевно, ще довго ходив би і розглядав літаки, та вартовий чемно попрохав залишити заборонену зону.

Коли я сходив з корабля, прибув із Сіднею міністер. Я зацікавився. Після офіційного прийому міністер і старшина стиснули один одному руки. Міністер в супроводі старшини пішов оглянути пароплав. За ними наглядали два поліцаї.

30 квітня. Ранком їздив з Константиновим у крамницю купити собі речі. Нарешті, все купив. Вже не турбуюся, що залишуся без потрібних речей. Константинов купив фотоапарат, побільшувач до фотоапарата та об'єктив малого розміру. Все це він купив в борг. Отже за них прийшлося мені поручитися.

О 8 годині вечора їздив з Константиновим і Тамарою у місто Бенкстаун дивитися на пробний «Вечір танку і пісні». Виступали артисти: Є. Дорошенко, Н. Тиравська і В. Рихтовський. Я дивлюся на їхню прекрасну гру, і моє бажання їхати в експедицію поступово зникає. Під впливом їхньої гри мені так хочеться залишитися дома і так хочеться побачити «Вечір танку і пісні». Таке в Сідней прекрасне життя, а я від нього відрікаюся — їду шукати відлюддя, небезпек і пригод.

1 травня. Француз технік Алекс та інші експедиційники вимагають од начальника Константинова від'їзду.

— Доки ми будемо сидіти тут?!..

— Вертай мені назад гроші, я вибуваю з експедиції! — кричить поляк Скочек.

— Ти говорив, що 13 березня від'їдемо, а сьогодні вже перше травня, — горланить технік Алекс.

— Панове, вибираймо іншого начальника!

Константинов хвилюється. Він викрикує до бунтарів беззмістовні речення; слова його перемішані з брутальною лайкою і материнщиною. Австралієць Макдоналд ледве втихомирив бунтарів.

Перед обідом привезли собак: Старого білого хорта Панчо, рудого з розумними очима Расті, молодого вовчої породи Блю і Блекі. Їх прив'язали на ланцюжки до скатів автомашини. Вони ще не ознайомилися з людьми і недовірливо дивляться на нас. Собакам дали м'яса, але вони понюхали й не їли.

2 травня. 9 година ранку. Коли я прийшов, увесь склад експедиції був у зборі. Том вимагав од начальника негайного від'їзду. Константинов безсилий і без авторитету. На подвір'ї галас, крик і рух.

— Брехун! . .

— Вертай мені гроші, я вибуваю з експедиції!

— Вже другий місяць годуєш нас обіцянками!

— Панове, вибираймо іншого начальника!

— Вибираймо за начальника пана Гантлінга!

Макдоналд з великим зусиллям заспокоїв бунтарів.

— О 7 годині вечора на Вальям стріт ч. 212 відбудуться збори й підпис експедиційного договору, — повідомляє Макдоналд.

У зазначений час прийшли всі. В кожного на обличчі ще не зник слід ранкового бунту. Адвокат Майер Тоні читає в англійській і в німецькій мовах договір. Експедиційники підходять і підписують його. Я підписую останній. У Константинова обличчя напружене й нервово. Він поставив у договорі для себе п'ять паїв, а грошей ні одного пена не вніс до каси. Чех Іліяс говорить про це до експедиційників англійською мовою. Константинов тремтячою рукою виправляє п'ять паїв на три. Я гірко посмі-

хаюся. За чією згодою Константинов поставив собі п'ять паїв, а тепер виправив на три? Ні один експедиційник не висловився, що плату начальникові експедиції визначає не сам начальник, а визначають і ухвалюють на зборах члени експедиції. Сьогодні я ще більше переконався, що колектив експедиції складається з пересічних і неорганізованих людей. При такому колективі експедиційні гроші в Константинових руках швидко розкотяться. О десятій годині вечора експедиційники розходяться нервові й незадоволені.

4 травня. Константинов привіз 20 000 аркушів паперу і 5 000 тисяч ковертів. Я схопився за голову. Двадцять тисяч аркушів паперу!.. Щоб канцелярії його зужити треба писати цілий рік щоденно по п'ятдесят аркушів. Та папір можна ж купити по дорозі. А для чого ковертів така кількість? Я назвав Константинова ідіотом. Кожний клопоть місця в автомашинах потрібний, а він припер чотири коробки паперу. Закуплені ще різні непотрібні матеріали. І цей непотрібний матеріал зайняв один причеп. Я згадав слова техника Котка: »З Константинова такий начальник, як з каліки танцюрист«.

По полудні зник собака Блю. Я з Константиновим здив на псарню і привіз його назад.

5 травня. О 6 годині вечора від'їхала перша група членів експедиції. Це були: додж і джип. На джипі поїхав технік Макдоналд з дружиною, а на доджі поїхав шофер Том з Гогачем і Скочеком. Крига зрушена. Я радію. Завтра від'їжджає остання група.

Коротенько знайомлю читачів про маршрут і склад експедиції. Експедиція складається з 19 осіб: з них 4 австралійці та 15 новоавстралійців. Експедиційна група має: 1 скавт, 1 джип, 1 ляндровер, 1 голден, 1 моторовий човен, 1 мотоциклет, 4 радіовисильні станції, 12 рушниць, 1 кінофільмовий апарат, 2 фотоапарати, побільшувач зня-

ток, 3 причепа, 1 караван, 1 велику пічку на дрова, 4 сідла та велику кількість медикаментів.

З Сіднею експедиція бере маршрут на Берк. У Берк склад експедиції розподіляється на три групи. Перша кінофільмова група моторовим човном пливе по річці Дарлінг і накручує фільм. Друга мінеральна група автомашиною джип відправляється в район Бігута шукати уран і золота. Третя мисливська група, чекаючи на поворот першої й другої груп, залишається на місці й тренується на конях у киданні петель (лясо) та полює в південному районі Квінсленду.

З Берк експедиція простує до Ірляндських озер, отаборюється там і розшукує скелети депрододонта. Депрододонт — великого розміру тварина, його життя припадає на палеоліт, льодовикову добу.

З Ірляндських озер начальник експедиції Іван Константинов, медсестра, технік-механік, радіотехнік і журналіст заповняють у поліції анкету-заповіт і на двох автомашинах, ризикуючи життям, від'їдуть у пустелю Мертве Серце. В пустелі Мертве Серце, її ще іноді називають пустелею неповернених, за десять років загинуло біля тридцяти осіб.

В Аліс-Спрінгс увесь склад експедиції повинен зустрітися. Після відпочинку експедиція вирушить на північ, де кожна група працюватиме за своїм призначенням. Біологічна група збиратиме рідкісні комахи, рослини та ловитиме для зоопарку гадюк і даунів; мисливці заготовлятимуть шкіри, полюватимуть на диких свиней, крокодилів та буйволів; кінофільмова група накручуватиме фільм. Підійшовши до північного побережжя, експедиція вступить на терен аборигенів Арнгем Ленд, де начальник Константинов накрутить кольоровий фільм із життя прапервісних мешканців Австралії. На цьому терені в головному закінчується праця експедиції.

З терену Арнгем Ленд експедиція вирушить по північному побережжі Австралії до півострова Кейп

Йорк, зовсім не дослідженого півострова, і звідти через Тавнсвіл і Брізбен повернеться до Сіднею.

6 травня. Я одержав анонімного листа.

*»Високоповажаний Пане Смаль-Стоцький. Я
взнав, що Ви збираєтеся мандрувати в пустиню.
Вважайте на свою хворобу. У Вас же ревматизм
і виразка шлунку. Крім того, я чув, що ваш
начальник експедиції Константинов непорядна
людина — шахрай. Гарно подумайте над напи-
саним, особливо над другим реченням.*

4. 5. 1954.

Ваш знайомий

Я читаю ще раз анонімного листа, довго над змі-
стом роздумую й ховаю до кишені.

2.

7 травня. Четверта година дня. Начальник експедиції дає наказ вирушати. Першим з брами автомашинного парку виїжджає мотоциклетом Рігі, за ним — автомашиною скавт Гантлінг. Нас супроводжує Константинов. Біля пошти зупиняємося. Кожний хоче вкинути до поштової скриньки прощального листа. Так, прощального, бо залишаємо Сідней на дванадцять місяців.

Ще хвилину і шофер дає сигнал. Експедиційники сідають в автомашину. Я тисну начальникові руку. Константинов дивиться на мене й промовляє: — З Богом!..

Водій дає ще сигнал. Я зачиняю дверцята автомашини. Гуркоче сильніше мотор. Шофер стартує і скавт вливається в потік автомашин.

— Прощай Сіднею!.. Чи доведеться побачити тебе знову?!..

В усіх нас пригнічений настрій. Я дивлюся на Маргариту, що сидить проти мене. Вона хоче усміхнутися, і її червонувате обличчя кривиться робленим усміхом. Тільки блискучі очі, що горять юністю не зраджують смутку. Бог відає, яка фортуна чекає її. Аджеж ми ідемо не на баль-маскараду, а в невідоме. Куплені брезентові мішки для води нагадують, що ми будемо проходити безводні простори; черевики з халявками й чоботи промовляють за ту місцевість, де кишить отруйними гадуками та павуками; денні й нічні сітки наводять на згадку про

хмари надокучливих москітів. Великий запас тютюну невідомого призначення, та, любий Читачу, я зраджу таємницю начальника: цей тютюн для аборигенів.

Сонце заходило. Ми минали Параматту. Вечір поступово кутав усе навколо в темну сутінь. Назустріч пливли окаті світла автомашин. Ще година, ще друга, і сліпучий потік світел зникає. Настала ніч. Гуркіт мотору глушила чорна порожнеча, і здавалося, що наша автомашина летить у прірву, в безвість.

Експедиційники поволі засипали. Гантлінг пустив мотор на найбільшу швидкість. Коли я прокинувся, був страшенний холод. Ми їхали в гори. Я витяг ковдру й окутав нею ноги. Спиною притулився до Маргарити, вона сиділа поруч мене. Я чую як спина стала нагріватися. Мадяр Фон-Нарі теж змерз. У нього з'явилась нежить. Він увесь час нюхає ліки.

В якійсь місцевості зупинилися біля ресторану-кафе. Не зважаючи на пізній час, була четверта година ночі, він був відчинений. Ми з насолодою пили чай. Господар ресторану виявився поляком: поруч нього стояла юна чорнява дружина.

— Вже до маєтку доробився! — звертаюся я до Кендя.

— Після експедиції ми теж будемо мати маєтки, — відповідає він.

Попрощавшись з господарем і його дружиною ми від'їхали. Мороз міцнішав. Я витяг ще одну ковдру й окутався нею. Рігі одяг міхового комбінезона. Він їде на мотоциклеті. Нічний гірський вітер при сорока милях їзди на годину не лише пронизує тіло холодом, а й коле його холодними шпильками.

Ранок. У салатній млі, з'явилися хати. Гантлінг газує, миготять телефонні стовпи.

— Зупиніть! Зупиніть автомашину!.. — кричить Герда. — Човен, човен!..

Гантлінг гальмує автомашину.

Ми щасливі. На повороті на міст від автомашини відчепився моторовий човен, він зупинився на кінці берега. Ще два кроки й моторовий човен упав би у воду.

О 8 годині ранку ми догнали дві наших автомашини, що від'їхали з Сіднею 5 травня. Мотори їхніх автомашин виявилися набагато гіршими від нашого. Вони отаборилися біля річки. Ми зійшли з автомашини; посипалися запитання, розмови... Це ж перші дні подорожі. В кожного в голові цілий фільм вражень. Я зауважив, що поляки трималися хвацьковито, особливо Скочек. Він накинув на плечі довгу шинелю і вип'яв груди. Його низький зріст і вип'яті груди промовляли про його характер.

Гантлінг скомандував варити сніданок. Колектив дружній, суп за годину був зварений. Кожний експедиційник підходив до причепу, на ньому стояла кухня, і кухар наливав черпаком зголоднілим гарячу смачну страву.

О 10 годині ранку загули мотори, експедиція вирушила. Тепло і тихо. Дорога добра, шосе. Ідемо швидко, майже сорок миль на годину. Краєвид чудовий: кучерявиться листвяний ліс. Переїхали через кряж гір. Гори стають нижчими й розлогими. Дорогою серед листвяного лісу виростає острів шпилькових дерев; високі, стрункі цівки дерев привабливо впадали в очі. Перед обідом гориста місцевість переходить у горби.

Нова Південна Валія — штат поміркованого клімату; тут росте дуб, берест, клен та інші листвяні дерева, але попадаються і шпилькові.

Після обіду день пройшов одноманітно. Ночували на березі річки. Накрапав дощ. Вечері не варили. Гантлінг роздав усім сухий харч. Повечерявши, я нап'яв намет і в ньому розклав похідне ліжко. Спав добре, було тепло. Встав рано. Сніданок був уже готовий. Нашвидку поснідали. Ще сіріло, як виїхали. Викотилося червоне сонце. Ідемо весь час

сухим степом. Показалася залізниця. Ідемо понад нею, вона часом віддалялася від нас, часом наближалася. На залізниці рух занадто малий, на дві доби один пасажирський потяг.

Я ховаю записник до кишені. Нема чого записувати. Проїхали кілька годин, але ні станції, ні оселі: сухий степ, степ і степ.

Вечоріло. Замигтіли зорі. Я обпираюся спиною об стінку автомашини і засипаю. Вночі Кендьо мене розбудив. Я виглянув з автомашини. Ми стояли на трикутній площі. Світилися світла з хат, вулицею проїжджали автомашини.

— Що сталося? — питаю Кендю.

— Стоїмо.

— Що за місто?

— Не знаю.

— Котра година?

— Теж не знаю.

Я вкриваюся ковдрою і знову засипаю.

Коли я прокинувся, автомашина стояла. Я вийшов з неї. Сходило сонце. Кукурікали півні. Автомашина скавт стояла біля тину. Спереду неї стояли автомашини додж і джип. Кендьо ходив по подвір'ї. Незабаром вийшов з хати Гантлінг. Я зрозумів, що ми зупинилися в цьому подвір'ї. Підійшов до Кендю і запитав, що за місто?

— Берк, — відповідає він.

О дев'ятій годині ранку Гантлінг запросив усіх експедиційників до хати і познайомив нас з господарем. Господар є Гантлінгів приятель. Експедиційники чулися гостями. За сніданком розмовляли, сміялися; чулися польська, голландська, німецька, українська й англійська мови. Прислужувала гостям Герда, господар не одружений.

По полудні всі речі й продукти з автомашин перенесли до веранди. Я нап'яв намет на подвір'ї і поставив у ньому ліжко. Кендьо теж нап'яв свій намет поруч.

Надвечір Гантлінг, господар і Рігі поїхали на полювання. Коли смеркало вони привезли вбитого кабана. Кнур був чорний з великою густою щетиною; з писка стирчали довгі білі ікла.

Я мацаю його. Я ж перший раз у житті бачу дикого кабана.

Кендьо, озброївшись ножом і сокирою, починає вирізувати шматки м'яса для вечері.

3.

10 травня. Берк — маленьке степове місто, розташоване на випаленому сонцем і вітрами червоноземі. З заходу його оперізує річка Дарлінг, з півдня і зі сходу — пожовклий сухий степ.

Західня частина Нової Південної Валії з районом Берк дуже різниться від східньої. Тому, що тут випадає дуже мало дощу, завжди посуха; вона мало заселена, і масний червонозем лежить незайманий.

Сьогодні після сніданку вантажили на автомашини речі й харчові продукти. Коли кінчали вантажити, вернувся Гантлінг, який ще зранку кудись поїхав мотоциклетом, сказав сідати в автомашини. Попрощавшись з господарем, експедиція вирушила.

Я кажу до Кендя: — Куди ж ми їдемо? Аджеж вибрано місце постою Берк.

— Напевно Константинов змінив місце постою, — говорить він.

Проїхавши місто і переїхавши міст через річку, Гантлінг звертає ліворуч на рівний широкий, з доступом до води, берег. Тут експедиція вибрала місце постою.

Почалася праця. Ми з Кендьом та кухарем напнали намети, декілька експедиційників пішли до бушу зрубати стовпи під намет для кухні та їдальні; інші копали ями. Карл пиляв принесені стовпи. Він — тесляр, отож в його руках весь час молоток, сокира та пилка. Надвечір головна праця — кухня і їдальня були устатковані, і були знесені під намет продукти.

12 травня. О десятій годині ранку урядуючий начальник Макдоналд роздав експедиційникам рушниці, і ми на автомашинах джип і додж поїхали на полювання. Проїхавши декілька миль, автомашини зупинились. Усі зійшли. Я дивлюся, що будемо робити. По хвилині Карл розставив мішені. Ми вправлялися стріляти. Я вистрелив тричі, і мої кулі полетіли в простір. Найкраще попадали в ціль Макдоналд і його дружина.

Знову загуркотіли мотори. Їхали швидко. Дув сильний вітер. Я, Кендью, Скочек і Антон сиділи на плятформі. В усіх очі звернені вперед. О, скільки цікавого! . . В Кендю вже від вітру почервоніли очі, але він з захопленням дивиться вперед. Їдемо вже більше години. Кендью перестає дивитися вперед і обличчям повертається назад. Я насуваю на чоло капелюх, щоб хоч трохи захистити очі від вітру. А краєвиди біжать, біжать і біжать. Зір не встигає всього фотографувати. По кількох годинах буш стає густіший. Гантлінг повертає автомашину з дороги ліворуч. Їдемо поволі, дорога ґрунтова; далі вона переходить у стежку. Часом вона зникає, і Гантлінг їде травами. Гантлінг сказав, що ми вїхали в зону полювання. Я тримаю напоготові рушницю. Проїхали ще декілька миль. Раптом постріл. Я побачив за двісті метрів збоку кенгуру. Тварина пробігла декілька метрів і впала. Гантлінг зупинив автомашину. Карл першим підбігає до кенгуру; його поціливі він. В мене стукає серце.

— Кенгуру! . . Кенгуру! . .

Пам'ятаю, що я перший раз побачив кенгуру в 1914 році в земській школі. Я був у другій класі. Не пригадую, чого я зайшов до товариша з третьої класи. Там я побачив на стіні дивні малюнки. Над ними було написано великими літерами «Животний мір». Я підійшов і почав по складах читати під малюнками назви звірів. З того часу я часто приходив до школи перед початком навчання і дивився

на малюнки. Пізніше, коли ходив до гімназії, я з захопленням перечитав Жюль-Верна і Майн-Ріда і мріяв про експедицію. Я інколи годинами лежав на березі річки Хорол і уявляв себе в пустелі, у джунглях, у непрохідних болотах. Але то була лише мрія. А сьогодні я стою біля дивовижного звіря — кенгуру і мацаю його руками.

Тварину вкинули в нашу автомашину. Їдемо по-волі. Знову, як з-під землі, вискочили кенгуру, їх було троє, одно молоденьке. Шофер Гантлінг став їх доганяти автомашиною.

— Не доганяй! Не доганяй! . . Вони зупиняться! — кричить Том.

Гантлінг гальмує колеса. Справді, пробігши декілька сот метрів, усі троє кенгуру, повернувшись до нас, стали на задні ноги. Вони злякано дивилися на непроханих гостей.

Почулися постріли. Коли ми до них підійшли, вони були неживі. До вечора вбили ще декілька кенгуру.

Полювання було веселе, цікаве й захоплююче. Коли зовсім стемніло, ми верталися додому. В небі зорі й тиша, тільки гуркіт моторів порушував спокій степу.

Недалеко від постюю ми знову зауважили у світлі автомашини кенгуру; тварина стояла серед дороги й дивилася на нас. В темряві, освітленій автомашинами, вона здавалася нам казковим чоловікозвірем. Гантлінг зупинив автомашину. Картина була фантастична. Ніч. Чорна тьма. Ми з рушницями, під нами ще теплі звірі, спереду звір-велетен. Раптом у темряві ночі пролунав постріл, і звір повалився на дорогу. Ми під'їхали до нього. Це була небувалого розміру самка. Герда витягла з торби самки маленьке кенгуреня. Створіння нерухомо лежало на Гердиній долоні.

— Що це таке? — здивовано я питаю.

— Кенгуру, немовля, — відповідає Том.

— Кенгуру?!.. Немовля?!.. Такими маленькими вони народжуються?!..

— Так, — каже Том.

— Та воно ж неживе!..

— Воно живе, тільки нерухоме, — знову відповідає Том.

Мені хотілося це блідо-прозоре, із слизьким виглядом, створіння взяти в руку, але я гидував.

13 травня. Після сніданку я прохаю Тома аби він розказав про кенгуру. Ми сідаємо на березі річки і він починає:

— Австралія є батьківщина кенгуру. Тож не диво, що кенгуру є австралійською емблемою. Поза Австралією ще плодяться кенгуру в Тасманії, Новій Гвінеї та ще на сусідніх островах, але найбільше їх в центральній Австралії. Кенгуру є до десяти видів, деякі з них не більше зайця. Кожна порода має назву. Найбільший кенгуру є вагою до 150-200 фунтів. А коли кенгуру стоїть, він дорівнюється до середнього зросту людини. Хвіст його є коло чотирьох футів завдовжки; задні ноги мають по чотири пальці. Один з них довгий і гострий, як кинджал. На череві самиця має велику торбу. Ця незграбна, з сильними ногами тварина, якщо попадає в скрутне становище, коли на неї нападають собаки чи людина, спирається усією вагою на потужний товстий хвіст, б'є напасника задньою ногою. Від сильного удару, довгий гострий палець розрізує тіло ворогові. Рятуючись од переслідування, кенгуру навіть стрибає в річку, а коли собака наблизиться до нього, він хапає її і тримає голову у воді, доки собака не втопиться. Товстим, важким хвостом кенгуру може легко перебити хребет собаці або людині — руку чи ногу. Але ця, смертельно небезпечна при обороні, тварина дуже спокійна. Кенгуру люблять боксувати. Коли обидва кенгуру стають до боксу, передні короткі ноги, що подібні до рук лю-

дини, притиснені до грудей. Починається бій; сиплеться злива ударів. Боксування інколи продовжується десятками хвилин. Кенгуреня народжується тільки одно. Перед родами самиця старанно чистить свою торбу. Кенгуреня народжується майже нерухоме, рухомі є лише передні ніжки-руки. Його напівпрозоре тільце не більше інча довжиною. Ти ж бачив вчора. На Гердиній долоні лежало нерухоме, як великий хробак тільце. Природа подбала про те, що таке маленьке створіннячко, хапаючись за шерсть, лізе вгору до материної торби. Якщо воно не могло залізти в торбу, самиця бере кенгуреня губами і пхає його до торби. В торбі маля присмоктується до молочної залози й не відривається доки виросте. Чотиримісячне чи п'ятимісячне кенгуреня вже на собі має шерсть і виглядає з торби. А коли самиця зупиняється пастися, воно вистрибує з торби на землю і потроху щипає травку. При небезпеці воно швидко стрибає в торбу і самиця широкими стрибками тікає. Кенгуру живуть родинно, тобто самець, самиця і маля та отарою до 30-40 голів. Це все, що я міг розказати про кенгуру, — закінчує свою оповідь Том.

— Дуже дякую, — я тисну йому руку.

14 травня. Макдоналд зупинив полювання, бо виграти на бензину коштували на добу більше фунта, а Константинов дав йому обмежену суму грошей. Перестали їздити на полювання. Їздили тільки до міста. Рігі мотоциклетом по хліб, а Макдоналд автомашиною джип до телефона взнати в Константинова, як ідуть справи.

15 травня. Спускали у воду моторовий човен. Багато було з ним праці. Відвезли його аж за миллю від табору, і тільки там на пологому схилі до річки, спустили човен у воду.

17 травня. В Макдоналда немає грошей. Він зібрав експедиційників і сказав: — Я не маю грошей.

Експедиційники насторожилися. Дехто почав кричати:

— А деж подів Константинов наші гроші?

— До суду його!

— Чому Константинов не показується на очі?!

— Чому він сидить у Сідней?!

Макдоналд ледве заспокоїв експедиційників. Він сказав:

— Я зараз їду до міста й посилаю телеграму, щоб Константинов негайно вислав гроші.

20 травня. Експедиція без грошей. Харчуємося без хліба, доїдаємо бісквіти. Але італієць кухар не переймається створеною ситуацією. Він виконує добросовісно кухарські обов'язки. Сніданок, обід і вечерю варить смачно і вчасно, правда, асортимент меню обмежений: на сніданок вівсяна каша з молоком, на обід — суп і картопляне пюре, а на вечерю — макарони. Кухар вечорами приносить собі у банках різні сиропи, мармеляду і бісквіти. Він мешкає в моєму наметі.

23 травня. Наше таборове життя стало однома-
нітне і без напрямку. Експедиційники, не маючи
праці, вилежувалися на сонці. Макдоналд з дру-
жиною розпускали експедиційні гроші — вправля-
лися в стрільбі. Том їздив автомашиною додж по
два, по три рази на день до міста. Гантлінг з Гердою
і Маргаритою проводили час у приятеля. Фон-Нарі,
надівши мисливський пояс і причепивши патрон-
таш, ходив з рушницею по таборі й хизувався своїм
виглядом. Кендьо годинами просиджував з рушни-
цями; чистив, мастив і дивився кожній рушниці в
цівку. Константинов його призначив на начальника
мисливської групи. Глов'як ходив по таборі і, при-
клавши вухо до намету, підслухував, що говорять

експедиційники. Я в своєму особовому наметі намазував ліками тіло, лікував ревматизм.

26 травня. Прийшов критичний момент. Бісквіти поїли. Дисципліна порушилася. Майбутнього не видно. Константинов не приїжджає. Мадяр Фон-Нагі намовляє експедиційників продати моторовий човен і нормально харчуватися. Італійці радять стати на працю до лісу. Маргарита і Герда, як і завжди, безтурботні й веселі. Вони з Гантлінгом щодня їздять до міста до знайомих, щоб заповнити час.

29 травня. Кухар, кінотехнік Алекс, Скочек, Антон і чех поступили на працю. В лісі рубають стовпи для огорожі.

Життя в таборі трохи покращало. Макдоналд одержав од Константинова гроші. Він знову купує хліб. Італійця-кухаря замінив Кендьо і я. Продукти лежать відкриті, меню можливе.

1 червня. Прилетіли літаком Тюмлінг і Вуд. Кендьо нецензурно лає Константинова:

— Що за термінові справи? Чи не могли Вуд і Тюмлінг приїхати потягом? Експедиційні гроші кояться! Що собі думає Константинов? Хто дав йому право розкидати безгосподарно експедиційні гроші?

2 червня. Константинов набирає ще людей до експедиції. Сьогодні приїхали до табору два серби. Вони молоді, м'язисті й енергійні. Я радію, можливо вони наведуть порядок у таборі.

По полудні Том розбив автомашину додж.

»Так йому й треба! Доїздився! Не буде вже більше витрачати експедиційні гроші на бензину. Якби те саме скоїлось і з автомашиною джип, щоб і Макдоналд не їздив до міста«, — радію в думках.

Кендьо лаяв собак: — Для чого Константинов їх купив? Нам, експедиційникам, немає грошей на

хліб, а ще їх годуй. Ні, Константинов не годиться бути начальником.

5 червня. Приїхало ще два прийнятих до табору експедиції. Це були поляки: шофер Дялек і м'ясник Гарц. М'ясник Гарц на кожному кроці виявляв характер гонорового поляка. Самовпевненість і на швидку спечена культура аж пашіли від нього. Вони внесли до каси одну тисячу двісті фунтів.

7 червня. Приїхав Константинов з Тамарою. Табір ожив. Радість, розмови, запитання, рух. Хтось переказав у ліс. Увечорі з праці приїхали всі працюючі експедиційники. Була смачна вечеря. Константинов у честь його приїзду звелів зварити кращу їжу.

Ранок. Табір прокинувся. Кендьо поспішав із сніданком, бо начальник приїхав. Йому допомагали працівники кухні. Вони рубали дрова та носили воду з річки. Привілейовані експедиційники вмивалися біля річки. Том з приятелем, нерозлучним його собакою Расті, вертався вже з лісу. Константинов ще спав. Донощик Глов'як бігав навколо каравану й заглядав у вікна.

Вдень в експедиційників було багато розмов. До каравану Константинова по черзі заходили його підлеглі: Макдоналд, Вуд, Гантлінг, Тюмлінг. Тамара була за особистого секретаря. Сьогодні донощик Глов'як не дочекався прийому в Константинова.

По кількох днях Константинов знову виїхав до Сіднею. Коханка Тамара залишилася в таборі. В її особі Константинов залишив свій авторитет. Таборове життя знову без ґрунту і без напрямку. Приїзд Константинова не вніс до табору ні настрою, ні дисципліни, бо він про експедицію нічого ділового й конкретного не сказав. Від'їзд і дата вимаршу з Берк зависли в повітрі.

12 червня. В таборі без змін. Експедиційники й далі працюють у лісі. До них приєдналися Тюмлінг

і серби. В Тюмлінга від важкої праці з'явилися на долонях пузирі. Люди нарікають на Константинова. Кендьо висловив уголос думку: — Для чого тримаємо Герду і Маргариту? Фон-Нагі знову підбурює експедиційників продати моторовий човен і нормально харчуватися. Таборові хмари згущуються.

15 червня. Ми з Кендьом по черзі кухарюємо. Мій черговий день у кухні цілком затруднений зрання до вечора. Треба принести з бушу дров, наколоти й порубати їх, принести води з річки, особливо багато часу йде на розпалювання кухні, бо дрова мокрі, почалися дощі; після кожної їжі треба все помити і навіть посуд привілейованих експедиційників. Герда, Маргарита, Тамара, Вуд, Гантлінг і Макдоналд з дружиною від таборової праці звільнені. Вони привілейована каста і після себе посуду не миють. Після кожного сніданку Макдоналд з дружиною приступають до стрільби, Гантлінг з Гердою і Маргаритою їдуть у місто, а Вуд і Тамара плавають моторовим човном по річці.

Сьогодні я побачив дивну річ: знайшов у солі великого білого хробака. Дивна країна Австралія! Хробаки в солі! Місяць догори ріжками! Сонце котиться протилежним боком.

По полудні Том від'їхав, щоб привезти свою автомашину. Напевно в нього була якась домовленість з Константиновим.

18 червня. Сьогодні я вільний від праці, блукаю по лісі; багато можна було б записати до записника, але нічого не записував, бо сумував.

Минали дні . . . Кожної суботи приїжджали експедиційники до табору з лісу. Що другого ранку я вставав разом з круглим жовтим сонцем і готував їжу. Після кожного сніданку привілейована каста читала книжки, плавала човном по річці й розстрілювала з рушниць експедиційні гроші.

22 червня. В таборі новина: ще п'ять осіб приїхало легковою автомашиною до табору. Це були італійці. Смагливі, м'язисті, енергійні. Вони зносили свої речі з автомашини голден.

Слава! Слава! . . . Константинов перевиконує експедиційний плян по вербовці людей. Тепер експедиція має аж тридцять осіб.

Я беру олівець підраховую скільки внесли експедиційники до каси грошей.

Макдоналд, австралієць	100 фунтів
Макдоналдова дружина, австралійка	100 фунтів
Вуд, австралієць	200 фунтів
Тюмлінг, німець	200 фунтів
Рігі, італієць	400 фунтів
Карл, італієць	400 фунтів
Рігало, італієць	400 фунтів
Франко, італієць	200 фунтів
Мінаро, італієць	200 фунтів
Едвард, італієць	200 фунтів
Франціско, італієць	200 фунтів
Кендьо, поляк	400 фунтів
Глов'як, поляк	400 фунтів
Гарц, поляк	800 фунтів
Скочек, поляк	400 фунтів
Дялек, поляк	400 фунтів
Гогач, поляк	400 фунтів
Алекс, француз	400 фунтів
Іліяс, чех	600 фунтів
Стоцький, українець	400 фунтів
Микола, серб	400 фунтів
Степан, серб	400 фунтів
Гердин коханець, австр. (не поїхав)	400 фунтів

Константинов, росіянин — дав кіноапарат

Гантлінг, голляндець — дав мотоциклет

Том, австралієць — дав особову автомашину

Нікардо, італієць — дав особову автомашину

Тамара, росіянка — нічого не дала
Герда, австрійка — нічого не дала
Маргарита, німкеня — нічого не дала
Фон-Нагі, мадяр — нічого не дав.

Чотири останньозгадані особи платні працівники.
Вони одержать зарплату по закінченні експедиції.

Отже експедиційники внесли до каси експедиції
8 тисяч фунтів. Я підраховую скільки витрачено
на закупку автомашин і майна.

Автомашина додж	100 фунтів
Автомашина джип	450 фунтів
Автомашина ляндровер	450 фунтів
Автомашина скавт	350 фунтів
1 караван	400 фунтів
1 човен моторовий	350 фунтів
3 причепи	170 фунтів
1 об'єктив	200 фунтів
1 фотоапарат	100 фунтів
1 побільшувач фотоапарата	130 фунтів
1 човен весловий	50 фунтів
3 радіовисильні станції	500 фунтів
1 пічка кухонна	50 фунтів
Продукти	350 фунтів
Собаки	100 фунтів
Одяг для Константинова	50 фунтів
Одяг для Гантлінга	50 фунтів
Рушниця й набої	250 фунтів
Бензин	250 фунтів
Різні витрати	250 фунтів
Всього витрачено	4.900 фунтів
В касі експедиції залишилося	3.100 фунтів

Я радію, що в касі експедиції ще досить грошей.
Ще вистачить для подорожі.

По полудні з Сіднею приїхав до табору кореспондент газети »Телеграф«. Цими днями під керів-

ництвом Фон-Нагі в таборі створилася конспіративна група, вірніше не конспіративна група, а група не задоволених Константиновим. Вона діяла відкрито. Її завданням було вибрати іншого начальника експедиції. Ходили чутки, що начальником експедиції буде Гантлінг, а кінооператором — Фон-Нагі. Незадоволену групу підтримували Герда, Маргарита, Вуд, Алекс, чех і поляки, крім Глов'яка. Я теж був на боці незадоволених. Тюмлінг тримався нейтралітету.

В Сіднейській газеті з'явилася замітка про нашу експедицію. В ній писалося, що експедиційники голодують.

3 липня. Приїхав Константинов. Табір притих і насторожився. Константинов прийняв донощика Глов'яка першого. Його підлеглі не поспішалися на прийняття до начальника. Він їх першими й не прийняв би, бо його вже поінформували листовно про змову Глов'як і Тамара.

Коли Константинов одчинив двері в каравані, щоб піти до туалету, Глов'як не ввійшов, а вбіг до каравана. Він уже два тижні листами до Константинова б'є на сполох: «В таборі заколот, конспірація, змова. Швидше приїжджайте, бо буде пізно».

Зараз він ще дасть начальникові характеристику кожного експедиційника. «Бережіться! Константинов тепер підріже вам крила! Вже не будете такими мудрими. Вважали мене в таборі за звичайного холопа. Дивилися на мене, як на дурня! Я — Глов'як — перед усіма експедиційниками демонстративно показав, що я не дурень, а є першим дорадником у Константинова. Бачите, Константинов прийняв мене першим».

Константинов після прийняття Глов'яка не пішов до кухні снідати. Йому до каравана приніс сніданок Глов'як. Аж перед обідом Константинов вийшов до експедиційників. Обід проходив мовчазно й напру-

жено. Якби спостерігач був присутнім на обіді, він побачив би, що між Константиновим і експедиційниками лежить глибока прірва. Хоч Тамара багато говорила й старалася розігнати похмурий настрій експедиційників, але їй цього не вдалося. Глов'як увесь час за обідом скалив зуби до Тамари й до Константинова.

Другого дня Тамара за сніданком накинулася з лайкою на Гантлінґа і Фон-Нагі. Вони не були при тому, бо снідали раніше й не чули Тамариної лайки. Я сидів, слухав і думав: »Іде підготовка. О, буде гроза! Буде таборова чистка! Стережіться експедиційники! Бо Константинов пустив у рух наклеп, лайку і провокацію. По табору вже сьогодні розносилися чутки, що призначене Константиновим начальство, хотіло голодом розігнати експедиційників«.

За обідом Константинов почав:

— Так, значить, мною призначені начальники себе не виправдали?! Довели вас, панове, до такого жахливого стану. Розхитали дисципліну, годували погано, хотіли голодом розігнати вас. Завели в таборі хаос. Том розбив автомашину. А кретин Фон-Нагі підбурював вас продати ваше майно — моторовий човен. Глов'як, завтра поїдете в ліс і скажете, що я вже приїхав. Хай кидають працю і повертаються до табору.

Надвечір я зайшов до Кендя. Я вечорами часто заходив до нього. Інколи засиджувався до ночі. Розмовляли на різні теми, а більше всього про експедицію і про облік експедиційного майна. Кендьо в Польщі був комірником при війську; працюючи довгий час на тій роботі, він добре знав облік та інвентаризацію майна. Бачучи, що експедиційне майно без обліку, він критикував введену Константиновим безоблікову і безконтрольну систему. Він майже кожного вечора поновляв розмову про облік: »Візьмемо, наприклад, продукти, вони коштують триста п'ятдесят фунтів. А чи всі продукти Кон-

стантинов привіз до Тамари і хто гарантує, що продукти Тамара не розбазарювала?« І всю вину за облік і за контролю скидав на Константинова.

— Пане Кендьо! — звертаюсь я. — Чули, яким невинним ягнятком прикинувся Константинов? Колеса маже мастилом, щоб не скрипіли. Вину за голод та інші непорядки скидає на призначених ним начальників.

— Чув. Настав кінець їхньому пануванню. А то я — Фон-Нарі, я — Гантлінг, я — Макдоналд! Я візьму в руки облік і заведу порядок.

Я здивувався від таких слів. З дальшої розмови я почув, що Кендьо зрадив конспіративну групу і став на бік Константинова. Я бачу, що він мітить стати завідуючим матеріальною частиною і бухгалтером експедиції. Хоч знається на бухгалтерії, як коваль на медицині. Але треба справедливо ствердити, що, крім Кендя, ніхто з експедиційників не знав обліку. Кожний експедиційник не уявляв, яка велика загроза насувається на експедицію. Візьмемо для прикладу поляка Скочека. Він дав гроші до каси експедиції. Гантлінг виписав йому квитанцію; і грошово-матеріальна частина для нього закрилася, не існує. Він став членом експедиції і нічого не хоче знати ні про облік, ні про бухгалтерію, ні про контролю, ні про відчитність начальника експедиції перед експедиційниками. Він, як кожен експедиційник, робить те, що йому накаже начальник, і чекає на закінчення експедиції, щоб одержати запевнені Константиновим дві тисячі фунтів прибутку.

5 липня. Прибули з лісу експедиційники. Константинов кожному тиснув руку і кожному знаходив гумористичне або ласкаве батьківське слово. Настрій експедиційників піднявся після Константинового вітання. В обід приїхав своєю автомашиною

Том. Константинов Томові теж тиснув руку і привітливо розпитував, як їхав.

6 липня. Заведена Константиновим пекельна машина працює з подвійною енергією. З допомогою слухняних підлабужників увесь експедиційний гнів був скерований проти Гантлінга і Фон-Нагі. Сьогодні в обід Константинов демонстративно вигнав з табору сіднейського кореспондента. Гантлінг і Фон-Нагі ходять, як обкидані багном.

8 липня. В експедиції заіснував двополід. До Константинова з Тамарою приєдналися поляки, італійці, серби і чех. До Гантлінга з Фон-Нагі приєдналися Вуд, Алекс, Герда, Маргарита і Макдоналд з дружиною. Я, Тюмлінг і Том тримали неутралітет.

Після сніданку я з Константиновим ходив у буш. Константинов багато говорив про створену ситуацію в таборі.

— Вони думали, якщо я в Сіднеї, то нічого не знаю, що діється в таборі. Та мені не лише про події, а й про кожного експедиційника писав Глов'як у листах. На днях вижену Фон-Нагі з табору.

10 липня. Приїхав адвокат Маєр із Сіднею. По полудні були бурхливі збори. Виявилось, що Константинов і Гантлінг з початку організації експедиції, тобто з листопада місяця, харчувалися в ресторані за експедиційні гроші. Крім того, Гантлінг купив за експедиційні гроші комбінезон на хутрі, чоботи і светер, а Константинов купив за експедиційні гроші верхній одяг, комбінезон, чоботи і капелюх.

Збори клекотіли. Фон-Нагі говорив, що треба вибрати іншого начальника й кінооператора. Чех сказав: »Повертай мені гроші, я вибуваю з експедиції!« Том вимагав негайного вимаршу. Макдоналд підтримував Фон-Нагі, тобто, треба вибрати іншого начальника. Алекс вимагав теж негайного вимаршу.

Гарц подавав ідею закласти ковбасню: »М'ясо є, фарш є, допоміжні працівники теж є, тільки за-тримка за грішми купити приладдя для ковбасні... Я даю гарантію, на ковбасах ми заробимо гроші для експедиції«.

Всі експедиційники говорили багато. Але ні один з них не сказав про відчит Константинова перед експедиційниками. Я порушив справу про вибір контрольної комісії, яка проконтролює бухгалтерію експедиції. Але ніхто мене не підтримав. Але збори вибрали, на внесок начальника Константинова, експедиційну раду, яка на днях поїде в Сідней і зробить ревізію бухгалтерії експедиції. До експедиційної ради вибрали: Гарца, Макдоналда і Франка.

Я був безсилий проти зборів. Константинов мене переміг. Я хвилювався. О, Боже! Які не компетентні й незрячі експедиційники. Та експедиційна рада є органом керуючим, а не контролюючим. Сама назва говорить про це. Я впевнений, що експедиційники цю зроблену на зборах помилку відчують. Я готовий кричати: »Експедиційники, Константинов вас обдурих! Не слухайте його! Скасуйте постанову про вибори експедиційної ради і виберіть контрольную комісію!«

З постанови про вибори експедиційної ради адвокат Маєр був задоволений, а Константинов дуже радий. Константинов дуже й дуже радів, що так легко обдурих експедиційників, бо він зі своїх плечей спихає на експедиційну раду відповідальність за грошовий і матеріальний стан експедиції. Отже з сьогоднішнього дня за фінансову і матеріальну базу повинна дбати й турбуватися експедиційна рада. Він — Константинов — є тільки начальник експедиції. На цих зборах викинули Фон-Нагі зі складу експедиції. Треба зауважити, що Фон-Нагі виявив себе безпомічним і безхарактерним. Він плакав і прохав Константинова залишити його в складі експедиції. На зборах виявилось, що поміще-

ний мною в пресі нарис «Маршрут експедиції» був тільки вигадкою Константинова. Він вигадав його для настрою й захоплення експедиційників.

12 липня. В таборі спокій. Константинов крутим поворотом відновив дисципліну і послух.

Надвечір повернулися мисливці з полювання й привезли біля тридцяти вбитих диких кіз. На завтра буде праця: треба з них зідрати шкіру, м'ясо приготувати для ковбас і розп'яти всі шкіри. Начальник сказав, що до вимаршу треба заготовити й продати шкір не менше як на п'ятсот фунтів. По полудні Гантлінг і Фон-Нагі сіли на мотоциклет і від'їхали з табору.

Але були і безтурботні, веселі, приятельські дні. Особливо було весело вечорами. Ми розкладали великий вогонь. Всі становилися колом кругом нього. Тоді Мінаро та Гарц улаштовували музичний концерт. Обидва музики мали чималий репертуар та гарно грали на своїх акордіонах. Після музики Франціско непогано співав арії з опер. У нього був грудний, ніжний приймний тенор. На закінчення італійці співали своїх пісень. Я зауважив, що мотив деяких їхніх пісень був подібний до наших українських. Після таких вечорів я з приємною насолодою йшов до намету.

14 липня. О десятій годині ранку Тюмлінг і Рігало не одержавши від начальника ні пена з внесених до каси експедиції грошей, теж залишили табір. На завтра експедиційна рада готується виїхати в Сідней ревізувати бухгалтерію. Макдоналд відмовився ревізувати Константинова. Він вибув із складу експедиційної ради. В експедиційній раді стався критичний момент, бо єдина людина Макдоналд, котра хоч трохи мала поняття про бухгалтерію, вибула із складу. Вибуття Макдоналда похитнуло віру в те, що Гарц і Франко зревізують бухгалтерію експедиції.

Сьогодні я був у Гарца, він говорив про створений критичний стан в експедиційній раді. І прохав мене, щоб я, як фахівець, поїхав з ними в Сідней і зревизував бухгалтерію. Ми говорили довго. Я навіть став розказувати Гарцові про бухгалтерію і як треба ревізувати її. Гарц дуже прохав мене, щоб я дав згоду поїхати в Сідней. Я таки дав згоду.

Вечір. Тиша. Всі в таборі сплять. Тільки я не можу заснути. В мене нап'яті нерви і болить од думок голова. Думка одна за одною пливе і нуртує в мозкові. Якщо ти вважав мене за фахівця, то чому ж ти на зборах не виставив моєї кандидатури до експедиційної ради? Чому ж ти не відмовився бути членом експедиційної ради, з тих мотивів, що не тільки про бухгалтерію, а і про ревізію поняття не маєш? Чому ж ти намовляв поляків, щоб виставили твою кандидатуру й голосували за тебе? Ні, не поїду. Але через декілька хвилин пливли інші думки. Треба їхати і зревизувати бухгалтерію, бо тисячі фунтів привласнив собі Константинов. Але як ревізувати, коли мене не вибрали до експедиційної ради? Мене не допустять ревізувати бухгалтерію. Ні, експедиційники не доросли спільно робити комерційну справу. Всі вони прагнуть до того, аби причепити собі ярлик авторитету, ярлик фахівця, ярлик хоч маленького, але начальника. Експедиційні збори це наочно показали. З сьогоднішнього дня я згубив надію, що експедиція подорожуватиме.

Вночі прокинувся. Думки снуються про ревізію. Сумління підказувало, що треба їхати, неодмінно треба їхати і зробити ревізію. Аджеж життя людини полягає в тому, щоб боротися з неправдою, поборювати зло, нести народові правду. І як нагорода за подвиг, за добрі вчинки людині приходить втіха і приємність. Думки плывуть і плывуть... Треба їхати, треба їхати неодмінно.

Перед ранком приснилася гадюка, чорна довга,

товста. Ніби я, розіславши ковдру під деревом, читав. Раптом відчув щось холодне. Я схопився. Гадюка повільно полізла в траву. Вона мене вкусила.

Прокинувся рано. Ще лежав у ліжку, коли прийшов Гарц.

— Добрий ранок, пане добродію! Як чуєтесь?

— Непогано, дякую.

— Зібралися? О десятій годині від'їжджаємо в Сідней.

Під впливом нічних думок я сказав: Зібрався.

І раптом виникла інша думка. Та чи можна їхати на свій власний ризик? Що я роблю! Та Константинов прожене мене з експедиції!

Я схопився з ліжка.

— Пане Гарц! . . Пане Гарц, я не їду! . .

Але Гарц далеко був од намету і моїх слів не чув. Мене знову обсіли думки, і я вирішив таки поїхати. Хай мій добрий вчинок буде експедиції на користь, а мені задоволенням і радістю.

Коли я прийшов до кухні снідати, за столом сиділи Константинов і поляки. Я привітався до них і сів за стіл. На моє привітання ніхто не відповів. Я насторожився. Константинов розказував полякам про накручування кінофільму в джунглях. Його спокійні лагідні очі викликали на дні мого серця жаль до нього. При згадці, що я їду в Сідней його ревізувати в мене заболіло серце. Я чувся за столом недобре. Але Гарц сидів поруч Константинова, і я бачу, що він чується дуже добре, навіть був веселий. Кендьо подав сніданок мені. Константинов і поляки не звертали уваги на мене. Коли всі встали з-за столу, Константинов заговорив до мене:

— Що, хочеш ревізувати мене?! . . Фахівець знайшовся, — і розгонисто заматюкався.

З люті він побілів, а його речення перепліталися вульгарними словами і матерщиною.

Я стояв, мовчав і вислухував його брутальну лайку.

— Їдь, ревізууй! Побачимо, хто кого переможе! . .

Я не поїхав ревізувати бухгалтерії. Виявилось, Гарц був Юдою. Коли я вчора вийшов з його намету, він пішов до Константинова і став йому говорити, що Стоцький приходив до нього в намет і намагається їхати в Сідней ревізувати бухгалтерію, тобто його, пана Константинова. Він, Гарц, не хотів би їхати в Сідней і ревізувати бухгалтерію, але мусять підпорядкуватися загальним зборам. Отож не експедиційна рада хоче ревізувати, а пан Стоцький.

О дванадцятій годині дня Гарц і Франко виїхали в Сідней. Тамара теж поїхала з ними. Константинов послав Тамару уповноваженим від себе. Я втратив будь-яку надію, що експедиція виїде в подорож. Одна тільки надія залишилася в мене. З сьогоднішнього дня тримати неутралітет до експедиційних справ і писати репортаж про експедицію.

15 липня. Австралієць Том поклав на свою автомашину два сідла та одну рушницю й залишив табір.

Італієць Франціско піймав на гачок рибу. Я такої великої риби ще ніколи не бачив. Я радію. Буде на декілька днів зміна другої страви, бо м'ясо проїлося. Сьогодні француз Алекс склав свої речі в наплечник і покинув табір.

17 липня. Приїхали мисливці з полювання, що декілька днів тому відпливли моторовим човном по річці Дарлінг. Вони були голодні та втомлені. Кендьо з лайкою розповів мені про полювання. — Першого дня прийшлося двічі перетягати човен через мілину. Людей мало, а човен великий і тяжкий. На третій день у нас вже не було хліба. Голодували. Та й полювання було погане. Ні одного фахівця між нами. Не було ні єдності ні послуху. Я натрапив на лігво дикого кабана. Він вискочив майже з-під моїх ніг. Я підстрелив його, але він

утік, бо була висока трава. На таке полювання я більше не поїду. Нічого не вбили. Тільки піймали малого дикого кабана і привезли його до табору.

Кендьо прив'язав його ланцюгом до пакола посеред табору. І ним експедиційники бавилися. Коли хто з експедиційників наближався, він з люттю накидався на нього, але короткий ланцюг вкорочував його лють.

19 липня. Приїхали із Сіднею Франко, Гарц і Тамара. Вони нічого не зробили, акта ревізійного не привезли. Та чи Франко, Гарц і Тамара знають, що таке ревізійний акт? Ревізія бухгалтерії зависла в повітрі. Сьогодні від'їхали з табору ще два експедиційники.

21 липня. О першій годині дня незнайомий австралець автомашиною заїхав по Макдоналда і його дружину; вони, попроцавшись з експедиційниками, залишили табір. Справи йшли погано. Експедиційники спішили покинути табір.

Італійці поїхали двома автомашинами на полювання. З Константиновим у мене відновилися нормальні взаємини. Константинов радіє, що експедиційники кидають табір. Грошей, які вони внесли до каси, Константинов їм не повертав.

23 липня. Італійці на автомашинах привезли біля сорока вбитих диких кіз. Їх поскидали біля наметів. На завтра буде праця.

Настрій в експедиційників пригнічений і сумний. Багато з них говорить, що треба залишати табір, бо з кінофільмової експедиції нічого не вийде. Серби також збираються залишити табір. Вони вимагають од Константинова повернути ними внесені до каси гроші.

25 липня. Гарців плян з ковбасами провалився. Його стовідсоткова гарантія, що зароблять на ковба-

сах гроші для експедиції, не виправдалася. Константинов повірив у Гарців плян і їздив у Берк домовлятися з продавцем м'ясної крамниці про збут ковбас. Вироблені Гарцем ковбаси на третій день бралися цвіллю.

Між Тамарою і мною знову добрі відносини. Константинов призначив Тамару таборовим бухгалтером. Я запитав Тамару: «Що таке дебет і кредит?» Вона відповіла мені: «Для бухгалтерії не обов'язково знати, про дебет і кредит».

27 липня. Константинов розпускає чутки, щоб експедиція залишилася ще на два-три місяці в Берк, а він поїде до Сіднею роздобувати гроші для подорожі експедиції.

Я був заскочений. Аджеж у касі є біля трьох тисяч фунтів. Для чого Константинов розпускає такі чутки? Можливо, це була його тактика, щоб експедиційники бачили наочно, що експедиція не виїде в подорож, і залишали табір, як залишили його Гантлінг, Фон-Нагі, Макдоналд з дружиною, Тюмлінг, Том та інші.

Я бачу, що в начальника є плян розігнати неорганізованих і розсварених між собою експедиційників. І загарбати експедиційні гроші, автомати і майно собі. Я пригадав слова моєї господині: *«Я не поїхала б з ним. В нього шахрайське обличчя».*

4.

30 липня 1954 р. О дванадцятій годині дня наша колона покинула гостинні береги річки Дарлінг і Берк — останнє місто, сполучене з австралійським життям залізницею, аеродромом і шосейним шляхом.

Сонце високо висіло в синій бані глибокого неба. Дорога дає ще можливість їхати 30-35 миль на годину. Сильні мотори наповнюють мовчазний буш гуркотом, гуркотом якимсь незвичайним, хвилюючим, що зворушує людині серце. Мені стає від цього гуркоту тривожно. Десь приятелі і цивілізоване життя... Мое серце починає швидко стукати. Я трохи хвилююся. Так, я хвилююся, бо я покидаю на рік нормальні умови людського життя. Я свідомо відрікся від цивілізованого світу. Бог відає, що нас чатує в дорозі. Але я разом і радію. Про що я лише читав у книжках і про що я мріяв юнаком, збулося. Я сам буду свідком великої подорожі, я сам буду свідком небезпек і пригод. Я виймаю записник і ручку.

Проскакують низькі залізні телефонні стовпи, попадаються зграї синьо-червоних папуг, дінго (дика собака), лисиці, кенгуру, струсі. Я із захопленням дивляюся й стараюся все, що схоплюють очі, занотувати до записника. А вражень так багато. Ось зовсім близько у високій траві стоять два струсі. Вони підняли голови й дивляться, і лише тоді, коли ми зрівнялися з ними, кинулися бігти вздовж дороги. Це тривало з чверть милі. Потім вони повернули вбік. Я за ними слідкував. Струсі ще бігли.

Перший біг вперед, другий за ним. Коли вожак (напевно, самець) ставав, на нього набігала самиця. Я спостерігав струсів не раз і завважив, що коли вожак ставав, задній, наче сліпий, набігав на переднього. По кількох годинах буш переходить у степ. Після дерев-велетнів у два-три обхвати приходять звичайні та кущові дерева. Великими площами сивіє, наче ковила, суха трава. По боках дороги густо лежать жовті дикі кавуни. Зупиняємося. Я сходжу з автомашини й хочу дослідити траву. Трава наче насаджена кущами. Коріння глибоко залізло у твердий піщано-глинистий чорнозем. Стебло шорстке й довге. Коли здалека дивишся на цю траву, здається, що ти стоїш серед українського південного степу. На двадцятому кілометрі під'їхали до оселі. Попросивши в господаря дозволу, ми отаборилися біля огорожі. Запалили вогні. В тихому вечорі, в мерехтінні зірок, у сяйві австралійського місяця надходила ніч. Я прокинувся рано. Половина експедиційників вже була приготована до від'їзду. Випивши чай, експедиція рушила далі.

День теплий, навіть жаркий. Дехто скинув піджак чи светер. На шляху нам лежить озеро, вірніше балка з водою довжиною в 500 метрів. Шофери зупинили автомашини. Вони радилися, чи їхати водою, чи об'їхати її. Вирішили їхати водою. Всі посідали в автомашини. Перший поїхав шофер Дялек, за ним начальник. Рігі їхав останній. Я з переляком дивлюся вперед. Ось-ось автомашина забуксує. Напружено гудуть мотори. Рігі нервово керує. Колеса потонули в воді. Нарешті, глибина води зменшується, тихше гуркотять мотори. Рігі виїхав з води. Всі з полегшенням зідхнули. Їдемо рівниною. Буш зовсім зник. Його місце зайняв чагарник, суха кущова трава й сухі вивітрені вітрами дерева. Автомашини котяться повільно. Дорога ґрунтова, вона йде весь час через огорожені ділянки. Краєвид вчорашній. Розчахнуті спалені сонцем

дерева, висока шорстка трава й сине австралійське небо. Час од часу зупиняємо автомашины, щоб відчинити ворота в огорожі. Коло одних воріт до стовпа була прибита скринька. — То пошта, — каже начальник. Я зацікавився й заглянув у скриньку. У ній лежали листи і торбина борошна. О третій годині по полудні в'їхали до міста, вірніше не до міста, а до переходового пункту, де мандрівники зупинялися набрати харчів, води й бензини. В місті Ванарінг, крім поліції, механічної майстерні й водогінного вітряка, є лише три житлових будинки. Рігі переїхав автомашиною мій наплечник. Я швидко підбігаю до наплечника і виймаю фотоапарат: він пошкоджений. Я лаю Рігі: — Чи тобі не видно було, що лежить наплечник на землі? Паскуда!.. Чим же я тепер буду фотографувати?!.. Мій репортаж буде без фотографій. — Я ладен накинутися на Рігі й бити його ногами. Вибравши місце для ночівлі, ми нап'яли намети. Спідометр показував, що автомашина проїхала 130 миль.

2 серпня. Виїхали рано. Сонце червоне й велике, воно котиться синім широким небесним шляхом, спокійно й незахмарено. Є всі дані, що день буде теплий. Я перестроюю себе на погідний настрій, вночі ревматизм не давав спати. Автомашины йдуть бездоганно. Інколи попередній шофер зупиняє автомашину, щоб нагнали його відсталі шофери. Я їду на автомашині скавт. Вона має 120 кінських сил і йде друга за чергою. Водій італієць співає пісень. Йому підтягує тенором італієць Карл. Гарц загнав мене аж на верхню полицю. Звідси, хоч і не видно краєвиду, але зате лежу з комфортом. Простяг ноги і зручно уместився. Я навіть радий з мого становища, внизу вільного місця немає. Шість осіб сидить без ніякого натяку на зручність. Спробуй цілий день висидіти на кінчику вільної від речей полиці. По кількох десятках хвилин місцевість різко зміни-

лася. Сухий сивий з чагарником степ переходить у горбувате море піску. Рослинність зникла. Лише сумно сіріє колочий курай та підносяться розкидані піщані горби. Дорога, якщо можна назвати цей занесений піском слід дорогою, гіршає. Їдемо 10-15 миль на годину. Мене кидає на полиці, як на пароплаві під час бурі. Шофер Рігі вже не співає. У нього обличчя уважне. Він пильно дивиться вперед, куди краще повести автомашину. Експедиційники теж стали уважні. Вони неспроможні в цій стихії допомогти шоферові й лише дивляться вперед, щоб хоч тим виявити йому своє співчуття. Здіймається вітер. Коли під'їхали до передньої автомашини, начальник Константинов сказав, що заблукалися. Я вийшов з автомашини. Ми стояли на високому горбі. Куди не глянь: солончаки, курай і пісок. Де-не-де маячать колочі дерева-карлики. Сіріє травичка, що має колір долину, вона рідко поп'ялася по піску й виглядає серед пустиря, як мох на великій лисій голові. По полудні похолодало. Пливають вітряні хмари. Дорога безнадійна. Автомашини щогодини буксують. Через горби, коли їх не можна об'їхати, авто зовсім безсилі: скати грузнуть глибоко у пісок й виривають глибокі ями. Експедиційники втомлені, вони лопатами й джаґанами підкопують під скатами пісок і плечима попихають автомашини. Дме південний вітер. Зривається пісок. На південнім заході небо в сірих заслонах піску. Надвечір шлях перетяла крік (висохла річка). Зійшли всі з автомашин і взялися за пилки, сокири й лопати. Я ношу зрубані дерева. Мінералог Іліяс з начальником експедиції лопатами прокопують берег для виїзду. Дехто нарікає на начальника, що поїхав цією дорогою. В Берк начальникові радили об'їхати цю непрохідну місцевість іншою дорогою. Експедиційники були втомлені. Але в них ні маленького натяку на нехтї до праці. Кожний старався якнайбільше працювати. Увечорі автомашини засвітили світла. Гуркіт мо-

торів і голос людей зміщувався з виттям вітру і нісся далеко в темніть дикого простору. О першій годині ночі шофери зупинили автомашини, щоб чекати ранку, бо їхати було нікуди. Шлях знову перетяла суха річка. Я подивився на спідометр. Ми проїхали 160 миль.

2 серпня. Місто Мілпаринка. Воно зазначене на стейтовій мапі. Розглядаючи мапу, я думав, що це велике селище. Ще в Берк начальник експедиції сказав, що ми зупинимося на тиждень-два в Мілпаринці, щоб накрутити кінофільм, а мінералогам дати можливість пошукати золота. Мілпаринка (його ще не називають місто злих духів) засноване в 1882 році. Перший намет нап'яв англієць на Брунатній Горі в 1882 році, 12 миль од Мілпаринки. Вістка про багаті родовища золота в районі Мілпаринки швидко рознеслася по всій Австралії. З усіх кінців країни йшли у манливу безводну місцевість шукачі золота. В піщано-кам'янистих горах виросло селище. В 1890 році в Мілпаринці було до 4000 населення. Шукачі здобували золото примітивними засобами. Воно лежало в землі за чверть метра і глибше великими жилами. Інколи шукачам щастило знаходити шматки золота вагою до одного фунта.

— За один день шукачі робилися багачами, — говорить Е. Кіршнер, свідок галасливих подій.

В 1910-1915 роках Мілпаринка мала найбільший приплив шукачів: населення зросло до 7000 осіб. В Мілпаринці знаходився банк, куди шукачі здавали золото, виходив часопис «Мілпаринська Ганчірка», була поліція, пошта й шинки. З 1920 року шукачі золота стали кидати Мілпаринку; верхні шари землі були використані, а для глибших розробок шукачі не мали потрібних машин. Сьогодні в Мілпаринці є два житлових будинки, крамниця й бензинова колонка. Руїни нагадують подорожнім, що 40 років тому тут клекотіло бурхливе життя.

В Мілпаринці ми стояли 8 днів. На довгий термін постою треба було знайти місце, щоб табір був захищений від вітрів. Вітри тут постійні, вони віють з півдня на північ, або з півночі на південь і проникають людину до кісток. Спритний шофер Франко повідомив, що він знайшов затишне місце. Долину висохлої річки, захищало з півдня високе плоскогір'я. В ній ми нап'яли намети. Дні праці були розподілені поміж експедиційниками. Серби Микола і Степан щодня привозили від фермера за 15 миль воду в бочках. Італійці — мисливці полювали. Мінералог Іліяс шукав золота й приносив повні кишені камінців і в торбах пісок, він його пересівав і кожному показував золоті порошоківки. Поляки Гарц і Кендьо зранку до вечора возилися з ковбасами. Я куховарив. Треба сказати, що я виявився непоганим кухарем. Отож щодня я мушу кухарювати. На шостий день з міста Брокен Гіл (180 миль від табору) привезли замовлений хліб. Цей день для мене був Великоднем. Маргаретині хлібні вироби для мого шлунку були карою.

Затрималися ще на один день. В особовому авті тріснули задні ресори. Шофер Франко поспішав полагодити. Ранком одинадцятого серпня ще зірка була в небі, як італійці зібралися. Снідали наспіх. Навіть «ад'ютант» не позагонив собак до каравану, як автомашини рушили. Їхали долиною, що йшла вздовж висохлої річки Яндама. Праворуч тягся ланцюг високих горбів, ліворуч — голій кам'янистий степ. З низини ми виїхали на рівнину, на ній лежав чистий жовтий пісок. Я милувався. »Чия рука так чисто вимила цей пісок? Хто насипав його такими рівними золотавими хвилями?«

На 54 милі в'їхали в огорожу. Біля вітряка лежало 10 бензинових бочок. Зупинилися. До нас підійшов чорнявий з виголеним обличчям австралець років тридцяти. Він привітався й почав з нами розмовляти.

— Це переходовий пункт? — питаю я.
— Ні, це оселя.
— Ви тримаєте худобу чи вівці?
— Худобу, але я не фермер. Я — управитель.
— Управитель?!..
— Так.
— Вибачте. Чи можна вас дещо запитати?
— Прошу.
— Це належить компанії?
— Так.
— Скажіть, будь ласка, скільки компанія має щорічно худоби?

Він мовчав. По його обличчі я бачу, що він не хоче відповідати. Я знав, що на такі питання австралійці неохоче відповідають.

— Я кореспондент експедиції. Мені це потрібно.

Не знаю, що спонукало його відповісти, але він сказав.

— Хвилину, дайте мені підрахувати.

Прижмуривши око, він підраховував. Я чекав.

— Від 10 000 до 15 000 голів.

— Скільки компанія кожного року має прибутку?

— Від 50 000 до 100 000 фунтів.

— Скільки компанія платить у рік податку? — обережно питаю я далі.

— З прибутку платить половину.

— Ця ферма вважається багатою?

— Ні, є ферми, що мають свої літаки.

— Літаки?!.. — здивувався я.

— Чому дивуетесь? Австралійські фермери найбагатші в світі.

— А скільки ваша ферма має акрів землі?

Управитель сміється.

— Нашу ферму на акри не рахують, а рахують на милі.

— Ну, коли на милі, то скільки має миль?

— Ця ферма має 145 миль завдовжки, а в ширину — 60 миль.

— Будь ласка, дайте відповідь ще на одно питання. Із скількох пайовиків складається ця компанія?

— З п'яти членів.

Мені хотілося запитати ще дещо, але я, вже нічого більше не питаючи, подякував йому.

Управитель згодився бути провідником. Начальник Константинов подякував йому за послугу. Сонце ще було високо. Першим їхав управитель на своєму новенькому джипі. За ним — наша колона. Грунт непоганий. Ідемо середнім погоном. Але наші автомашини з причепами відстають, і управитель часто зупиняється. На 72 милі від Мілпаринки ми переїхали браму. Всі встали з автомашин. Панує удаваний спокій. Експедиційники стоять мовчазно, дехто меланхолійно дивиться у піщану даль. Мені здається, що експедиційники в цю хвилину думають про дім, про друзів, про рідних і відчують, що цим колючим дротом, вони відгороджені від усього світу. На високій брамі напис: »Хто не зачинить брами, карається 100-ма фунтами або — шістьма місяцями в'язниці«.

— Пустеля, — каже Кендьо.

При слові »пустеля« по моему тілі пробігають морозяні струмки. Я дивлюся на стіну, висотою в три метри, місцями вона занесена до половини пісками, і припливає до пам'яті недавно бачений кінофільм »Пустеля«. І хочеться в цю пустелю, і боязко. Сонце котилося на захід. Експедиційники сідають в автомашини. Управитель дає сигнал і стартує. Дороги немає: пісок, пісок і пісок. Навкруги мертва тиша. По кількох милях зустріли перший пісковий перевал. Управитель з великими труднощами виїхав на перевал і зупинився. За ним рушив начальник експедиції, але не проїхав і двадцяти метрів, як його машина застрягла в піску. Особове Франкове авто теж забуксувало. Джип ще й до перевалу не доїхав, як застряв разом з причепом.

Що буде із скавтом, який має декілька тон ваги?«
Управитель і Франко поїхали шукати переїзду.
Я зійшов на вершини перевалу. У пісках чорніли
крапками наші автомашины. Навкруги хвилясте
море піску. Мені робиться боязко. Це лише початок,
а вже автомашины забуксували. А нам же треба
переїхати цю непроходиму пустелю. Повернулись
управитель з Франком і сказали, що знайшли
переїзд.

— Переїзд широкий і ґрунт твердий, — говорить
управитель.

Кожний експедиційник радіє. Першим поїхав на
перевал управитель, скавт був останнім. Я з ве-
ликою напругою слідкую за ним. Мотор несамовито
гуркоче. Інші експедиційники теж напружені. Ще,
ще трохи і ми виїдемо на вершину перевалу. Але,
скавт, не доїхавши десяти метрів до перевалу,
забуксував. Всі встали з автомашин. Взявши лопати,
ми заходилися вибирати пісок з-під скатів. Потім
стали всі попихати його. Мотор несамовито кричить.
але колеса крутяться на місці. Раптом один по-
штовх і скавт рушив. Ми радіємо, він на вершині
перевалу. Всі сіли в автомашины. Першим їхав знову
управитель. Скавт їхав всередині, останнім —
Константинов на ляндровері. Сонце котилося вниз,
щоб упасти за пісками пустелі. Біля артезіян-
ського колодязя зупинилися ночувати. Колодязь
такий нам трапляється вже втретє. З рури витікала
гаряча мінеральна вода. Смак її нагадував мирго-
родську воду »Миррад«. Ми з приємністю милися
та пили її. А управитель підійшов до артезіянського
колодязя і зробив чудо. Він підніс сірник до рури.
і водяний струм спалахнув вогнем. Він горів ясним
полум'ям. Потім управитель погасив вогонь. Кендьо
готував вечерю, я йому допомагав. Голодним експе-
диційникам суп смакував. Ранком я прокинувся від
холоду. Експедиційники грілися біля вогню. Кож-
ний відчував континентальне підсоння.

— Особливо різко змінюється повітря в пустелі Мертве Серце. Вночі тремтиш, а вдень спливаєш потом, — говорить начальник експедиції Константинов. — У мене в пустелі Мертве Серце випали всі зуби, — сказав він і вийняв з рота на червоному протезі з дюжину зубів.

День був жаркий і з труднощами. Хоч як досвідчений провідник уникав піщаних наметів, але в безмежних океанах піску автомашини застрявали. Пісок інколи попадався горбами, часом хвилями. Коли дивишся на хвилясте поле піску, здається, що ти їдеш морем і вмент, коли ти мигнув віями, море перетворилося у пісок і так у хвилях застигло.

По полудні переїхали багнисте річище висохлої річки. Ним текла гаряча вода з артезіанського колодязя. Треба було попрацювати, щоб з розм'яклого дна повитягати авта. Переправивши через гатку всі автомашини, ми мушили тут ночувати, бо на другому березі скавт з караваном ліг на черево.

Третього дня ґрунт покращав. Автомашини йдуть 7-10 миль на годину. Їдемо долиною. Краєвид вчорашній, лише рівнина піску змінилася на насипані вітрами піщані гори. Вони тягнуться по обох боках долини й виглядають чарівно. Ні один маляр не покладе на полотнищі таких конусів, хвиль, пірамід, шпилів і зигзагів. Лише мистець природи різьбить таку красу.

Гори знову змінилися на рівнину. В одному місці вона вкрита могилками й рідкою травицею. Під деякими могилками я завважив кістки. В мене народжується думка, що під кожною могилкою є кістки. Я прохаю шофера зупинити автомашину і розкопати декілька могилочок. Але моє прохання лишається глухим голосом. Гірка посмішка на моїх устах заспокоює мій внутрішній біль. »Аджеж в нашому пляні є розкопки теж. Коли ж начальник експедиції вийме з шухляди плян і візьметься до праці? Невже під кожною могилкою є кісткяк?« Я

шкодою, що це лишилося тільки припущенням. Проїхавши з милою, ми наблизилися до артезіанського колодязя. Константинов наказав зробити відпочинок. Я йду понад потічком, вздовж якого лежать десятки кістяків. Вони білі, вивітрені, торкнись рукою — розпадаються. Я повертаюся думкою до могилки й розвиваю своє припущення. Це — водопій. З усіх кінців безводної й голодної місцевости до водопою йшов, ліз, летів живий світ. Певна річ, води на тисячі спраглих ротів не вистачало. Можливо були роки, що вода зовсім не текла з-під землі. А звірі, гади, тварини прибували. Збіговисько навколо безводного водопою з кожним місяцем збільшувалося. Без води тирлице вкривалося сотнями трупів. Так створилося мертве поле кістяків. А з бігом часу вітри на терені водопою оформили цілий цвинтар.

Управитель сказав, що ми під вечір будемо на фермі Моловатана. Я зфотографував два кістяки й декілька могилки. По дорозі зустрілася порожня хата й вітряк. Колона зупинилася. Я зайшов у хату. В ній були каструлі, ліжка та з десятка англійських книжок. Я так і не довідався: чи ця хата спеціально збудована для подорожніх мандрівників, чи для пастухів. На фермі Моловатана ми подякували управителеві й дали на дорогу гостинця — ковбас нашого виробу. Господар Моловатани дозволив нам декілька днів побути на фермі. Я записав до записника, що ми проїхали за день 50 миль.

5.

15 серпня 1954 р. Господар ферми нам показав місце постою на шпилі. Весною на цьому кам'янистому горбі робітники стрижуть овець. Тут збудована величезна комора для вовни, комора для інструменту й машин, зроблена квадратово кошара для овець і праворуч, за водогонним вітряком, стояла з дерев'яним дахом житлова будівля. Ми розмістилися в довгому коробчатому бараці. Чуємося, як дома: простора кухня і довгасті з одним вікном кімнати. Вітряк поруч. Води ніхто не контролює, і ми вживаємо її над міру. Дощової води в резервуарі теж досить, але ми її беремо тільки для варива. Про дрова теж не думаємо, вони лежать високою горою над кручею.

20 серпня. Начальник експедиції Константинов виїхав з експедиційниками у район Колабона шукати кістяк депрододонта. Я був вільний від усяких обов'язків. Беру дрібнокаліберку і йду на полювання, вірніше не на полювання, а полазити по горах. Гори починаються від нашого шпиля. Я вибираю найвищі верхи гір і простую до них. Дорогою стає жарко. Хоч гори й не стрімкі, але зійти на них не прогулянка. Зійшовши на гору, скидаю піджак, кладу на землю рушницю і сідаю на камінь. День теплий. Я під блакитним австралійським небом; як протилежність до кольору неба, навкруги мене стирчать рудаві шпилі гір. Цей контраст нагонить меланхолію. Я згадую квітучу мою Україну, потім

моє село . . . Як на полотнищі екрана пересуваються високотраві левади, білі чепурні хати, яблуневі садки, тини з глечиками; виблискує в соняшних реях став. На горі, на вигоні, в персні гіллястих дерев кам'яна з великими білими колонами церква. Вона збудована в стилі собору Апостола Павла в Римі. Я люблю своє село, бо я родився і виріс в ньому. Улюблена річка Хорол, берести, листата зелень, горять квітами квітники, шумлять духмяним запахом сади. А за селом, куди око гляне, морем грають хвилясті жита та трави на луках. Як же не любити його, коли там передзвонювалася моя юність, коли там квітла моя молодість, коли моє село — курорт. Та чи зрівняється вся разом взята Австралія з моїм селом, де в праці загартовуються з малиновими устами смагляві дівчата моєї Батьківщини, де мужніють на заводах, фабриках і нивах до майбутніх боїв сини мого народу . . .

Мене зрушив шерех падаючого каменя. Я встаю і підходжу до каменя, звідки долинув звук. Стрімким спуском поміж камінням біг дінго. Я прикладаю до плеча рушницю й стріляю. Дінго став бігти до мене. Я трохи злякався. Мені розказували мисливці, що дінго нападає на людину. Я швидко закладаю набій і знову стріляю. Дінго повернувся назад. Стріляю ще раз. Дінго звернув убік і став дряпатися на гору. Гора була стрімка. Поміж камінням його спина то зникала то показувалась. Я закладав набой і стріляв. Раптом дінго став крутитись і хапати хвіст. Я зрозумів, що він був ранений. Я виломив палицю й, тримаючи її поперед себе, підійшов до нього. Дінго схопив палицю зубами. Я тяг, волочив його поміж камінням, але він не випустив з рота палиці. По лівій передній нозі стікала липка червона кров. Тримаючи, у сціплених зубах палицю, дінго сконав.

Зійшовши на іншу гору, я побачив у підніжжі

гори мисливця Рігі. Він сидів і кури́в. Збоку лежали рушниця і патронташ. Я підійшов і привітався.

— Сьогодні пусто, — після привітання сказав Рігі.

— А я забив дінго.

— Будь з ним обережний. Коли схопить у зуби, не випустить.

— Я сьогодні переконався, не випустив із зубів палиці, доки не сконав.

— Ви знаєте, що Блекі минулого тижня звів бій з кенгуру й одержав перше хрещення пса-мисливця. Його схопив кенгуру.

— Кенгуру? — перепитую я.

— Так. Перелякався бідний песик, — розповідає Рігі. — Я повертався додому, коли — рудіє. Я підійшов ближче. Кенгуру було троє, третє — молоденьке. Вони спокійно паслися в кутку огорожі. Коли я з Блекі наблизився, вони мене побачили, але дорога була перетята. Блекі загавкав. Злякані кенгуру заметушилися. Коли я був од них не більше сімдесяти метрів, рудий кенгуру кинувся на Блекі. Одна мить — і Блекі був в коротких руках кенгуру. Я вистрелив. Тварина кинулась тікати. Я не переслідував, а підійшов до Блекі, який стояв і кліпав очима. На морді в нього була кров. Тепер Блекі, якщо побачить кенгуру, гавкає й тікає.

Ми йшли додому. Недалеко від дому попалися кенгуру. Одного ранили. Це був рудий самець. Він простяг шию і дивився широкими розкритими очима. З кожним подихом із його горла хлюпала кров; куля перебила йому горло. Зелені очі благали зменшити йому біль. Рігі сказав:

— Добра шкіра.

Коли ми прийшли додому, начальник з людьми вернувся назад. У долині Колабона глибокі піски — лише на верблюдах можна порушити її спокій.

— Ми приїхали до хати пастухів. Була обідня година. Тамара наскоро зварила обід. Пообідавши,

ми взяли харчі, воду і від'їхали в долину Колабони. Тамара залишилася в хаті. Їхали середньою швидкістю. Незабаром почалися піски. З кожною милею їхати ставало тяжче. Ідемо 5-7 миль на годину. Нестерпно пече сонце. Ми поскидали сорочки. Котиться піт. Все частіше й частіше витягаємо автомашину з піску. Ми вже не сідаємо в авто, а йдемо. Всі вибилися з сил; ноги грузнуть у пісок, наче в сніг. Сонце сліпить очі, і вони від блиску болять. В горлі нестерпна спрага, але воду бережемо, бо замало взяли. Раптом в автомашині зупинився мотор. Шофер намагається стартувати, але автомашина не їде. Він виліз з кабіни і сказав, що зіпсувався мотор. По моему тілі пробіг струм переляку. В пустелі без транспорту. Ми зійшлися в гурт на нараду. По довгих суперечках вирішили залишити автомашину в пісках і пішки вертатися додому. Іліяс вніс пропозицію повечеряти. Була восьма година вечора. Я боявся пішої ходи, бо був між ними найстарший, крім того, я чув себе вже стомленим, а до хати лежить 15 миль. Ми взяли з собою воду й харчі. Спереду йшов Іліяс, заднім — я. Сутеніло. Зійшов місяць, він кинув бліде світло на постаті людей. В небі миготіли холодні зорі. Я зовсім вивисся із сил. Я ледве-ледве волочив ноги по піску. Я сказав, що далі не йду і безсилий упав на пісок. Мої подорожні теж зупинилися. Хтось із стогоном теж упав на землю. Всі мандрівники були змучені. Начальник Константинов у цю хвилину виявив себе безавторитетним. Ні від кого було чекати духової підтримки, а спереду лежав на сім миль глибокий пісок, по якому нам треба було йти. Тяжко було проходити останні милі.

— Бачите пухлі і в пузирях ноги! — Пан Кендьо показав рукою на ноги.

· 23 серпня. Група з десяти смільчаків знову виїхала до Колабони на автомашинах скавт і гол-

ден, враховуючи, що скавтом (на ньому намети, інструмент, харчі, вода, бензина) їхатимуть до пункту можливої їзди, там отаборюються й звідти ідуть на голдені шукати кістяк депрододонта.

— Принаймні треба знайти стоянку американців, — говорить Константинов. — Минулого року в Колоні американська експедиція знайшла кістяк депрододонта.

27 серпня. Група відважних шукачів повернулася назад увечорі. По дорозі їх зустрів господар ферми і переконав, що без дозволу — даремна праця. За кістяк експедиція не одержить грошей. Константинов не мав дозволу на розшук кістяка.

28 серпня. Після сніданку між начальником експедиції Константиновим і шофером Франком була серйозна сутичка. Франко кинувся на нього з ножем. З цього дня в таборі перестав існувати будь-який лад, якщо можна було вважати до сьогодні табору розперезаність ладом.

По полудні Франко, Вуд і Гарц виїхали до міста Лий Крік (180 миль від табору) за дозволом на розшуки кістяка депрододонта.

Табір вирує. Увечорі я говорив з начальником на тему дозволів. У розмові виявилось, що Константинов не має ніяких дозволів від уряду.

— А чому ж ви говорили в Сіднеї, що дозвіл маєте: і на розшук кістяка, і на полювання, і на проїзд на терен аборигенів Арнгем Ленд!

Константинов дивиться на мене риб'ячими очима. На його обличчі не здригнув ні один м'яз. Моя віра в нього остаточно похитнулася. Я хотів йому висловити мій накипілий біль, але промовчав, бо від цього експедиційна справа не покращає, а я від нього почую купу вульгарних та непристойних слів. Я вийшов од начальника безнадійний. Бачив, що нема перспектив на покращання стану в таборі. Я довго лежав у ліжку і роздумував. Я бачив повний крах

експедиції. Пуццено начальником експедиції колесо анархії закрутилося з диявольською швидкістю, і його вже ніхто не зупинить. Що робити? У кого шукати поради? Де шукати допомоги? Було шкода грошей і часу. Є українська приповідка: »До суду далеко, а до Бога високо«. Так і мені. Константинов виявився непорядною людиною, а з пересвареними експедиційниками до єдності дійти не можна, щоб поставити конкретне питання: або їхати і працювати, або розв'язати експедицію, а начальника експедиції за шахрайство віддати до суду.

30 серпня. Дні йшли напружені. Табір клетотів. Балаканина лялася, як у млині вода на лотоках. Кожний член експедиції висловлювався: критикував усіх, лаяв усіх і давав свої »мудрі« поради. Іліяс кожному доводив бездарність і брехливість начальника, Кендьо кричав про шахрайство начальника, серб Микола грозив перерізати горло йому. Глов'як ходив по таборі й збирав голоси, щоб вигнати з табору італійців.

1 вересня. Із Лий Крік приїхали посланці. Уряд не дав дозволу. Можна без дозволу робити розшуки, навіть якщо пощастить знайти кістяк депрододонта, то можна його фотографувати та фільмувати. Але за нього експедиція грошей не одержить, кістяк переходить до музею.

Та надії на щастя Константинов не кидав:

— Поїдемо шукати кістяк без дозволу, якщо знайдемо, запросимо з музею знавців і попливуть гроші до наших кишень. Аджеж люди знаходять золото, брилянти, уран, то чому ж ми не можемо знайти кістяк, — казав він.

Таке легковажне ставлення начальника до серйозних справ мене нервувало. Крім цього, автомашинам потрібний хоч профілактичний ремонт. З такими розтріпаними автомашинами боязко виїжджати в дорогу. Чи начальник навмисне це робить, щоб десь

у пісках ми загинули. Чи не розуміється на справах.

По полудні були бурхливі збори. Ухвалили звернутися до господаря Моловатани, щоб дав автомашину для розшуку депрододонта. Цього ж вечора Константинов з Тамарою та Вудом поїхали до господаря. Вони були там довго, коли повернулися, була ніч. Господар прохання задовольнив і подарував барана. Ми були раді, бо кенгуру трапляється дуже рідко.

2 вересня. О сьомій годині ранку до нашого табору приїхав господар. Ми всі ще спали. Ні Вуд, ні Константинов, ні Тамара не вийшли привітати його. Я слідкував за ним, і мені було боляче. Аджеж господар приїхав не в своїй, а в нашій справі. Господар був здивований такою зустріччю. Він хвилину постояв, сів у автомашину і відїхав.

Через годину він приїхав знову. Константинов був у каравані, експедиційники сновигали по подвір'ю: дехто вмивався, дехто прав білизну. Чи ми були культурно бідні, чи чогось іншого нам бракувало, але факт є фактом. Ми не виявили теплоти до господаря. Після сніданку начальник з господарем (на автомашині господаря) та з трьома експедиційниками виїхали до Колабони.

3 вересня. В таборі хмари згущуються. Ой, буде гроза! . . . Що з того вийде! . . .

Начальникові таки не пощастило. Він не знайшов кістяка. Франко назвав розшуки начальника ідіотизмом. Коли господар відїжджав од нас, він зніжковіло прощався. Неначе він був винний, що ми не знайшли кістяка, в тому, що немає в нас організованости та керівництва і в тому, що експедиція не є експедицією.

4 вересня. З Моловатани ми відїхали з невеселим настроєм. Кожний експедиційник відчував напружену атмосферу, що ось-ось вилетється в якусь по-

дію. Дорога була важка. Пекло сонце. Експедиційники покидали сорочки. Дорога йшла то урвищами, то зигзагами, то рівчакми. На шостій милі в доджі попсувався мотор. Ми переклали всі речі на інші автомашини, а додж залишили в горах. В долині Крик ми побачили оселю господаря Моловатани. Його не було вдома. Ми отаборилися біля його оселі. Шофер Рігі відчепив од скавта караван і поїхав узяти на буксир автомашину додж.

Я, скориставшись нагодою, йду полазити по горах. Гори тут невисокі й опукуваті. Перша гора вкрита солончаковою травою, інші — голі. Я переходжу з шпиля на шпиль. Сполохані кенгуру, яких досить тут багато, боязко тікають у гори.

Фліндер Рендж — гори кам'яні, з рудавим відтінком. Вони починаються біля Моловатани й тягнуться широким пасмом, майже квадратом до станції Марі. Місцями вони голі, позбавлені всякої рослинности, місцями, запустивши коріння глибоко поміж камінь, ростуть дерева-карлики та кущі солончакової трави.

По трьох годинах приїхав Рігі. Він не притяг доджа, бо в автомашині лопнула задня вісь. Вирішили лишити зіпсоване авто в горах і їхати далі. Шофер Франко поїхав голденом вперед, щоб у першій мехмайстерні зробити вісь і якнайшвидше вернутися назад і забрати додж. Від'їжджаємо. Дорога йде ярами, вона густо порізана рівчакми. Їдемо 5-10 миль на годину. Скавт колихається, як пароплав під час бурі на морі. В автомашині сидить десять осіб. Вони сидять, як статуї, не дивляться вперед, як було в перші дні подорожі. Обличчя похмурі й насуплені; в декого під очима поробилися капшуки. Сонце викочується вище. Пора вже снідати. В мене смокче під ложечкою, бо хочеться їсти. Гарц дістає з мішка цибулину, вона велика, як яблуко, він її чистить, потім відрізує шматочки й кидає їх у рот. Я стежу за ним: ось він кидає остан-

ній шматок в рот, чомусь дивиться на нас, наливає склянку води й двома ковтками випиває. Цибулина напевно була гірка, бо він випиває ще одну склянку води.

В причепі лопнула опона. Заклали нову. Характерно, що спритні комерсанти і в пустелі знайшли прибутки; вони по дорозі розставили різного розміру опони. Я спочатку не розумів, що за опони, для чого вони і чому вони пофарбовані в білий колір? Проїхавши десятки миль, я зрозумів, що в цих яругах часто тріскається гума на опонах. Отож торговельна компанія постаралася забезпечити опонами недосвідчених подорожніх, а щоб врятований від біди подорожній не втік од оплати, комерсанти всі опони пофарбували в білий колір. З білими опонами від агента не сховаєшся. Друга година по полудні. Але Константинов не зупиняє автомашини на обід. Я стягаю поясом живіт і часто ковтаю слину. Дехто нарікає. Куди ми поспішаємо? Чому не зробимо на годину зупинки, щоб зварити, хоч смердючий суп? Гарц витягає з скриньки великі банки помідорового соку й роздає кожному по одній. Кожний хутко відкриває кислу рідину і з жадобою випиває. На хвилину голод зупинено. В блакитному глибокому небі пекуче сонце. Навкруги пісок і камінь. Автомашини скавт котиться далі. На обрії показалася оселя. Ми всі радіємо — будемо варити обід. Рігі газує. Нарешті оселя. Шофери зупинили автомашини. Вуд іде в оселю прохати води й дозволу отаборитися коло оселі. По хвилині він повертається з негативними наслідками: фармер не дозволив брати води. Це перший раз відмовлено брати нам воду. Вода в північній Австралії ціниться на вагу золота. Мешканці її беруть з рік. А де річок немає, користаються дощовою водою, що під час дощів стікає з даху до бляшаних або до бетонних резервуарів. Там, де випадає мало дощів або зовсім немає, свердлять колодязі: глибина їх буває від 15 до 200 метрів. Воду

з колодязів дістають вітряними млинами. Вона в колодязях терпка на смак або солонувата, місцями прісна. Кендьо не витримує голоду й, не звертаючись ні до кого, починає лаяти раду комітету. Я підтримую його — доки ж їхати?! Одинадцята година вечора. Коли ж будемо варити вечерю?

На нічліг зупинилися серед пісків. Вечері не варили, бо було пізно. Гарц роздав м'ясні консерви. Я ліг не вечерявши. М'ясна консерва для мого шлунка — мука. Вночі дошкуляв ревматизм. Ранком Гарц дав по маленькій скибці хліба. Кожний експедиційник обережно тримає в руці хліб, який хутко зникає в голодних ротах. Збираємося рушати. Настрій пригнічений. Ідемо з похмурими обличчями. Дорога йде пісками та яругами. Колона автомашин розтяглася. Шофери не дотримуються дистанції. Вітрить. Дорогою настрій покращав. Навіть старий Кендьо сміється і час од часу говорить дотепи. По полудні зірвався вітер. Блакитне небо вкрилося піськовою заслоною. Вітер дме із швидкістю 70-80 миль на годину. Сонця не видно: воно крізь сіру поволоку піску бліде, як місяць. Раптом стало темно — це піскова буря. Всі наділи окуляри. Рігі зупинив скавт — спереду нічого не видно. В автомашині повно піскової пилюки, у експедиційників теж пісок: у ніздрях, у роті; він тріщить під зубами і від тріску по тілі пробігає неприємне подразнення. Всі тяжко дихають. Я прикладаю до носа хустину, інші теж хустинами затуляють носи.

До мого мозку рине оповідь господаря Моловатани: »То було п'ять років тому. Я з робітниками повертався з Лий Крик. Всі були підпиті, та веселий настрій зупинила буря. Від піскових хмар зробилася темрява. Я в автомашині засвітив світла, але дороги від піскової бурі не видно. Зупинив автомашину. Робітники накрили одягом голови. Буря лютувала із страшною силою. В кабіні тяжко було дихати. Коли я вийшов з кабіни, задні скати автомашини

були занесені піском, а скло бокового вікна густо вкрите крапками. Хто пережив у пустелі пісковий шторм, той пам'ятатиме довго».

Смуга піскової бурі пройшла. Але вітер не вщухав. Шофери рушили з місця. У нашій автомашині повно піскового пилу. Була третя година дня. Обіду не варили. Гарц роздає кожному по скибці хліба й по банці помідорового соку. Я помідоровий сік віддаю Рігі, а від скибки хліба відламую кусники й кидаю до рота. Я бачу, з яким вовчим голодом експедиційники кинулися до їжі. Нарікаю на себе, що поїхав з виразкою шлунку в таку тяжку подорож.

Увечорі доїхали до залізничної станції. Не зупиняюся, бо фармер дає тільки одно відро води. Він порадив їхати до міста Лий Крік. Там досить води, і можна зробити автомашинам ремонт.

До Лий Крік приїхали пізно вночі. Кожний відчував голод і сон. Дув вітер. Морозило. Про вечерю нічого було й думати. Всі готувалися спати. Я поставив ліжку в рівчаку між чагарником. Хоч і голодний, але не буду мерзнути від вітру. Вночі прокинувся. Над головою висів місяць; було видно, як удень. Я підвівся і сів. «От через що я неспокійно спав і прокинувся. Світло місяця падало в обличчя». Вже хотів лягати, та раптом у мене піднявся на голові чуб і в моїх жилах застигла кров, а в горлі підступив клубок, що не давав дихати. З мого ліжка звисала гадюка. Я не рухався, сидів наче паралізований. Мої очі з жахом дивилися на гадюку... Ще мить, і вона полізла в чагарник. Я відчуваю, що важко дихаю і що в мене шалено стукає серце. Я встав, трохи постояв і переніс ліжку в інше місце. До ранку вже не міг заснути.

з колодязів дістають вітряними млинами. Вона в колодязях терпка на смак або солонувата, місцями прісна. Кендьо не витримує голоду й, не звертаючись ні до кого, починає лаяти раду комітету. Я підтримую його — доки ж їхати?! Одинадцята година вечора. Коли ж будемо варити вечерю?

На нічліг зупинилися серед пісків. Вечері не варили, бо було пізно. Гарц роздав м'ясні консерви. Я ліг не вечерявши. М'ясна консерва для мого шлунка — мука. Вночі дошкуляв ревматизм. Ранком Гарц дав по маленькій скибці хліба. Кожний експедиційник обережно тримає в руці хліб, який хутко зникає в голодних ротах. Збираємося рушати. Настрій пригнічений. Ідемо з похмурими обличчями. Дорога йде пісками та яругами. Колона автомашин розтяглася. Шофери не дотримуються дистанції. Вітрить. Дорогою настрої покращав. Навіть старий Кендьо сміється і час од часу говорить дотепи. По полудні зірвався вітер. Блакитне небо вкрилося піськовою заслоною. Вітер дме із швидкістю 70-80 миль на годину. Сонця не видно: воно крізь сіру поволоку піску бліде, як місяць. Раптом стало темно — це піскова буря. Всі наділи окуляри. Рігі зупинив скавт — спереду нічого не видно. В автомашині повно піскової пилюки, у експедиційників теж пісок: у ніздрях, у роті; він тріщить під зубами і від тріску по тілі пробігає неприємне подразнення. Всі тяжко дихають. Я прикладаю до носа хустину, інші теж хустинами затуляють носи.

До мого мозку рине оповідь господаря Моловатани: »То було п'ять років тому. Я з робітниками повертався з Лий Крик. Всі були підпиті, та веселий настрої зупинила буря. Від піскових хмар зробилася темрява. Я в автомашині засвітив світла, але дороги від піскової бурі не видно. Зупинив автомашину. Робітники накрили одягом голови. Буря лютувала із страшною силою. В кабіні тяжко було дихати. Коли я вийшов з кабіни, задні скати автомашини

були занесені піском, а скло бокового вікна густо вкрите крапками. Хто пережив у пустелі пісковий шторм, той пам'ятатиме довго».

Смуга піскової бурі пройшла. Але вітер не вщухав. Шофери рушили з місця. У нашій автомашині повно піскового пилу. Була третя година дня. Обіду не варили. Гарц роздає кожному по скибці хліба й по банці помідорового соку. Я помідоровий сік віддаю Рігі, а від скибки хліба відламую кусники й кидаю до рота. Я бачу, з яким вовчим голодом експедиційники кинулися до їжі. Нарікаю на себе, що поїхав з виразкою шлунку в таку тяжку подорож.

Увечорі доїхали до залізничної станції. Не зупиняюся, бо фармер дає тільки одно відро води. Він порадив їхати до міста Лий Крик. Там досить води, і можна зробити автомашинам ремонт.

До Лий Крик приїхали пізно вночі. Кожний відчував голод і сон. Дув вітер. Морозило. Про вечерю нічого було й думати. Всі готувалися спати. Я поставив ліжку в рівчаку між чагарником. Хоч і голодний, але не буду мерзнути від вітру. Вночі прокинувся. Над головою висів місяць; було видно, як удень. Я підвівся і сів. «От через що я неспокійно спав і прокинувся. Світло місяця падало в обличчя». Вже хотів лягати, та раптом у мене піднявся на голові чуб і в моїх жилах застигла кров, а в горлі підступив клубок, що не давав дихати. З мого ліжка звисала гадюка. Я не рухався, сидів наче паралізований. Мої очі з жахом дивилися на гадюку... Ще мить, і вона полізла в чагарник. Я відчуваю, що важко дихаю і що в мене шалено стукає серце. Я встав, трохи постояв і переніс ліжку в інше місце. До ранку вже не міг заснути.

з колодязів дістають вітряними млинами. Вона в колодязях терпка на смак або солонувата, місцями прісна. Кендьо не витримує голоду й, не звертаючись ні до кого, починає лаяти раду комітету. Я підтримую його — доки ж їхати?! Одинадцята година вечора. Коли ж будемо варити вечерю?

На нічліг зупинилися серед пісків. Вечері не варили, бо було пізно. Гарц роздав м'ясні консерви. Я ліг не вечерявши. М'ясна консерва для мого шлунка — мука. Вночі дошкуляв ревматизм. Ранком Гарц дав по маленькій скибці хліба. Кожний експедиційник обережно тримає в руці хліб, який хутко зникає в голодних ротах. Збираємося рушати. Настрій пригнічений. Ідемо з похмурими обличчями. Дорога йде пісками та яругами. Колона автомашин розтяглася. Шофери не дотримуються дистанції. Вітрить. Дорогою настрій покращав. Навіть старий Кендьо сміється і час од часу говорить дотепи. По полудні зірвався вітер. Блакитне небо вкрилося піськовою заслоною. Вітер дме із швидкістю 70-80 миль на годину. Сонця не видно: воно крізь сіру поволоку піску бліде, як місяць. Раптом стало темно — це піскова буря. Всі наділи окуляри. Рігі зупинив скавт — спереду нічого не видно. В автомашині повно піскової пилуки, у експедиційників теж пісок: у ніздрях, у роті; він тріщить під зубами і від тріску по тілі пробігає неприємне подразнення. Всі тяжко дихають. Я прикладаю до носа хустину, інші теж хустинами затуляють носи.

До мого мозку рине оповідь господаря Моловатани: »То було п'ять років тому. Я з робітниками повертався з Лий Крик. Всі були підпиті, та веселий настрій зупинила буря. Від піскових хмар зробилася темрява. Я в автомашині засвітив світла, але дороги від піскової бурі не видно. Зупинив автомашину. Робітники накрили одягом голови. Буря лютувала із страшною силою. В кабіні тяжко було дихати. Коли я вийшов з кабіни, задні скати автомашини

були занесені піском, а скло бокового вікна густо вкрите крапками. Хто пережив у пустелі пісковий шторм, той пам'ятатиме довго.

Смуга піскової бурі пройшла. Але вітер не вщухав. Шофери рушили з місця. У нашій автомашині повно піскового пилу. Була третя година дня. Обіду не варили. Гарц роздає кожному по скибці хліба й по банці помідорового соку. Я помідоровий сік віддаю Рігі, а від скибки хліба відламую кусника й кидаю до рота. Я бачу, з яким вовчим голодом експедиційники кинулися до їжі. Нарікаю на себе, що поїхав з виразкою шлунку в таку тяжку подорож.

Увечорі доїхали до залізничної станції. Не зупиняємося, бо фармер дає тільки одно відро води. Він порадив їхати до міста Лий Крік. Там досить води, і можна зробити автомашинам ремонт.

До Лий Крік приїхали пізно вночі. Кожний відчував голод і сон. Дув вітер. Морозило. Про вечерю нічого було й думати. Всі готувалися спати. Я поставив ліжку в рівчаку між чагарником. Хоч і голодний, але не буду мерзнути від вітру. Вночі прокинувся. Над головою висів місяць; було видно, як удень. Я підвівся і сів. »От через що я неспокійно спав і прокинувся. Світло місяця падало в обличчя«. Вже хотів лягати, та раптом у мене піднявся на голові чуб і в моїх жилах застигла кров, а в горлі підступив клубок, що не давав дихати. З мого ліжка звисала гадюка. Я не рухався, сидів наче паралізований. Мої очі з жахом дивилися на гадюку. . . Ще мить, і вона полізла в чагарник. Я відчуваю, що важко дихаю і що в мене шалено стукає серце. Я встав, трохи постояв і переніс ліжку в інше місце. До ранку вже не міг заснути.

6.

8. 9. 1954. Другого дня я пішов до міста. Лий Крік місто робітниче. Це на нашому шляху перше велике місто. Населення в ньому більше 1000 осіб. Навкруги міста лежать великі родовища вугілля. До Другої світової війни ці вугляні родовища лежали незайманими. І лише під час Другої світової війни ці багатства почали розробляти. Вугілля в районі Лий Крік лежить майже на поверхні землі, на глибині 10-15 метрів. Тепер працює одна копальня. Всі лийкрічани працюють у шахті. У копальні, крім австралійців, працюють і новоавстралійці. Новоавстралійців у Лий Крік понад 100 осіб. Вони живуть у довгих бляшаних бараках. Їхній заробіток тижневий з понаднормовими годинами досягає 50-70 фунтів. Але новоавстралійці грошей не заощаджують. Пиво, карти та кінські перегони висмоктують з них тяжко зароблені гроші. Місто, як і шахта — молоде; воно будується за європейським зразком: широкі вулиці, асфальтові хідники, обабіч хідників насаджують дерева-пагінці, насаджують великий парк. Звідси до Аделяїди лежить широке шосе.

У Лий Крік ми пробули десять днів, що принесли експедиції немало клопоту. Цими днями поляки створили опозиційну групу. До них приєдналися серби та чех Іліяс. Тепер експедиція має дві групи: італійців і поляків.

9 вересня. Константинов і Тамара автомашиною ляндровер потягли караван до міста Лий Крік

і не показуються на очі експедиційникам. Італійці теж живуть у місті. Вони ремонтують скавт. Ходять чутки, що експедиція в Лий Крік зліквідується. Константинов часто ходить до повіреного. Опозиційна група дала ультиматум Тамарі негайно залишити табір, бо вона не є член експедиції. Константинов узяв її до експедиції як свою коханку.

10 вересня. Поляки зі мною не говорять — ворогують; серби весь час стараються зробити мені прикрість. Італійці ставляться прихильно. Вуд живе в наметі Герди і Маргарити. Є всі дані, що Вуд одружиться з Гердою, а Маргарита — із сербом Миколою.

В обід італійці приїхали з міста скавтом і отаборилися поруч поляків і сербів. Шофер Piri притяг скавтом караван з міста. Тепер Константинов з Тамарою живуть в таборі, але отаборилися від поляків і сербів на чималу віддаль.

12 вересня. Виявилось, що Константинов не має грошей на дальшу подорож. Ведуться переговори поміж Константиновим та італійцями, аби італійці під заклад автомашини скавт і моторового човна позичили 300 фунтів.

По полудні були бурхливі збори. Керував зборами австралієць Вуд. Константинов сидів збоку. Він за ці дні зовсім зсунувся. Його гризло сумління. Він обдурив експедиційників, він забрав од них 8.000 фунтів і штовхнув їх на хибний шлях. Разом із сумлінням його переслідувала кара австралійських законів. Тепер він сидить згорблений, маленький. Йому соромно дивитися експедиційникам в очі. У нього весь час тремтять руки, а очі зніяковіло бігають по колишніх товаришах. В цю скаламучену годину мені було його шкода.

Вуд відкрив збори такими словами:

— Наша експедиція в тяжкому фінансовому стані. Ми сьогодні повинні обговорити: або їхати цілі,

або розв'язати експедицію. Хто в цій справі хоче говорити, або в кого є запитання?

Першим говорив Кендью. Його виступ перекладав на англійську мову Гарц.

— Перший баянс, він же був і останнім, виказував, що всі автомашини були куплені за готівку. Інше майно, матеріяли, харчі, моторовий човен, причепи, кухня, караван теж були куплені за готівку. З того часу надійшло до каси, беру круглу суму, 2.500 фунтів. Я запитую пана Константинова, де він дів ці гроші? Експедиційна рада виявила під час ревізії, що на 2500 фунтів не було виправдуючих документів. Я не хочу сказати, що Константинов шахрай, але відсутність виправдуючих документів дає припущення так думати. Я запитую Константинова, де виправдуючі документи?

Після пана Кенді виступив пан Гарц. Йому, як членові експедиційної ради, було більше відомо про фінансові справи експедиції. Він говорив довго. На закінчення він сказав:

— Коли я з Франком, як члени експедиційної ради в Сіднеї, робили ревізію, тобто перевіряли стан каси, перевіряли лише касу, бо ми не є фахівцями, щоб перевірити фінансовий і матеріяльний стан експедиції, Тамара мені сказала: »Пане Гарц, не турбуйтеся, начальник Константинов на особистому рахунку з експедиційних грошей на всякий випадок має таємний фонд«. Я запитую пана Константинова: — Хто дав право вам класти на свій рахунок експедиційні гроші? Скільки є на особистому рахунку таємного фонду? Чому ви мовчите про таємний фонд?

Константинов мовчить.

— Я пропоную розв'язати експедицію, а Константинова за привласнення експедиційних грошей віддати до суду. У випадку, якщо б експедиція вирушила до Аліс Спрінгс, поляки, серби і пан Іліас

залишаються в Лий Крик. Отже всі автомашини ми затримуємо.

Експедиційник Іліас виступив, як оратор.

— Пані та панове!.. Ми наївні діти, повірили словам Константинова, внесли до каси експедиції 8.000 фунтів. Вісім тисяч фунтів — це велика сума. Цих грошей вистачило б на дві експедиції. Але Константинов виявив до нас підлість і шахрайство. Пані та панове!.. Якщо я у Сідней перед від'їздом харчувався бутербродами, бо не мав грошей пообідати в ресторані, то пан Гантлінг і пан Константинов сиділи в ресторанах і купували за експедиційні гроші пиво, коштовне вино і ласощі. Чотири місяці котилися по ресторанах наші тяжко зароблені гроші. Сьогодні ми їмо смердючий суп, спимо на твердих дошках і подорожуємо, притиснувшись один до одного у вцент напханих експедиційниками автомашинах. Натомість, пан Константинов з коханкою їде в найкращій автомашині, живе з вигодами в каравані, спить на м'яких перинах і їсть смачну страву, приготовану в каравані. Якщо Кендью ходить і збирає недокурки, бо немає ні пена в кишені, начальник Константинов і коханка Тамара курять куплені коштовні цигарки за наші гроші. Пані і панове!.. Ми сліпі. Пан Константинов і коханка Тамара привласнили наші гроші й розкошують.

— Я до суду за наклеп, — озвався нарешті Константинов. — Я взяв експедиційних грошей лише 170 фунтів... Я обідав за експедиційні гроші тільки два місяці... Що ви від мене хочете?.. Загляньте в касову книгу... Дивіться в інвентаризацію... Я до суду... — Константинов тремтів. З-під його губів вилітають слова без змісту, без закінчення.

— Пане Константинов, прошу не перешкоджати. Я закінчу, тоді будете виправдуватися. Пан Константинов нас дуриє, що він перейде пустелю Мертве Серце і накрутить кінофільм, за який да-

дуть великі гроші. Але то все була брехня. Константинов не лише не здатний був перейти пустелі Мертве Серце, але не міг зорієнтуватися в пісках Колабони. І ми самі без нього мусили шукати дорогу. Константинов од Сіднею годує нас обіцянками, що буде починати накручувати кінофільм. І накручуються ці кінофільми з травня місяця й до цього часу. Ми проїжджали прекрасні місця для фільмування документального кінофільму. Ми мали нагоду й час накрутити кіносценарійний фільм. Але в пана Константинова то часу не було, то настрою немає, то не красива місцевість. І цій безпринципній людині, цьому бездарі, ми повірили й дали гроші та доручили в його руки наше життя. Він може на згубу повести нас. Він так буде механізм експедиції, щоб духово нас знищити й сховати свої плутократські справи від суду. Пане Константинов, який ваш фах?

Константинов чує себе, наче щойно піймали його на крадіжці, він совається й відповідає:

— Кінооператор.

З місця піднявся серб Міліч і питає:

— Я хочу знати, де ти подів мої та мого дядька Степана гроші?

— Загляньте у касову книгу.

— Я хочу знати, коли Константинов почне накручувати кінофільм? Пан Константинов говорив, що він почне накручувати кінофільм в Аліс Спрінгс. Чи дотримається він цього слова?

— Так. Я даю вам слово честі, що почну накручувати кінофільм в Аліс Спрінгс.

Така відповідь мене бісила. Я взяв слово.

— Чому ви завжди відбріхуетесь касовою книгою і годуєте членів експедиції обіцянкою? Чому ви не зробите аналітичного фінансового і матеріального звіту? Ми вимагаємо від вас звіту і праці, а не слів «загляньте в касову книгу» і «даю слово честі». Бо

кожний з нас вніс до каси експедиції не слова, а гроші. Кожний з нас тяжко на них працював.

Але більша частина експедиційників не зареагували на виступи товаришів і не винесли ухвали у справі Константинова, хоч кожний експедиційник знав про його шахрайство. Збори на пропозицію Константинова ухвалили: Позичити в адвоката в Сіднеї 400 фунтів і по одержанні від нього грошей негайно виїхати з Лий Крік.

14 вересня. Адвокат грошей не позичив. Я дивувався, як збори могли ухвалити таку дурну ухвалу. Константинов і на цих зборах чистий. Автомашини всі відремонтовані, їхати б, але зупинка за грішми.

15 вересня. Константинов веде переговори з італійцем Карлом Нікастрі, щоб позичив гроші. Карл обіцяє завтра позичити 300 фунтів. Надвечір шофер Франко притяг на буксирі додж з Маловатани.

Поляки, серби та Іліяс категорично заявили, що вони залишаються в Лий Крік і автомашин не дадуть. Збираються їхати далі Константинов, Тамара, Вуд, Герда, Маргарита, поляк Глов'як та італійці. Я вирішив їхати з Константиновим, бо знаю, що поляки виступили проти шахрайства Константинова не з сумлінням, а тому, що італійці творять групу вкупі з Константиновим. Я цілком згоджуюся з виступами Кенді, Гарцем та Іліясом. Але знаю, що поляки незабаром перейдуть на бік Константинова, так як було перед першими зборами, і так як було з Гарцем, що зробив донос на мене Константинову.

16 вересня. Карл позичив 300 фунтів. Умова: »Я, Карл Нікастрі, з одного боку, і начальник кінофільмової експедиції Константинов, з другого боку, склали цю умову на підставі нижчезгаданого:

Я, Карл Нікастрі, позичаю кінофільмовій експедиції, в особі Івана Константинова, на три місяці з 17 вересня по 17 листопада 1954 року 300 фунтів.

Іван Константинов гарантує 300 фунтів майном експедиції: закладає автомашину скавт і моторовий човен.

В разі неповернення вищезгаданої суми — 300 фунтів — у зазначений термін, тобто до 16 листопада 1954 року; автомашина скавт і моторовий човен переходить у власність Карла Нікастрі.

Умова входить у силу з дня підпису. Підписи: Нікастрі, Константинов.

Я розмовляю з експедиційниками, хто дав право Константинову закладати експедиційне майно? Але вони лише знизували плечима.

18 вересня. Ранком експедиційники залишили Лий Крік. Поляки, серби та Іліяс теж виїхали. Константинов з Тамарою залишилися в Лий Крік, бо в ляндровері зіпсувався мотор. Я був обурений. В Лий Крік всі автомашини пройшли профілактичний ремонт. Чому ж шофери, забираючи з гаражу автомашини, не перевірили їх?

Об одинадцятій годині ранку нашу автомашину скавт догнав джимом шофер Дялек і сказав, що до Лий Крік вернувся шофер Франко голденом, бо в ньому теж щось поламалося.

Нас переслідує прокляття! Всі автомашини відремонтвані, а кинься їхати — не їдуть. Так було в Мілпаринці, так було в Маловатній, так сталося і в Лий Крік. Шофер Рігі їхав скавтом сам. Додж відстав. Шофер Дялек поїхав джимом уперед. Обіду не варили, бо так наказав Гарц. Він роздав кожному експедиційникові по банці помідорового соку. Я спочатку відклав її, але голод примусив мене. Я випив пів банки, і відчув у шлунку біль. Викинув пів банки на дорогу і більше не пив. Було ще рано, коли ми приїхали на станцію Марі. Тут ми залишили караван, моторовий човен і додж, щоб повантажити на поїзд. П'ятсот миль не перекинеш палицею; дорога проходить ярами, через

піски, а додж стара тарадайка. Ночували на станції Марі. Вечері не варили — примхи Гарця. Він роздав знову по банці помідорового соку. Я ліг спати не вечерявши, голодний. В обід прийшла зміна, обіди варили по черзі.

Виїхали звідси о восьмій годині ранку, вірніше не виїхали, а виїхав шофер Рігі, бо водій Дялек з поляками вирушив раніше. Між шофером Рігі та шофером Дялеком відносини натягнуті. В автомашині скавт атмосфера теж напружена, бо там їдуть італійці й поляки. На обід Гарц знову видав помідоровий сік. В Кенді з Гарцем з приводу цього соку виникла сварка. Кендьо схопив ножа і замахнувся на Гарця. Гарц вчасно вихопив з рук ножа. Після такої сцени в автомашині настала гнітюча тиша. Проїхали ще декілька миль. Перша година. Рігі каже сам до себе: — Пора обідати . . . Але Гарц не реагує на його слова. Шофер Рігі газує. Години йдуть помалу і нудно. Я сиджу і байдуже дивлюся вперед. Мені так набридло моє оточення і так набридло їхати. Мені здається, що я їду вічність. І в цій вічності пливають назустріч без кінця урвища, солончаки, гори, піски, перевали, чагарники. Мені хочеться встати й тікати, тікати від куняючого Кенді, від витрішкуватого Гарця, від серба Миколи, що встромив очі в чорну крапку на підлозі, від гладкої Герди, яка носить лише трикутник, від безлюдного і пустинного простору. Я стуляю повіки, мене клонить до сну. Коли прокинувся, ми стояли поруч огороженої оселі. Біля огорожі стояв автомашиною шофер Дялек. Ми набрали у філіжанки води. Дехто умивався. Я пробував зробити гімнастичні вправи, щоб розім'яти тіло. Рігі постішав, він дає сигнал. Ще треба проїхати 20 миль. Сонце сідало за рожевий обрій. Гарц сказав, що на вечерю зварить суп. Герда заляпала долонями і радісно сказала:

— Суп! . . Суп будемо їсти! . .

Я теж поділяв Гердину радість. Я зовсім охляв. Зробився худий. Через декілька хвилин ми приїхали на станцію Вільм Крік. Спідометр показав, що ми сьогодні проїхали 140 миль.

20 вересня. День як і попередні дні: одноманітний і сумний. Назустріч піски, урвища, каміння, рівчаки... У скавті меланхолія, гнітючість і ненависть. На обід знову помідоровий сік. Хочеться їсти. Уже третій день немає варива і немає хліба. Гарц за три дні видав кожному по 500 грам бісквітів. Але йому не можна й слова сказати, бо він член експедиційної ради, в його руках знаходиться грошова частина експедиції. Він одягнув нові штани, мисливські чоботи і робить з себе другого Константинова. Сонце котиться вниз. Дорога погана: піски, жорства, яри. Часом виїжджаємо на рівнину, тоді автомашина біжить 15-20 миль на годину, напружено гуде мотор, і пливе назустріч блискуча укрита жорствою даль. Ночували в Уднадаті.

25 вересня. Пречудовий день: небо, сонце і гарний краєвид. Автомашина котиться швидко і рівно. Ще миля, і ми залишаємо за собою яруги, рівчаки, піски. Перед нами розлита на десятки миль степова рівна зелена долина. Куди не глянеш, як натягнута струна, лежить степ. І знову пригадалася мені моя рідна Україна. Я чую, як груди підіймаються від подиху.

Перша година дня. Гарц розщедрився і дозволив зварити на обід суп. Радісні проголодальці підходили до причепа з кухнею, і Герда наливала кожному в миску хоч і без товщу і не смачного, але все таки теплого харчу. Але хліба не було. Вже тиждень Гарц не купує хліба. Експедиційники не протестують, вони раді, що хоч раз на добу з'їдять супу, бо кислого помідорового соку кожний експедиційник не хоче бачити.

Надвечір я бачив чарівну картину. Заходить ве-

личне сонце. Його золотавий диск ледь-ледь торкається рожевого обр'ю. Над землею звис блакитний дах неба. Я бачу зелену ковилу, поміж нею рядами ярять дерева-карлики. В золотавих проміннях сонця дерева здаються яблуневим садом. Поруч саду простяглася довга смуга піску; він у соняшних реях здається ставом. Я думкою перенісся в Україну. Мою соняшну, вишневу Україну!..

Трапилася перед Аліс Спрінгс у яругах оселя. Рігі зупиняє автомашину напитися і набрати води. З хати вийшов господар з дочкою. Дочка була вродлива. Її краса, що цвіла на смаглявому, з вигнутими чорними бровами, обличчі, її юність, що налила гнучке тіло соками, її випнуті тугі перса хвилювали хлопців. З хлоп'ячих облич зник суворий насуплений погляд, вони зробилися балакучими й веселими. Кожний старався хоч одно слово промовити до господаря, щоб дочка звернула увагу на нього. Шофери дають сигнал їхати, хлопці неохоче сідають в автомашини.

Ще декілька хвилин, і сонце, кинувши на пожовклий степ жмут сяйва, ховається за червоний обрій. Водії зупиняють автомашини на ночівлю. Кендьо поспішає варити суп. В небі показалася вечірня зоря.

7.

Аліс Спрінгс лежить у долині, оперезаній з усіх боків горами. Білі вілли в зелених листатих деревах чарують очі мандрівника. Коли дивишся з найвищої гори на це місто, воно у горах виглядає, як діамант у золотому персні. Аліс Спрінгс — одно з найбільших міст у Північній Території. В місті є шпиталь, банки, шинки, багато крамниць, кінотеатр, друкується газета; центр міста прикрашають декілька двоповерхових будинків. Місто швидким темпом розбудовується. Воно сполучає Південну Австралію широкою асфальтовою дорогою з північним морським портом Дарвін.

Першої ночі я не міг заснути. Здавалося, що в цю долину з усього світу злетілися всі комахи. Долина різними голосами, різними тонами дзвеніла, тріскотіла, цвірчала, тюрчала, свистіла, шамкотіла. Я катуляю вуха ватуою, але не можу заснути. У цьому вавилонському джазі я лише над ранок заснув. Коли прокинувся, велике червоне сонце котилося вгору. Я стояв під тропічним блакитним небом.

Експедиційники напнули намети в долині, що покучерявилася зеленим килимом ген на захід. За пів милі від табору лежить місто Аліс Спрінгс. Поляки отаборилися у великому наметі під гіллястим дубом, серби теж нап'яли намет недалеко від поляків, італійці отаборилися у протилежному боці від поляків, біля водогону; Герда, Маргарита і Вуд поставили свій намет подалі від усіх експедиційників. Константинов з Тамарою примостив караван у ку-

щах, біля каравана нап'яв намет донощик Глов'як. Лише я і Франціско розташувалися біля автомашин, кухні та причепів.

Другого дня постою в Аліс Спрінгс я ходив по горах. Переходив із шпиля на шпиль. Було чим захоплюватися. Я нотую цікаве в щоденник. Двічі сполохав дінго. Бачив зграї червонястоблакітних папуг. Над головою в безхмарному небі ширяли орли. Повернувся до табору втомлений і голодний. На обід спізнився, але куховарила Маргарита і залишила для мене їжу. Третього дня блукав по місту. Вілли в зелених шатах дерев приваблювали мої очі.

27 вересня. Італійці й поляки ворогують поміж собою. Вони дивляться одні на одних колочими очима. Константинов і Тамара теж ворогують з поляками і сербами й не ходять до кухні їсти. Їм в караван носить їжу Глов'як.

На шостий день постою Константинов з Тамарою, не давши експедиційникам ні вказівок, ні плану праці, причепив караван до ляндровера, поїхав в Аліс Спрінгс і отаборився на подвір'ї редактора газети.

Італійці стали на працю на залізниці. По полудні італієць Рігало поклав свої речі в наплечник і залишив табір.

28 вересня. Увечорі були експедиційні збори. Головував Вуд. Константинов не прийшов. Гарц на зборах сказав:

— Я маю експедиційних грошей всього 20 фунтів. Константинов сказав мені, що більше не дасть грошей на хліб і городину. Хай експедиційна рада роздобуває гроші для експедиції. Треба на зборах обговорити, що нам робити.

— Чому не прийшов Константинов? — запитує Іліяс.

— Я його повідомляв, що увечорі відбудуться загальні збори експедиційників і його присутність обов'язкова, — відповідає Вуд. — Хто має запитання чи хоче висловитися?

— В нас немає грошей на патрони, щоб полювати, — говорить поляк Скочек.

— Щоб подорожувати далі, нам треба на зборах ухвалити, аби кожний експедиційник, що вніс до каси один пай, тобто 400 фунтів, повинен внести ще до каси 200 фунтів. Аджеж я вніс до каси 800 фунтів, а пан Іліяс — 600 фунтів, — говорить Гарц.

— Пане Гарц, ваша пропозиція є нісенітницею. Наша експедиція стоїть на краю загибелі. Грошей немає, продукти кінчаються, автомашини потребують капітального ремонту, бо порозбивані. Константинов уникає з нами говорити. Експедиційники розсварені поміж собою, утворилися ворожі групи. Хто може при такій ситуації внести до каси гроші, питаю вас, пане Гарц? Скільки б експедиційники не вносили до каси грошей, Константинов з коханкою Тамарою їх привласнить і розбазарить. Ви бачите, що Константинов уникає будь-якого контакту з нами. А сьогоднішні збори наочно показали, що Константинов хоче, щоб ми розбіглися. Він, як начальник експедиції, обов'язково повинен бути сьогодні присутній на зборах. Дехто зацікавлений в тому, щоб італійська та польська групи завжди ворогували. Це є на шкоду експедиційникам, і на користь Константинову. Треба сьогодні на зборах італійцям і полякам покінчити з ворогуванням і разом діяти проти Константинова.

— Я пропоную вибрати контрольну комісію, щоб проконтролювати бухгалтерію експедиції. Я пропоную вибрати таких осіб: Кенді, Іліяса та Вуда, — говорить серб Міліч.

Я взяв знову слово.

— Я думаю, що тепер недоцільно вибирати контрольну комісію, коли експедиція стоїть на краю

прірви. Я пропоную, щоб експедицію розв'язати. А експедиційну справу передати до суду за привласнення Константиновим експедиційних грошей.

Мій внесок підтримав голова зборів Вуд. Внесок про вибори контрольної комісії відпав. Але мій внесок теж відпав, бо, крім австралійця Вуда, ніхто з експедиційників моєї пропозиції не підтримав.

Всі на зборах говорили багато, але ніякої постанови не ухвалили. Пройшов ще один день: наїжений, неспокійний, без перспектив на завтрашнє.

Я нудьгую. Куховарили експедиційники по черзі. Отже часу для мене було досить. Кожного дня ходжу по горах. Експедиційники теж нудьгують. У Вуда, Герди і Маргарити нудьги немає. Вони готують п'єсу, щоб поставити в театрі Аліс Спрінґс. Вони кожного дня ходять в Аліс Спрінґс і роблять репетиції в театрі.

30 вересня. Вже два тижні Константинов не показується експедиційникам на очі. Дні йдуть напружено й сумно. Вони нотують таборові події, що розрослися у хвилююче напруження, в диявольські критичні моменти й губляться в наметах і каравані. Експедиція після лийкріцьких зборів не існує. Експедиційники на роздоріжжі; вони не знають ні думок Константинова, ні його плянів. Константинов до кухні їсти більше не приїжджає. Харчується з Тамарою в ресторані.

8 жовтня. Начальник з Тамарою приїхав до табору. Експедиційники обідали. Вони без хліба сьорбали рідкий несмачний суп.

Кендьо жбурнув на Константинова миску з супом.

— Щоб ти, падлюко, все своє життя їв такий суп, як ми їмо! . . .

Константинов мовчав, обтираючи облиту супом сорочку.

— Чому ти нам не показуєшся на очі, паскудо? . . .

— Доки ми тут будемо сидіти? . . .

— Брехуне, ти говорив у Лий Крик на зборах і давав слово чести, що будеш накручувати в Аліс Спрінгс кінофільм. Чому не накручуєш кінофільму? — кричить серб Міліч.

— Вже третій тиждень пішов, як ми тут сидимо!.. Чого ми тут сидимо? .. — запитує поляк Скочек.

— Запам'ятай, якщо на цьому тижні не почнеш накручувати кінофільму, я тобі розвалю голову, — хвилюється серб Степан.

— Я до суду... Я в поліцію поскаржуся за погрози, — розгублено белькоче начальник.

— Не лякай мене судом, я вже ляканий. Я питаю тебе, ми виїхали із Сіднею мандрувати, чи накручувати кінофільм? ..

— Давай мені гроші на дорогу до Сіднею, я залишаю експедицію, — говорить Іліяс. — А ті гроші, що я вніс до каси, залишаю тобі на полуду! ..

— Я грошей не маю.

— А де подів наші експедиційні 8.000 тисяч фунтів? З коханкою Тамарою привласнив до кишені! .. Ти думаєш, що уникнеш суду! .. Я завтра кидаю експедицію і їду до Сіднею! І передаю експедиційну справу до суду, за привласнення експедиційних грошей, — говорить Іліяс.

— Подавай до суду. Я взяв з експедиційної каси лише 170 фунтів.

— Яке ти мав право брати наші експедиційні гроші? — кричить Міліч.

Константинов мовчить.

— Коханко Тамара, скільки ти грошей внесла до експедиційної каси? — запитує Кендзо.

— Ніскільки. — відповідає коханка.

— Хто тебе приймав до експедиції?

— Ніхто, — зніяковіло говорить.

— До вечора щоб ти залишила експедицію! .. Чуєш, коханко! .. Якщо не покинеш табору, експедиційники вживуть фізичну силу! — горланить Міліч.

— Пане Константинов, хто дав тобі право тримати в експедиційному таборі приватну особу? — питає Гарц.

Константинов мовчить.

— Доки ти будеш нас дурити?

— Для чого ми поїхали в експедицію? . . . Для того, щоб ти з коханкою Тамарою кохався? . . .

— Ми покинули Сідней для того, щоб прогулянку робити, чи накручувати кінофільм?

Бунтувалися тільки поляки, серби та Іліяс, тобто опозиційна група. Італійці мовчали.

Константинов з Тамарою від'їхав з табору пригнічений, із зіпсованим настроєм.

Надвечір поляки заманили до намету Глов'яка і хотіли його бити, але він утік. Поляки сказали йому, що він кари не уникне. Тому, що Глов'як додав немало праці для розбиття єдності експедиційників, відповідальність за розвал експедиції несе й він. Я черкну про нього пару слів.

Капраль Глов'як декілька років служив при польському війську. Йому близько сорока п'яти років, неодружений. Мріє одружитися з десятирічною дівчиною. Середнього зросту, має нестрижене довге волосся; кожного дня голить обличчя. Дурнуватو усміхається, коли Герда чи Маргарита насмішкуюто говорила: »Пан Глов'як справжній джентлмен. Чи не залицяєтеся до чорношкірих дівчат?« Носить латаний одяг. Спить в окремому наметі, в якому дотримується військового порядку. Кожного ранку накриває ковдрою ліжку і кожного ранку старанно чистить ковані на подвійній підшві черевики. Якщо заходив до Константинова, перед візитом мастить олією чуб. Розмовляє з павзою, під час розмови примружує праве око і робить вигляд професора. На кожному кроці плазує перед начальником і вилазить із шкіри, щоб йому догодити. Весь час не покидає мрії, що буде заступником Константинова. А щоб була гарантія, що начальник на-

значить його своїм заступником, він приватно позичив Константинову 400 фунтів.

9 жовтня. Після сніданку чех Іліяс поклав свої речі в наплечник і покинув табір експедиції. Серб Степан ходить з ножем по табору, він кожному експедиційникові говорить тремтячим голосом, що переріже горло Константинову. Я, почувши від нього такі слова, злякався: невже він нервово хворий? Невже в таборі станеться вбивство? . .

Сьогодні дістали з поліції повідомлення про те, щоб собаку вовчої породи — вівчарку забили, бо вони паруються з дінго, і плодяться собачата дінго. Франціско відвів Блю далеко за табір і застрелив.

Італійці вимагають од Константинова, щоб він скликав збори і відчитався перед експедиційниками за весь період існування експедиції. А також, щоб сказав, які в нього пляни на найближчий час. Після такої вимоги, начальник круто повернув своє ставлення до італійців. Він почав ставитися до них, як до опозиційної групи.

11 жовтня. Константинов через Глов'яка веде переговори з поляками про мирну згоду з ним, щоб вони приєдналися до нього проти італійців. Поляки радо прийняли пропозицію, і переказали Глов'якові, щоб Константинов приїхав до них у намет.

По полудні Константинов прибув до поляків — він привітався з ними і потиснув кожному полякові руку. Атмосфера була приятельська. Сміялися і весело розмовляли. Константинов розказав їм декілька смішних анекдотів. На закінчення начальник порушив справу про італійців.

— Мені шкода вас, поляків, що італійці передо мною ганьблять вас, осуджують вас і на кожному кроці роблять прикроці вам. Вони порушили питання, щоб декого з вас викинути з експедиції. Я на це не згодився, бо бачу, що я з ними не маю нічого

спільного. Навіть національно вони є мої вороги, бо вони не слов'яни.

По декількох Гарцевих милих (щоб не образити начальника) запитаннях, Константинов і поляки дійшли до згоди, що об'єднуються в одну групу і діють спільно проти італійців. На прощання начальник побажав кожному полякові гарного настрою і потиснув кожному руку.

Вночі пішов великий тропічний дощ. Від громових пострілів здригалася земля. Щохвилини блискавка пронизувала сліпучими стрілами небо. Я довго не міг заснути.

13 жовтня. Свіжий прозорий ранок. Він нагадав мені весняні українські ранки. Після снідання простеляю ковдру й лежу, читаю книжку, потім відклавши її набік, дивлюся на маленькі білі хмари. Я з цікавістю спостерігаю в блакитному небі, як з'являється біла павутина, вона розростається, біліє і народжується хмарка. Вона ледве висить у небі, через хвилину—дві хмарка розпливається і зникає.

Італійці від Константинова вимагають відчитатися перед експедиційниками та ознайомити їх з його пляном праці. Якщо не відчитається, вони вживуть фізичну силу.

Франціско приніс до табору два орли, які він убив. Ми знову кухарюємо вдвох: я й Кендьо. Константинов інших звільнив од праці в кухні тому, що не вміють варити. Серби ходили на подвір'я редактора, щоб всадити ножа Константинову в груди. Але Константинова повідомив Глов'як, і він втік з каравана.

Надвечір пройшла буряна, з громом і блискавкою, дощова злива. Ще півгодини, і я стою по коліна в воді. Я беру валізу і бреду водою до скавта. Переодягаюся. Прибилися до авта Герда, Маргарита, Вуд та інші експедиційники. Вода прибуває.

— Ще півфута і вода буде в автомашині, — каже Вуд.

— Панове, чи не затопить нас вода? .. — питає Скочек.

Всі мовчать. О першій годині ночі дощова злива перестала, а через півгодини стала спадати вода. Всі з полегшенням зідхнули.

Ранком зійшло вимите буряною зливою червонолице сонце. Тихо і свіжо. Де-не-де була ще вода. Буря зірвала три намети: Глов'яків, дівчачий та мій. Я йду до свого зірваного намету, беру його і кладу на пагорку, де вже немає води. А мокру одержу розвішую на куцах.

Сьогодні я був у каравані у Константинова, він багато говорив про експедиційників.

— А той божевільний серб нахваляється мені перерізати горло. Я можу до нього застосувати за погрози степове право.

— Що означає степове право? — запитую.

— Означає те, що за невиконання мого розпорядження, за непослух і за погрози я можу любого експедиційника вбити.

— Я про такі драконські закони не чув, — кажу.

— Степове право застосовується лише в експедиції і лише в Центральній Австралії.

Я йшов од Константинова і думав про степове право: бестія, вигадує різні страшні нісенітниці, щоб залякати експедиційників.

По полудні серби, Степан і Микола, поклали свої речі в наплечники й залишили табір. Вони назвали поляків юдами і зрадниками.

— А Константинов хай не радіє, що ми покинули експедицію. Ми ще заїдемо до його каравану і розіб'ємо йому голову, — грозить Микола.

16 жовтня. Італійці на працю не пішли. Вони готуються до від'їзду. В обід між італійцями та поляками була сварка, ледве не побилися.

Ранок. Сьогодні я куховарю. Поспішаю. Розпалюю пічку, рубаю дрова і йду до водогону принести води. Стежка тягнеться поміж кущами. Раптом на стежці бачу гадюку. Я замахнувся на неї відром, вона на мене кидається. Я від неї відскакую. Вона полізла в кущі.

За сніданком Глов'як розказав новину. Константинов уже домовився з артистами театру Аліс Спрінгс і буде накручувати кінофільм. Італієць Франко відповів:

— Бреше, падлюка!

— Чому бреше? Переконастесь. В понеділок приступає накручувати кінофільм, — прижмуривши око, говорить Глов'як.

Всі експедиційники мовчали. Перед обідом пішов дощ. Я з обідом спізнився, чекав, доки він перестане. Але він, як навмисне лив, як з відра. Мусив варити обід під дощем. На мені не було ні однієї сухої нитки. Дощ був з вітром. Я промерз. Стовідсоткова гарантія, що увечорі буду мати ревматичну ломоту в усьому тілі. За обідом Кенді вилаяв мене, що спізнився з обідом. Я мовчав і вислухував його лайку.

По полудні італійці: Франко, Франціско, Мінаро та Едвард склали свої речі в автомашину голден і залишили експедицію. Італієць Карл і Рігі залишилися ще в таборі. Італійці, залишаючи табір, сказали Карлові: »З Константиновим ми ще розрахуємося«.

Константинов та поляки зненавиділи Маргариту; на кожному кроці роблять їй прикроці. Вона ходить пригнічена та сумна. Перед Гердою плакала.

Пополудні ходив на пошту і одержав кореспонденцію з Америки, Канади, Аргентини та Європи, а також одержав газету »Вільна Думка« і листи від приятелів. Дуже радію. Вже декілька тижнів я не одержував ні листів, ні журналів, ні газет. Я простеляю ковдру під деревом, лягаю й переглядаю кореспонденцію.

19 жовтня. Константинов запросив мене поїхати з ним до Пальмової Долини, яка знаходиться за 200 миль од Аліс Спрінгс. Виїхали після снідання автомашиною джип з причепом. В кабіні сиділи Константинов, Тамара та незнайома австралійка. На причепі були Герда, Вуд і я. Ми в'їжджаємо у ворота гори. Сонце котиться вгору. Небо чисте — ні хмаринки. Ідемо широкою долиною, по обох боках долини тягнуться невисокі руді гори, де-не-де стирчать карликові дерева. Через декілька миль гори розходяться, і розкинувся степ. Бачимо при дорозі табун диких коней, вони, піднявши вгору голови, галопом віддаляються від нас у степ. Сонце над нами в zenіті, стає жарко. Я скидаю светер, Герда теж скидає светер. Ідемо поволі, 10-15 миль на годину, дорога ґрунтова. Краєвид приваблюючий. Я виймаю нотатник і записую до нього враження. В'їхали в порізане горбами плоскогір'я. Праворуч від дороги пасеться отара диких кіз. Ліворуч біля кущів стояли три курені аборигенів. Біля одного стоїть у ляп-ляп абориген і махає до нас рукою. Над дорогою бавилися двоє голих аборигенят. Вуд кидає цукерок до них, вони прожогом кидаються на цукерок, один хапає його. Ми сміємося. Зупинилися на обід. Але обіду не варили. Тамара кладе на рушник сендвічі з маслом, ковбасою, сиром і помідорами. Всі їмо з апетитом. Особливо добре уминала сендвічі Герда.

Пізнього вечора приїхали до місіонерського селища Германзбургу. Не вечеряли. Начальник селища священник Петер відвів нам місце постую біля церкви. Спали покотом.

Ранком швидко снідаємо і з священником ідемо оглянути селище, вірніше службові будівлі. Посеред центру службових будівель — цеглова церква. Колом од неї стоять три житлових будинки, за будинками красується в цьому році збудована школа. Поруч, біля їдальні стояли в черзі діти, підходили

до сестри, і вона давала їм яблука. Заходимо в майстерню, вона розділена перегородкою на дві половини. В першій половині працюють шевці. Я беру черевик і оглядаю його. Він зроблений по-фаховому.

— Взуття я не купую, шують свої шевці, — каже священик.

У другій половині майстерні була кузня. Звідти ми пішли в школу. Навчалось 83 учні. Зайняття з ними провадили чотири вчителі. Вчителька показала нам учнівські малюнки. Ми були здивовані. Ці малюнки могли конкурувати з малюнками австралійських учнів.

— Скільки в місіонерському селищі аборигенів? — питає Тамара.

— П'ятсот двадцять п'ять, — відповідає священик.

— Як учні вчать? — питає Вуд.

— Є здібні учні, є посередні, а є й нездари, — відповідає вчителька.

Аборигени живуть в примітивних куренях. Священик відрекомендував нам відомого маляра — аборигена Альберта Наматджіру. Декілька слів про нього.

Альберт Наматджіра народився 26 липня 1902 року в Центральній Австралії. Його батьки походили з племені Аранда. Він одружився з аборигенкою з племені Льюрїтія. Наматджіра, як і інші аборигени, працював чорноробом в Аліс Спрїнгс. В 1936 році маляр Рекс Беттербі найняв його робітником у малярську експедицію. Працюючи робітником Наматджіра приглядався, як маляр Рекс Беттербі розробляв фарби, комбінував кольори і як малював картини. Йому сподобалася ця праця. І Наматджіра почав малювати. Через декілька років Наматджіра досяг великих успіхів. Він малював виключно краєвиди.

В 1938 році в Мельбурні відбулася його перша виставка картин, зробивши його популярним в Австралії. Незабаром слава про маляра-аборигена Наматджіру розійшлася поза межі Австралії.

З малярем Наматджірою був його син Інос. Він теж маляр. Константинов фотографує маляра Наматджіру, його сина Іноса й Герду.

Після обіду ми виїхали з Гернзбурга. Погода змінилася. Стало холодно і хмарно, віяв вітер. Клубочилися низько попелясті хмари. Я одягаю поверх светра піджак.

О п'ятій годині по полудні ми приїхали в Пальмову Долину. Я був захоплений. Навкруги краса. Тішили очі високі зелені пальми. Я з Константиновим іду вздовж долини. Назустріч нам пливають краєвиди. Ось шпилі круто обриваються в долину. Посеред долини височать кам'яні валуни. Зненацька виривається з-під каменя холодна прозора вода. Дихає буйна листата зелень. Порушують тишу пірнаті птахи. Константинов часто фотографує різні краєвиди.

Повернулися надвечір. Суп був уже зварений. Він смакував, бо я був голодний.

Незабаром зійшла вечірня зоря. Повіяло прохолодою. Блакитна баня неба поволі окутувалася у темінь ночі. Ще годину і я засипаю міцним сном.

Прокинувся рано. Щойно зійшло сонце. Воно вистрелило в блакитний дах неба сніп сяйва. В соняшних проміннях срібляться трави, пальми, кущі. Свіжо і тихо. Швидко одягаюся і поспішаю варити кашу з порошокovanого молока. Мені допомагає Вуд, він збирає по долині дрова і приносить їх до казана. Інші ще сплять. Я розстібаю комір і закачую рукава в сорочці. Такого ранку вже давно не траплялось. Повітря свіже і прозоре: бери його ріж ножем і клади в груди. Встають Константинов та інші. Вони беруть рушники і йдуть до джерельної води вмиватися.

— Панове, каша зварена, прошу снідати, — звертаюся до всіх.

Кожний підходить до мене з мискою. Я черпаком набираю кашу і наливаю по повній мисці.

— Пане Стоцький! Не перебільшую, якщо скажу, що ви фахівець-кухар. Дуже смачна каша, — говорить Тамара.

— Можливо, — відповідаю. Мені приємно, що хвалять мене.

Мию посуд, а екскурсанти розходяться по долині. Я швидкоюся мити, бо я теж екскурсант, хочу пройти в інший бік долини. Я вже вільний від праці. Під тропічним блакитним небом іду казковою листатою долиною. Стоять, наче солдати, рівною шерогою стрункі пальми. Назва Пальмова Долина себе виправдала. Скрізь рівними шерегами височать пальми. Зустрів зграю червоноблакитних папуг. Наткнувся на смугу степових квітів. Я зриваю одну квітку й нюхаю, але вона не пахне. Я квітами розчарований. Сполохав кенгуру. Коло однієї групи пальм стояв курінь, біля нього стоїть із списом у ляп-ляп абориген. Його білки очей привітливо дивилися на мене. Пройшовши з півкілометра, я повертаюся назад. Вже пора варити обід.

Коли прийшов до місця постою, Герда і Вуд відпочивали на ковдрі.

— Які мальовничі краєвиди в цій Пальмовій Долині! — каже Вуд.

— Так, чудові, — відповідаю йому.

— Не шкодую, що поїхала в цю долину, — додає Герда.

Я поспішаю варити обід. Вуд збирає по долині дрова й приносить їх до казана. Незабаром повернувся Константинов з Тамарою. Останньою прийшла австралійка.

— Не шкодуєте, що поїхали в цю долину? — запитує Константинов.

— Казкова долина, — згоджується Герда.

— Я шкодую, що не поїхав і мій чоловік, — каже австралійка.

— Панове, будь ласка, підходьте по суп! — прошую всіх.

Всі їли з апетитом. Після обіду перемиваю посуд, мені допомагає Вуд і Герда.

— Не розходьтєся! Зараз будемо від'їжджати, — каже Константинов.

Складаємо речі на автомашину і на причеп. Константинов уже сидить за кермом, він дає сигнал. Сідаємо в автомашину і на причеп. Константинов ще раз дає сигнал.

— Прощай, чудова долино!.. Можливо, ще колись завітаю до тебе!.. — мимоволі виривається в мене.

День чудовий. Чисте австралійське блакитне небо. І таємнича тиша. В'їхали в довгу на десятки миль рівнину, вона наче сплянована інженером земле-впорядчиком під нівелір, блищить проти сонця, як гладь. Ген далеко-далеко синя далина зливається з горизонтом. Сонце повнить золотом степ: тихий таємничий.

Герда каже до Вуда: — Нік, бачиш у небі орла?..

— Бачу, не рухається, зупинив лет... — відповідає.

В річищі висохлої річки автомашина застрягла. Всі зійшли і стали попихати її. Вона буксує. Попихачі зморилися і впріли, але вона ввесь час буксує й не може рушити з місця.

— Відпочиньте! — каже Тамара.

Константинов відчепляє причеп. Я лопатою прочищаю під колесами. Відпочивши, ми знову попихаємо. На цей раз нам пощастило, автомашина зрушила з місця. Ми допхали її на берег. Відпочили і пішли перетягати причеп. Його перетягли без великих труднощів.

Знову гуркотить автомашина. Але їдемо помалу, дорога вибоїста. В одному місці перетяла нам дорогу череда корів. Константинов зупиняє авто і чекає, доки перейдуть дорогу. Один здоровенний сірий бугай став посеред дороги і, витріщивши очі, дивиться на машину. Константинов дає сигнал, але

бугай не рухається з місця. Начальник ближче під'їжджає до нього. Бугай, нарешті звертає вбік і біжить степом. Ми кричимо йому вслід. Ідемо рівниною. Навкруги морем жовтіє ковила. Здалека вона ледь-ледь зливається з обрієм, а зблизька хвилюється і стиха бринить. Сонце схиляється на захід. Константинов іде помалу, 10-15 миль на годину. Ще півгодини і велике червоне сонце падає за обрій. Я не можу налюбуватися: в золотих реях горить залитий червоними фарбами степ.

Ночували в буші, недалеко від дороги. Ранком я знову варю кашу з порошокваного молока. Але на цей раз мене ніхто не похвалив. Я розчарувався своїм фахом. Рушили з місця пізно. Начальник довго возився біля мотору. До записника нічого не записую, немає цікавого

О другій годині дня повернулися до табору в Аліс Спрінгс. Ніхто нас не зустрів і ніхто до нас не привітався. Кендью лається: »Доки Константинов буде розбазарювати експедиційні гроші!« Вечерю Кендью зварив дуже пізно, напевно протест проти того, що ми їздили до Пальмової Долини. Увечері поляки з лайкою накинулися на Маргариту:

— Доки ти будеш у таборі? . . — кричить Кендью.

— Щоб завтра тебе в таборі не було! . . Чуєш, падлюко! . . — говорить з лайкою Гарц.

— Якщо ти завтра ще будеш в таборі, я до тебе фізичну силу застосую і випхаю з табору, — грозить Скочек.

Маргарита плаче, її заспокоює Герда. Вуд теж сказав пару слів в її оборону.

Перед ранком випав великий дощ. Тількищо народився ранок. Юний, соковитий, свіжий. Плачуть краплистими росами трави, кущі й дерева. А в глибокому синьому небі, розпластавши крила, висить орел.

Сьогодні варю сніданок, бо моя черга. Я кваплюся, бо заспав. Кендью був знову незадоволений сні-

данком. Чому я пізно зварив? Знову лаявся: »Доки Константинов буде розтринькувати експедиційні гроші«. Потім накинувся на Маргариту:

— Щоб після снідання я тебе в таборі не бачив! ..
Чуєш, паскудо!

25 жовтня. Знову нудьга. Начальник ні про накручування кінофільму, ні про від'їзд нічого експедиційникам не говорить. Поляки мовчазні й надуті. Цими днями я глибше заглянув у польські душі. Вони поміж собою сварилися. Сьогодні Кендьо з сокирою ганявся за Глов'яком. Скочек і Дялек побилися. Гарц з Антоном не розмовляють.

Ще минув один тиждень: сумний, пригнічений, найжений. Поляки щораз сміливіше проявляють незадоволення і говорять поміж собою: »Доки ми тут будемо сидіти? Чому Константинов не накручує кінофільму?«

5 листопада. Начальник сказав полякам, що на цьому тижні від'їжджаємо з Аліс Спрінгс. Хоч поляки мало вірили Константинову, але повеселішали і стали готуватися до від'їзду.

Я зауважую полякам:

— Треба готуватися не до від'їзду, а до накручування кінофільму. А тому треба звернутися до Константинова, щоб він дав нам плян праці. Куди ми ідемо? І для якої мети ми ідемо? Ми вже проїхали пів Австралії! Ми ж не мандрівники, а виїхали в експедицію, щоб заробити гроші. Отже треба пред'явити Константинову ультиматум, що, коли він до наміченої дати не почне накручувати кінофільму, ми розв'язуємо експедицію, а його віддаємо до суду.

Поляки нічого не сказали мені. По полудні Карл залишив табір. На сьогодні з тридцяти експедиційників залишилися в експедиції 12 осіб: Константинов, Тамара, Герда, Маргарита, Вуд, Рігі, Скочек, Антон, Кендьо, Гарц, Глов'як і я. Начальник мені

правду сказав, що експедиційники розбіжаться в дорозі.

Сьогодні був день такий самий, як і вчора: одноманітний, сумний, без надії на краще майбутнє. Я лежу в самих штанчатах під деревом і перечитую одержану кореспонденцію. Спека. На небі ні хмаринки. Сонце стоїть у зеніті. Від землі йде гаряче тепло. Земля пахне розпеченою цеглою. Повітря сухе важке і гаряче. Я часто ходжу до водогону й обливаю себе водою. Гарц і Вуд не відходять од водогону. Маргарита в самих штанчатах і бюстгальтері пере білизну. Кендьо сидить у наметі, змазує цівки рушниць. Він готувався до від'їзду.

9 листопада. Від сьомого листопада в газеті «Сан Гаралд» надруковано великий нарис про нашу експедицію. В газеті вміщено п'ять фотографій. Нарис є суцільною брехнею про нашу експедицію. В ньому пишеться про ентузіязм і відвагу експедиційників. Константинов показаний в нарисі як улюблений начальник і як талановита людина, яка володіє англійською, німецькою, італійською, польською, українською і російською мовами. Він вже закінчує накручувати документальний кінофільм. Згадано і про мене: Іван Стоцький часто посилає нариси про експедицію до Німеччини. А як я міг посилати нариси про експедицію до Німеччини, коли я не знаю німецької мови.

Я розмовляю в цій справі з поляками. Для чого Константинов бреше про нашу експедицію, показую їм надрукованого нарису про експедицію. Але Гарц відповідає:

— То дуже добре, якщо начальник в рожевих фарбах написав про нашу експедицію.

Я не став з поляками більше на цю тему говорити. Іду до намету, лягаю в ліжку і довго думаю про експедицію та про поляків. Снуються сумні думки. Виходжу з намету і йду поблукати по горах.

10 листопада. Константинов віддав собак Панчо і Блекі редакторові газети. Кендьо радіє, що не залишилося ні однієї собаки.

— Не треба витратити грошей на харч для них.

Я йому зауважую:

— Пане Кендьо, ви радієте, що собак немає, що не треба витратити грошей на них. А я сумую, уболіваю, бо за кожну собаку Константинов платив по 30 фунтів. Отже вони експедиції коштують гроші. А Константинов віддав їх даром.

— Хай роздає. Експедиція розпалася. Пропало моїх 400 фунтів, — каже зі смутком Кендьо.

— Тим паче, якщо експедиція розпалася. Не треба впадати в розпач, махнувши безнадійно рукою на всі справи. Не треба вам, полякам, готуватися до від'їзду. А треба піти полякам, Piri, Вудові і мені до адвоката, щоб розв'язати експедицію. Автомашини і майно продати і за ті гроші доїхати до Сіднею. Досить нам поневірятися!

Кендьо мовчить. Підходить до нас Гарц. Він каже:

— Пане Стоцький! Константинов збрехав, що будемо від'їжджати на цьому тижні. Вже минув тиждень.

— Пане Гарц! Ви ще вірите йому? Чи говорив він коли правду?

— Так. Ми, експедиційники, від нього чули тільки брехню, — каже Гарц.

11 листопада. Під час обіду приїхав Константинов з Тамарою і сказав, щоб не розходилися, а вантажили всі речі на автомашини, бо після обіду від'їжджаємо.

Після обіду розбираю намет, зв'язую постіль, розбираю ліжко, складаю речі в наплечник і кладу на автомашину. Інші теж розбирали намети, складали речі в наплечники і клали на автомашини. Всі готувалися в дорогу. Piri і Глов'як раділи. По полудні Константинов ще раз приїхав впевнитися, чи всі

експедиційники готуються. Поляки наочно побачили, що сьогодні вони від'їдуть з Аліс Спрінгс. Всі експедиційники приготовані до від'їзду, чекають на Константинова. Вже четверта година по полудні, але начальник не приїжджає. Гарц посилає Глов'яка до Константинова взнати, чому він не приїжджає.

О сьомій годині вечора прийшов Глов'як і сказав, що начальник відклав від'їзд на завтра.

Глов'якове повідомлення всі прийняли з лайкою. Особливо вульгарно лаявся Кендьо. Я розкладаю ліжко і готую постіль для снання. Буд з дівчатами напинає намет поруч мене. Поляки теж напинають намет, вони проклинають Константинова. Нап'явши намет, поляки зносять до нього постіль і речі. Кендьо готується варити вечерю.

12 листопада. Сьогодні експедиція теж не виїхала з Аліс Спрінгс. Поляки бунтуються.

— Доки він буде нам брехати!.. — кричить Кендьо.

— Ходімо, хлопці, до Константинова у намет і скажемо: Або сьогодні від'їжджаємо, або розіб'ємо тобі голову! — висловлює думку Гарц.

— Правду кажеш!.. Доки ми тут будемо сидіти!.. Ходімо до нього, схопимо його за жабри: або сьогодні їдемо, або твою твар розчавимо! — хрипить Скочек.

— Бунтарі!.. Куди ви збираєтесь їхати?! І для якої мети їдете?! Чи ви подумали над цими питаннями?! — кажу я. — Константинов обіцяв нам, що в Аліс Спрінгс обов'язково буде накручувати кінофільм!.. Чи ви питали його, чому він не накрутив кінофільму?.. Треба вам бунтуватися, чому Константинов не накрутив кінофільму в Аліс Спрінгс, а не тому, що ми сьогодні не виїхали з Аліс Спрінгс!

Ви сліпі, наївні діти!.. Чи ви не бачите, що Константинов хоче швидше виїхати з Аліс Спрінгс, щоб ви не запитали його, чому він не накрутив тут кінофільму!.. А що хоче він швидше виїхати звідси, підтверджує те, що він учора по полудні приїжджав до нас у табір переконатися, чи всі готуються до від'їзду.

— Пан Стоцький правду говорить: нам треба бунтуватися, чому Константинов не накрутив кінофільму, а не тому, що не від'їхали! — схаменувшись, каже Гарц.

— Ходімте гуртом до Константинова і запитаємо його, чому він не виконав обіцянки — не накрутив кінофільму? — закликаю поляків.

Бунтарі охолонули, похнюпили голови. А потім пішли, не сказавши мені нічого, до намету. Я йду теж до свого намету, лягаю на ліжко. В голові думки, думки, думки... »Чому поляки, коли я запросив їх піти до Константинова, не пішли до нього?« Я довго думаю. І нарешті приходжу до висновку: »Поляки не пішли зі мною до Константинова і не запитали його чому він не накручує кінофільму тому, бо поставив це питання не поляк, а українець. А кожний поляк ненавидить українців«.

8.

14 листопада. Надвечір від'їхали з Аліс Спрінгс. Автомашину додж начальник залишив редакторові газети. Кендью лає Константинова.

— Чому Константинов не продав її? За неї можна ж було ще вторгувати сорок або п'ятдесят фунтів. А для нас, експедиційників, п'ятдесят фунтів велика сума. А може Константинов продав автомашину? А нам говорить, що залишив. Чи можна в Константинова довідатися правди?

В автомашині ляндровер їде Константинов, Тамара, Маргарита, Вуд і Глов'як. В джипі — шофер Дялек, Скочек і Антон. Кендью, Гарц, Герда, Рігі та я їдемо у скавті.

Ночували в буші, недалеко від Аліс Спрінгс. Вночі дуже кусали комарі. Я затуляв ковдрою обличчя і залишав для дихання лише ніс. Спав погано. Ранком сніданок варив Кендью. Поснідавши, шофер Дялек зараз же від'їхав. За ним вирушив і водій Рігі. Я не встиг сісти у скавт і залишився з Константиновим. Константинов не поспішав від'їжджати. Він рушив дуже пізно. Проїхавши декілька миль, його автомашина зіпсувалася. Константинов залишає Тамару, Вуда, Маргариту, Глов'яка та мене при дорозі, а сам їде в Аліс Спрінгс ремонтувати її. Від'їжджаючи, він каже, що ремонт малий і він швидко повернеться. Ми пішли під кущі, що росли над шляхом. У кущах хмари комарів. Вони нас нестерпно кусають. Я весь час махаю хустиною над обличчям. Час йде дуже повільно. Маргарита не

сидить під кущем, а весь час ходить понад шляхом. Так її менше кусають комарі. Я теж ходжу і не перестаю махати хустинкою. Вже одинадцята година, а Константинова немає. Спека нестерпна. Повітря сухе та гаряче. Під кущами хмари комарів. Хочеться пити. Ми без води і без хліба. Зупинили автомашину і попрохали в шофера води. Угамували спрагу. Але хочеться вже їсти. Всі харчові продукти знаходяться у скавті. Вже друга година по полудні, але начальник не приїжджає. На нашу радість, зупиняється біля нас автомашина. Шофер виявився емігрант з Кавказу, який мешкає в Аліс Спрінгс. Він бере мішок з водою, наливає воду в казан і кип'ятить її. Заваривши чай наливає його нам. Ми швидко п'ємо. Під час розмови з нами він розкаже:

— Виемігрував з Кавказу в 1915 році. Тепер маю маєток майже на мільйон фунтів. В 1948 році перейшов на верблюдах впоперек пустелю Сімпсон. Важко було переходити. Нестерпна спека, весь час хочеться пити. Над нами пекуче сонце, а навкруги пісок, пісок і пісок... Весь час міражі обманюють зір. Кожний експедиційник мав диявольську волю та нелюдську витривалість, — закінчує він оповідь.

Він дає нам хлібину і великий шматок м'яса. Тамара дякує йому. Емігрант-кавказець поїхав. Ми з жадобою їмо хліб і м'ясо.

О четвертій годині по полудні приїхав Константинів. Ми радіємо. Поспішно сідаємо в автомашину. Начальник газує, їде 30-35 миль на годину, він хоче догнати передні автомашини. Заходить сонце. Константинів весь час поспішає. Показалась оселя. Під'їжджаємо до неї. Це було селище Бароу Крік. В ньому було три будинки, бензинова колонка і водяний вітряк. Над шляхом стояли наші обидві автомашини. Водії чекали на нас. Біля дерева Кендью варив суп. Незабаром страва була зварена. Суте-

ніло. Експедиційники готувалися до снання. Я під деревом розкладаю ліжку, кладу постіль і швидко засипаю. Спав дуже міцно. Комарів було мало. Встав дуже рано, бо була черга куховарити. Всі експедиційники, крім Константинова і Тамари, встали теж рано. Вуд допомагає мені збирати дрова. Настрій експедиційників гарний. Чвари і непорозуміння пішли в забуття. Кендьо під час снідання розказував анекдоти.

О 8 годині ранку від'їхали з цього малого виселку. Константинов сказав шоферам, щоб вони не поспішали і не відставали. Дотримувалися швидкості 25-30 миль на годину. Я лежу на нижній полиці і вдивляюся в далечінь. Суха жовта трава, де-не-де голий степ. Сонце піднімається вище, починається спека. Вперше бачу такого кольору папугу: сіро-попелясті, червонобілі груди. В'їхали в місто Тенант Крік. Водій Рігі зупиняє автомашину і йде в крамницю купити тютюну, сірників і цигаркового паперу. Я кидаю листа в поштову скриньку. Вуд наливає воду у філіжанку біля водяного вітряка. Знову гуркотять автомашини. Сонце в zenіті. Австралійська тропічна спека. Я скидаю сорочку. Тремтить чисте повітря. Лягає швидко під колеса автомашини асфальтова сіра дорога. Назустріч біжать і біжать краєвиди... Я виймаю нотатник і записую до нього мої враження. Минаємо оселі Еліот і Дунмару. Біля останньої оселі зупиняюся. Я йду недалеко до привабливої балки. В ній є вода. Закачую холоші й бреду на середину. На іншому березі ходять великі білі птахи. Побродивши по балці, повертаюся назад. Обід уже зварений. По обіді негайно від'їхали. Краєвид чудовий. Я знову виймаю записник і записую до нього. Настрій в експедиційників веселий. Раптом Рігі зупиняє автомашину і вилазить з кабіни.

— Що скоїлося? — питає Гарц.

— Караван відчепився.

Всі висідаємо з автомашини. Двісті метрів од нас стояв розбитий караван. Ми підходимо до нього. Короб знесений, стирчали лише колеса. Перенесли з каравана речі до скавта, а караван, точніше колеса з каравана залишили на шляху.

— Добре що в каравані нікого не було, — говорить Герда.

— Не було б шкоди, якби Глов'як і загинув, — додає Кендьо.

В каравані завжди їхав Глов'як із собаками. Коли собак не стало, він тепер їде з Константиновим. Собаки врятували йому життя.

Рігі газує, щоб догнати автомашини. Навіть бере страх, слухаючи такий рев мотора. Нарешті, він доганяє їх. Рев мотора стихається. Сонце спускалося на захід, щоб упасти за вогняний обрій. Водії зупинили автомашини коло селища Дейлі Вотерс. Понад шляхом стояли будівлі: готель, пошта, крамниця, шинок, бензинова колонка, водяний вітряк і три житлових будинки. Далі за будинками, в степу, декілька розкиданих аборигенських куренів. Константинов, побачивши, що немає каравана, питає:

— Рігі, де подівся караван?

Рігі розказує йому про аварію. Начальник, не сказавши нічого, спокійно пішов геть. Я дивлюся на спідометр. Сьогодні ми проїхали 157 миль.

Ранком прокинувся рано. Іду вмиватися. Щойно зійшло сонце. Великий диск сонця викотився з-під землі й повис над бушем. Експедиційники прокидалися, вони склали свою постіль і занесли до автомашин. Константинов з Тамарою теж встав. Цієї ночі він перший раз спав не в каравані. Поляк Скочек радіє, що розбився караван: »Хай начальник з коханкою теж поспить так, як ми, під голим небом, інколи під дощем«.

Від'їхали рано. Сонце котиться вгору. Я відчуваю, що день буде дуже жаркий. Тільки дев'ята година, а вже спека. Кендьо скинув сорочку і сидить голий.

Ми з Гарцом скидаємо сорочки. Дванадцята година дня. Сонце над головами. Водії зупиняють автомашины над дорогою. Варить обід Кендьо. Коло пічки дуже гаряче. По Кендьовому тілі котиться великими краплями піт. Він важко дихає. Сонце не пече, а палить. Земля нагріта до неможливості: босою ногою ходити не можна по землі. До заліза рукою теж не можна доторкнутися. Одежа та інші речі теж гарячі, наче були в печі. Сонце сліпить очі. Від спеки злипаються повіки, вони від гарячого повітря важкі й наче підпухлі. В горлі пересохло, в носі теж сухо; інколи від сухого тиснення залягає ніс, тоді з свистом проходить сухий струм повітря. Стукає шалено кров у скронях. Тремтить міражами далина. Інколи схопиться вихор, тоді вихрять з неймовірною швидкістю чорні стовпи піску і пилюки. З одинадцятої години дня до трьох годин по полудні мандрівники не ризикують виїжджати в дорогу, бо від розпеченого шосе часто лопаються скати.

Пообідавши, ми не їдемо, чекаємо, доки спаде спека. О третій годині по полудні вирушили. Перший від'їжджає водій Дялек, але у джипі лопнула опона. Рігі допомагає Дялекові закласти нову опону. Возилися довго, доки заклали. Вже четверта година. Спека поволі спадає. Скавт знову їде останній, мотор настирливо гуркоче, і я маю нервові подразнення. Надвечір показалися дахи будівель. В'їхали в селище Матаранка. Вздовж шляху так само, як і в попередньому селищі, були крамниця, пошта, готель, шинок, водяний вітряк і шість житлових будинків. Вони стоять на високих цементових стовпах, на причілках по два резервуари для води. Ми отаборилися понад тинами будинків. Кендьо примушує Герду і Маргариту чистити картоплю, а сам йде збирати дрова. Повечерявши, я довго не міг заснути, важуче повітря висіло над землею. Аж над ранок заснув.

Ранок. Я невиспаний. У мене хворобливий стан,

якась млявість. Знову треба варити суп, а вже не рано. Кендьо бурмоче під ніс, що я спізнився. Восьма година ранку. Водії рушають, щоб до спеки якнайбільше проїхати. На шляху попався водяний вітряк з резервуаром. Отаборилися біля нього на обід. Біля резервуару стоїть довге широке корито. В кінці корита на дні зроблений чотирикутник на п'ять-шість сантиметрів з хлипаком, до якого проведена рура з водою; на дні чотирикутника є трохи води. Тварина, підійшовши до корита, де є на дні чотирикутника вода, встромляє морду в чотирикутник, щоб напиться, надавлює мордою хлипак, він відкривається і з резервуару тече вода в корито. Ми напускаємо води в корито і з задоволенням обливаємося. Експедиційники були біля колодязя до четвертої години по полудні. Спека трохи спала. Начальник дає розпорядження рушати. Сідаємо в автомашини. Гуркотять мотори. Водії їдуть 25-30 миль на годину. Дорога добра, шосе. Мотори працюють бездоганно. Я дещо записую до щоденника. Кендьо і Гарц куняють. Вже зоря з'явилася в небі, але начальник не зупиняється. Він їде перший. Нарешті, Константинов зупиняє автомашину. Була темінь. Вечері не варили. Гарц дає кожному знову банку помідорового соку. Я віддаю його Рігі і лягаю спати голодний. Спав дуже міцно, напевно тому, що минулої ночі не спав. Коли прокинувся, Кендьо вже розпалював дрова в пічці. Поляки вмивалися. Константинов ще спав. Тамара щось шукала в моторовому човні. Кендьо гукає снідати. Я підходжу перший, бо я голодний. Вийвши цілу миску супу, ще раз підходжу до Кендьо, він наливає в миску ще один ополоник.

Водій Дялек від'їхав рано. За ним поїхав Рігі. Константинов длубався біля мотору. Настрій в нашій автомашині веселий. Кендьо розказує анекдоти. Гарц заливається сміхом. В мене виникає думка: напевно перед загибеллю сміється. Аджеж їдемо не

на весілля. Я порушую перед Гарцом питання, коли Константинов почне накручувати кінофільм. Кендьо перестає розказувати анекдоти, його обличчя стає суворе. В Гарца розпливається по обличчі болісна посмішка. В мене від порушеного запитання стискається серце. Знову думка пливе. Напевно Гарц сміється перед бурею, перед грозою; бо добрі відносини між поляками та Константиновим не можуть довго тривати, мусить вибухнути буря. Поляки мусять порушити справу про накручування кінофільму. Константинов сьогодні чується, наче він виїхав не в експедицію, а мандрує по Австралії. Шофери зупинили автомашини на обід в буші, недалеко від дороги. Я беру подушку й ковдру під кущ, потім переносу під інший кущ: він мені показався більший і листатіший, більший буде холодок. Незабаром Кендьо гукає на обід. Підходимо до кухаря без сорочок, в самих підштанцях. По наших обличчях і тілі котиться піт. Не їдемо, чекаємо, доки спаде спека. Кендьо приносить ковдру під мій кущ і, розіславши її на землі, лягає поруч мене. Він зриває з куща пожовкле листя, тре його в долоні, робить цигарку з газетного паперу і закурює.

— Бачите, пане Кендьо, ви курите цигарку з листя, а Константинов і Тамара курять коштовні цигарки.

Кендьо мовчить.

— Доки ми будемо так поневірятися?

— Я вже говорив з іншими поляками. В Аделаїді Рівер зупиняємося і робимо збори. На тих зборах розв'язуємо експедицію, якщо Константинов не почне накручувати кінофільму.

Я мовчу про те, що поляки в Аліс Спрінгс збойкотували мій внесок: піти й запитати Константинова, чому він не накручує кінофільму. Лише кажу:

— Константинов обіцяв накручувати кінофільм у Лий Крік, обіцяв в Аліс Спрінгс. Вже скоро проїдемо всю Австралію, а він все обіцяє. Не треба

ніяких зборів, а треба піти до адвоката і розв'язати експедицію.

— В Аделаїді Рівер, якщо не почне накручувати кінофільму, обов'язково підемо до адвоката і розв'яжемо експедицію.

Я знаю, що поляки в Аделаїді Рівер не підуть до адвоката і не розв'яжуть експедиції. Кендьо сказав лише для того, щоб показати, що вони таки щось здібні зробити.

— Пане Кендьо, Константинов не кінооператор. Він є звичайний аматор фотограф. Те, що розказував мені та розказує вам, полякам, вигадана ним брехня. Він шахрай. Вже давно нам, експедиційникам, треба було розв'язати експедицію, а його віддати за привласнення експедиційних грошей до суду. Мені моя господиня, я в неї був на квартирі, сказала, що він є шахрай. Я одержав перед від'їздом з Сіднею анонімного листа. Власник того листа писав: »Пане Смаль-Стоцький! . . . Бережіться Константинова, він є непорядна людина, шахрай. Не раджу Вам з ним їхати в експедицію«.

— Може, воно так і є, що ми, експедиційники, попалися на гачок шахраєві.

— Не може, а вже справа ясна, що Константинов шахрай.

— Від'їзд! . . . — кричить Рігі.

Беру подушку й ковдру і поспішаю до автомашини. Гуркочуть мотори. Я швидко сідаю до скавта. Рігі надавлює підойму. Ще декілька хвилин, і автомашини виїхала на шосе. Ідемо швидко. Недалеко від шляху я побачив буйвола. Гладкий, роги прямі, широкі й товсті. Автомашини не більше трьох сот метрів од нього. Він з піднятою головою дивиться в наш бік, потім галопом біжить у степ. Це перший раз у житті я бачу буйвола. Таки непогано, що поїхав в експедицію. Побачив звірів, птахів, аборигенів. Сидячи в Сіднеї, я не бачив би нічого. Я дивлюся на бляшану комору, коло якої

пасуться кози. На причілку, майже такого розміру, як і сама комора, стоїть бляшаний резервуар. Понад залізницею лежать яруси порожніх бензинових бочок. То сліди другої світової війни. У селищі Катерайна, шофери, під'їхавши до бензинової колонки, налили в баки бензини. Переїхали селище. На березі річки ледве не сталася катастрофа. Джип не міг потягти на крутий виїзд причепленого до нього моторового човна. Автомашина почала котитися назад до берега. Водій Дялек гальмує, але гальма не тримають автомашини, вона котиться в річку. Експедиційники вискочили і зупинили її з моторовим човном на березі всього метр од води. Ми радіємо. Джип і моторовий човен були врятовані від катастрофи. Шофери отаборилися на березі Катерайн Рівер. Я напинаю намет під кущем, недалеко від мене лаштувалися поляки. Вуд з дівчатами напинає намет далеко від берега. Вечеряли пізно. Це Кендині примхи, він час од часу показує свої нориви.

Ранок. Щойно зійшло сонце. Я підпалюю дрова в пічці, ставлю казан з водою і чищу картоплю на суп.

— Ох, як мені вже набрид цей картопляний суп!.. Хоч би яка переміна була!.. На снідання суп, на обід суп, на вечерю суп. Моє терпіння починає доходити кінця.

Підходить Кендьо.

— Сьогодні буде дуже гарячий день. Щойно зійшло сонце, а вже пече, — кажу я.

— Напевно буде гарячий, — згоджується він.

Експедиційники вмивалися в річці.

— Панове, суп зварений, підходьте!.. — звертаюся до поляків, які стояли гуртом недалеко від пічки.

Після снідання я швидко мию посуд і йду до річки. Вода тепла, приємно купатися в такій воді. Поляки, Вуд і Рігі вже у річці. Недалеко від нас

плавали Герда, Маргарита і Тамара. Об одинадцятій годині дня йду варити обід. Нестерпно пече сонце. Я скидаю сорочку і в самих підштанцях куховарю. Час біжить швидко. Всі експедиційники ще в річці. Константинов теж купається. Ще півгодини і суп зварений. Я гукаю, щоб ішли по суп. Експедиційники в самих підштанцях з мисками підходять до кухні. Я черпаю ополоником і кожному наливаю повну миску. Вони тут же коло кухні сідають на землю і їдять. Я приношу відро з річки і звертаюся до всіх:

— Панове, мийте миски, вода є у відрі.

Кожний мие миску, ложку і кладе на причеп. Я радію. Послухали, мені менше праці. Пообідавши, я мию казан, ополоник, миску. І йду знову до річки.

— О, як приємно купатися в таку спеку!.. — звертаюся до Антона.

— Я купався б цілий тиждень. Треба всім експедиційникам звернутися до начальника, щоб тут побути більше тижня.

— Не суперечу, приємно купатися в таку спеку. Але ми поїхали в експедицію, щоб заробити гроші, а не купатися.

— Правду ви говорите. Але хто в таку спеку їздить?..

— Розумні люди не їздять, — відповідаю.

— Константинов говорив нам, полякам, що він в Аделаїді Рівер почне накручувати кінофільм. І два накрутить із життя аборигенів в Аргем Ленд.

— Ви вірите Константинову, що він каже?..

— Треба вірити, бо він начальник експедиції.

— Обіцянка-цяцянка, а дурному радість, — кажу я.

— Можливо, що так.

— В Аделаїді Рівер я запитаю вас, де накручений Константиновим кінофільм?

— Глов'як говорив нам, що Константинов кінофільмову плівку береже для Аргем Ленд.

— Побачимо. Я вже давно загубив віру в його слово.

— Пане Стоцький! Рігі піймав на гачок велику рибу. Ідіть смажити її на вечерю! — кричить Скочек.

Підплив човном Рігі і підняв із човна велику рибу.

— Беріть її та йдіть смажте, — задоволено усмінувся Рігі.

Я одягаюся, беру рибу і йду до причепу. По кількох хвилинах я вже чистив її. Ще я не закінчив смажити, як поляки вже стояли з мисками коло пічки. Ще декілька хвилин, і я кладу кожному в миску великий шматок риби. Я теж їм з апетитом. Після вечері поспішаю: на сході показалася чорна грозова хмара. Через годину чорні хмари заволокли весь схід неба. Ще півгодини, і почулися перші постріли грому та блискання блискавки. Я лежу в ліжку. Від громових вибухів здригалася земля, а блискавиця сліпила очі. Подув сильний вітер. Я злякався: «невже буде буря? Зірве знову мій намет!..» Затарабанив по наметі краплистий дощ. Вітер рвонув мій намет. За хвилину почалася тропічна злива. Я довго не міг заснути. Щоразу гримить грім і блискає блискавиця. Нарешті засипаю.

Ранок. Сонце крізь щілини вхідних дверей кидає проміння до намету. Встаю і виходжу. Свіжо й росяно. В небі попелясті табуни хмар бігли у блакитну даль. Я беру рушник і йду до річки вмиватися. Скочек та Антон вже снідали. Я відношу рушник до намету і йду теж снідати.

— Цієї ночі хтось украв наш весловий човен, — каже Рігі.

— Я заявлю про крадіжку в поліцію, — бурмоче Константинов.

За сніданням Кендьо каже Константинову, щоб всі експедиційники куховарили.

— Якщо не будуть куховарити всі по черзі, я теж не буду.

— З завтрішнього дня всі будуть куховарити, — каже начальник.

Ми з Кендьом радіємо. Будемо цілий тиждень вільні.

По полудні, перейшовши місток, я пішов понад берегом. Пройшовши з милою, зустрічаю дві особи, вони сиділи на березі річки й розмовляли. Чую російську мову. Я зупиняюся і прислухаюсь: »Ніколай«, — чую. Невже росіяни? Підходжу до них.

— Добрий день! Ви будете росіяни?

— Росіяни. А ви хто такий будете?

— Я українець.

— Чого ви тут блукаєте?

— На березі річки отаборилася наша кінофільмова експедиція. Я пішов пройтися.

— Будьмо знайомі. Мое прізвище Зімін. А це мій приятель, приїхав до мене в гості.

— Мое прізвище Стоцький, — тиснемо один одному руки.

— Ходімте до моєї хати.

Ми йдемо з глибокого яру нагору.

— Що ваша експедиція тут робить? — питає Зімін.

— Наше завдання накрутити декілька кінофільмів.

— Заходьте, це така моя хата, бляшана комора. Хата старого емігранта.

Я заходжу. У першій перегороді була кухня, в другій напевно була спальня. В кухні стояли збитий з дощок ослін, два саморобних стільці і такий же стіл. Зімін достає з-під столу великий кавун. Він ріже його на скибки.

— Пригощайтесь! — припрошує він.

Кавун був дуже солодкий та соковитий. Ми з'їли пів кавуна.

— Недоїджені скибки я віддам аборигенам, — каже господар, кладе їх в миску і виносить з хати.

Коли він повернувся, я дякую йому за гостинність. Виходимо з хати. Бачу, як під хатою аборигени з жадобою їдять кавун.

— Пане Стоцький, почекайте хвилину. Я зараз буду відвозити мого приятеля до селища Катерайн. Підвезу і вас до містка.

Сідаємо в автомашину. Біля містка Зімін зупиняє автомашину. Я дякую йому ще раз за гостинність. Яке несподіване знайомство. Краще жити, коли маєш приятелів і знайомих.

За вечерею про моє знайомство я розказав Константинову.

— Пригощав мене кавуном.

Начальник каже до мене, щоб після вечері я повів його й Тамару до Зіміна і познайомив їх. Я згодився. Зараз же після вечері я, Константинов і Тамара пішли до Зіміна. По дорозі Тамара зломил підбор у черевикові. Лаяла мене, що повів стежкою з вибоями. Коли прийшли до хати, Зімін був дома. Розмовляли недовго. Константинов зараз же почав з того, щоб Зімін позичив йому грошей, бо йому не вистачає грошей доїхати до Дарвіна. Він сьогодні дав телеграму до Сіднею в банк, щоб банк переслав йому гроші. Але банк перешле гроші не до Катерайн, а до Дарвіна.

— Я негайно позичені гроші перешлю вам, як приїду в Дарвін, — говорить Константинов.

Я бачу, як скривилося Зімінове обличчя. Начальник теж чувся негарно. Тамара вилупкувато блимала очима.

— Я не маю грошей. Мое господарство дефіцитне, — зніяковіло каже Зімін.

Але Константинов був нахабний, він продовжував:

— Тоді позичте невелику суму, хоч 10 фунтів.

Я маю всього п'ять фунтів. Будь ласка — оце мої всі гроші.

Константинов взяв їх, не подякувавши.

— Треба нам йти, бо вже пізно, — каже Тамара.

Ми вийшли з хати. Дорогою Константинов ляв Зіміна:

— Бреше, що не має грошей. Не позичив, паскуда!

У мене плыве інша думка. Константинов повинен дякувати Зіміні за позичені п'ять фунтів. Може Зімін справді не має грошей. А якщо має, то не зобов'язаний він кожній випадковій людині роздавати свої зароблені гроші. Якби я знав, що начальник йде до Зіміна спеціально позичити гроші, а не для знайомства, я його не повів би. Лягаю спати з поганим настроєм.

21 листопада. Я весь день купаюся. Всі експедиційники теж цілий день у річці. Ми вилазимо з річки лише тоді, коли кухар кличе до їжі.

Увечорі зайшов до мого намету Кендьо. Розмовляючи, згадали Галичину. Я кажу:

— Львів споконвіку столиця Галицько-Волинського королівства. Але так склалося, що майже весь час у ній живе більше поляків, ніж галичан-українців.

— Бо Львів був і буде польським. Справжніми господарями Галичини були і будуть поляки, а не українці чи росіяни. Прийде час і знову Галичина буде польською.

— Пане Кендьо!.. Львів будували не поляки, а галицький король Данило. А Галичина споконвіку є західня земля України. І живуть у Галичині не поляки, а галичани-українці.

— Що Галичина споконвіку є західня земля України — стара казка. Даю наочний приклад: У Сполучених Штатах Америки колись жили англійці і ця земля належала Великобританії. А тепер живуть американці, а держава називається: Сполучені Штати Америки. Ми, поляки, завжди будемо змагатися, щоб приєднати Галичину до Польщі.

— Пане Кендьо! Я на цю тему більше не розмовляю з вами. Ви запеклий жечпосполитець.

22 листопада. Від'їжджаємо з селища Катерайн. У мене настрої поганий, болить у вусі. Напевно, буде чиряк. Я вилізаю на верхню полицю і лягаю. Клубочаться різні думки. Згадав Україну, дружину, дітей. На серце лягає важка печаль.

По декількох милях начальник звертає вліво на ґрунтову дорогу. За ним звертає й Рігі. Проїхавши вибоїстою дорогою біля п'ятнадцяти миль, начальник зупиняє автомашину коло оселі. Рігі теж зупиняється. Константинов каже, що тут побудемо декілька днів. Під'їжджає до нас і водій Дялек. Начальник йде в оселю. Я зношу з автомашини намет і напинаю його під деревом. Потім зношу наплечник, постіль і ліжко. Вертається Константинов і каже мені, що тут живе українець.

— Дуже приємно бачити його. Ви познайомите мене з ним?

— Так.

Обід варила Герда. Суп був занадто пересолений. Я їм декілька ложок, а решту виливаю на землю.

— Дякую, Гердо, за смачний суп, — кажу до неї.

Вона зніяковіло дивиться в землю. Кендьо лає Герду.

Увечорі господар оселі запросив мене до себе. На столі стояла пляшка вина і лежала закуска.

— Будьмо знайомі! Іван Антонович Іванець, — відрекомендувався господар дому.

— Іван Стоцький. Дуже мені приємно бачити українського господаря в Австралії, — кажу.

Ми тиснемо один одному руку. Випили по чарці. Я беру курячу ніжку і закусую.

— Ви давно вже мандруете по Австралії? — питає Іван Антонович.

— З травня місяця цього року.

— Скільки вас є в експедиції?

— Було тридцять осіб, а тепер лишилося тільки дванадцять. Начальник експедиції розігнав.

— Що ви робите?

— Наше завдання — накрутити кінофільм.
Ми довго сиділи й говорили. Пізно увечері я повертаюся до намету.

— Приходьте завтра обідати! — запрошує Іванець.
— Дуже дякую, прийду!..

23 листопада. Встав дуже пізно. Всі вже поснідали. Я одягаюся, вмиваюся і поспішаю до кухні. З'ївши сніданок, іду до річки купатися. Зі мною біжить Іванців собака. По дорозі сполохав кенгуру. З псом біжимо в яр за ним. Захеканий підходжу до річки. В цьому місці вона дуже вузька, тричотири метри завширшки. Роздягаюся, йду в річку. Вода тепла, але річка тут не глибока, по коліна води. Я лягаю, кидається до мене собака, хапає зубами за руку й тягне мене до берега. Так повторювалося декілька разів. Якщо ж не лягаю у воду, а стою, не кидається спасати мене.

— Який ти, Тумане, розумний! — гладжу його голову.

Нарешті таке рятування мені набридає, і я проганяю його. Лежу, булькоче поміж камінням вода. Тихе булькотання нагонить меланхолію. Згадую шкільні роки, гімназію, юність... Які безтурботні, щасливі, радісні роки то були!.. Одягаюся і поспішаю на обід до Іванця.

— Добрий день! Як чуетесь!.. — вітаюся.

— Добре, дякую, — відповідає господар.

Він кладе у мисці на стіл смаженого індика і ставить пляшку вина.

— Будьмо здорові!..

— Будьмо здорові!.. — відповідаю я.

Я кладу на тарілку картоплю-пюре та смажену ніжку.

— Іване Антоновичу! Ви фаховий кухар!.. Смачно приготували пюре! Індика теж спекли непогано!..

— Десять років живу без дружини. Навчився кухарити...

— Я теж навчився кухарити в експедиції.

— Що з себе уявляє ваш начальник Константинов? Він прохав, щоб я позичив йому 100 фунтів.

— Не позичайте грошей. Людина неповажна і шахрай. Він у Зіміна теж позичав грошей. Але Зімін не позичив. Ви Зіміна, напевно, знаєте?

— Знаю, мій колишній приятель. Константинову я хотів позичити грошей.

— Не позичайте, не віддасть! Експедиція розпалася...

Ми сиділи, говорили й пили та закушували інди-ком. Я дякую йому за обід.

— Приходьте увечорі. Покажу свою бібліотеку.

Шановний Читачу, я черкну пару слів про Іванця.

Іван Антонович Іванець народився в селі Васютинці на Полтавщині. Рід Іванців походить із запорізьких козаків. Юність і повноліття Іванець провів у Сибірі. В 1910 році батько Іванця виїхав на поселення до Сибіру. Отже Іван Антонович не лише не знає квітучої України, а навіть свого роду не пам'ятає. Він знає, що дід був заможний, мав за селом великий хутір і багато землі, але скільки десятин не знає. У діда було чотири сини. Дядьки жили окремо на великій дідовій садибі. Він ще пам'ятає, що серед села жив дідич. В Сибірі батько купив два шматки землі. В одному шматку було 260 десятин, а в другому двісті. В Омську Іван Антонович з шостої класи гімназії йде добровільно в армію. Закінчивши школу прапорщиків, Іванець вибирає військову службу в Україні, в Миколаєві. Але через революцію його туди не послали. Під час революції Іван Антонович перебуває в армії Колчака в ранзі капітана. При відступі Колчака на схід Іванець командує панцерним потягом.

В 1925 році з Манджурії він виїжджає до Австралії. Спочатку Іван Антонович працює на цукровій тростині в Квінсленді, а потім працює на будові залізниць в Північній Території.

У районі Катерайн Іван Антонович купує 960 акрів землі. Два роки живе в наметі. Потім будує хату та комору. Його господарство дає добрі прибутки. Особливо дуже добрі прибутки він мав з 1941 року по 1945 рік, тобто, під час другої світової війни, коли він збував врожаї американській армії. Крім городини, Іванець вирощує земляний горіх і сою. Іванець перший почав вирощувати земляний горіх в Австралії, він є піонер земляного горіха на цьому терені. Іван Антонович за зразкове вирощування городини має похвальну грамоту від уряду Австралії. Він доглядає і плодові дерева. Тепер він має 900 стовбурів помаранчів і цитрин. Сусіди Іванця поважають і люблять його.

У вільний час Іван Антонович любить читати. В бібліотеці його є біля 300 книжок. Всі книжки переплетені. Я знайшов в його бібліотеці Гоголя, Гете, Гюґо, Достоевського, Толстого, Жюльє-Верна та інших письменників. Є багато журналів. Іван Антонович не забуває України, кожному при знайомстві говорить, що він українець.

Я перебуваю весь час в Іванця і харчуюся в нього. Сьогодні у нього скоїлося нещастя. Отара овець не прийшла на ніч до кошари. В отарі нараховувалося більше ста штук овець. Іванець їх завжди вранці випускав з кошари, вони цілий день паслися без пастуха, а увечорі приходили до кошари. Сьогодні вони не повернулися до кошари. Іван Антонович цим нещастям засмучений.

— Пропало декілька сот фунтів, — говорить він до мене.

— Чому ви не вибрали із своїх аборигенів найдібнішого пастуха і не доручили йому пасти овець?

— Аборигени не здатні до цього.

В Іванця за подвір'ям живе декілька родин аборигенів, він їх харчує, одягає і дає тютюн. Але вони не здатні до праці. Я спостеріг такий момент. Я читаю в кухні. Аборигенка замітає кухню, вона за-

мела половину, кинула віник на долівку й вийшла. Через годину прийшла і стала розпалювати в пічці. Для чого вона розпалювала, не знаю. Іванець сам собі варить їжу. Увійшов до кухні Іван Антонович, сів і став зі мною розмовляти. Аборигенка, не розпаливши, вийшла. Посеред незаметеної кухні лежав віник. Іванець збирався везти городину до Катерайн. Він скликав усіх аборигенів і пішов з ними збирати помідори на продаж. Я теж пішов. Іван Антонович зі мною став збирати помідори в кошик. Аборигени стояли і їли помідори.

— Чому ви їх не заставляєте збирати? Пізня година, треба вам поспішати, — звертаюся до господаря.

— Вони не послухають мене. Треба їх, як тварину бити кием, тоді будуть збирати. А при вас я цього не хочу робити.

Аборигени наїлися помідорів, стали збирати їх.

— Гарних ви робітників маєте! . .

— Я вже звик до них . . . — каже Іванець.

Іванець не сам їхав до селища Катерайн, а була повна автомашина аборигенів; вони галасували. Коли господар виїхав з двору, зробився ще більший крик. За автомашиною бігли собака і свиня. Я здивувався, що свиня так швидко бігла. Вона й собака, пробігши з пів кілометра, повернулися назад. Приїхавши з селища Катерайн, аборигени привезли листа старому сивому аборигенові від його родича. Лист був короткий змістом; в ньому було лише три речення: на палиці вирізано ножем три зазубні.

Сьогодні я чув розмову, яка відбулася між Іванцем та аборигеном.

— Джон, привези з міста і для мене грошей. Я хочу теж мати так багато грошей, як ти. Якщо я матиму стільки грошей, як ти, куплю багато пляшок вина і багато пачок тютюну. І буду з моїм родом цілий день і цілу ніч пити вино та курити тютюн.

— Тобі не можна давати багато грошей. Ти їх проп'єш і прокуриш за одну добу.

— А ти привези мені так багато грошей, щоб їх вистачило на багато дїб пити та курити.

Увечорі Іванець запросив мене та всіх експедиційників побачити вечірне життя аборигенів. Всі з Іванцем пішли стежкою до берега річки Катерайн, де таборували аборигени. Я був захоплений чарівною картиною. Темна ніч. Навкруги мертва тиша. На березі палахкотить велике вогнище. Навколо нього сидять у самих підштанцях чоловіки, в самих спідницях жінки та голі діти; ближче до вогнища сидить окремо чотири аборигени. Вони щосили дмуть у довгі заіржавілі рури. Було моторошно від диких звуків, що неслися з їхніх рур. Ніч і вогнище надавали казкової фантастичности. Я дивлюся на дивовижного аборигена. З якою завзятою силою він »танцює«. Працював кожен м'яз, вся енергія була втілена в динамічні рухи. Він підстрибує, корчитьсся, тупотить, б'є щосили ногою об землю, розмахує руками і робить різні вихиласи. Він »танцював«, доки не стомився. Його змінив інший. Я переносуюся в далеку давнину. Напевно наші далекі предки теж »танцювали« з такою енергією.

Підходить до мене Іванець і каже:

— Надивилися? Пора вже йти до хати.

Ми залишаємо аборигенів і йдемо до табору.

Ранок. Сонце промінням залило навкруги землю. Ще не зникло в мене враження від учорашнього вечора. Поснідавши йду вздовж берега річки Катерайн. Пройшовши миль дві, бачу недалеко від берега під деревами курені аборигенів; вони обставлені та вкриті гіллям та листям. Я з палицею наближаюся до них. Назустріч мені йде абориген, він тримає в руці списа. Ми підійшли один до одного на віддалі трьох-чотирьох метрів. Дивимося. Хвилина мовчання. Я не знаю, про що говорити з ним. Потім кажу:

— Добрий день! . .

— Добрий день! — відповідає він.

— Чи можна зайти до ваших куренів? . .

Він мене не розуміє. Я показую рукою в бік їхніх жител.

— Я хочу заглянути у ваші хати, хочу побачити, як ви живете.

Абориген мовчить. Я йду в напрямок куренів. Абориген йде за мною. Біля халуп кинулася на мене згряя собак. Абориген відігнав їх. Я роздивляюся. Коло халуп лежать обгризені кістки звірів і риби, скрізь купами попіл. При вході до житла розпатлана аборигенка годує грудьми немовля, воно кричить. Я заглядаю в середину. На землі лежать шкіри кенгуру і лахміття. Посередині сидить на шкірі сива аборигенка, коло неї років дев'яти гола дівчина; збоку лежить дерев'яний посуд і бумеранг. Я стараюся зфотографувати очима все — від їхніх великих речей до малої дрібниці. Згадуються ілюстрації з книжки Майн-Ріда та описи про чорношкірих Африки . . . Але зараз я бачу не малюнки, читаю не описи, а бачу перед собою з розплеснутими носами та щетинистими чубами аборигенів; бачу їхні списи, житла, голих дітей та підлітків, бачу з голими персами жінок і бачу багато іншого. З напівтемряви інших жител світяться білки очей; то дивляться на мене аборигени. В мене рине думка: чому я так сміливо тримаюся між аборигенами? Може статися, що аборигени накинуться на мене і вб'ють. Находить страх. Я швидко йду геть. Собаки знову кидаються до мене. Я обороняюся палицею. Один собака хапає мене за холошу. Я кричу. Ще декілька хвилин, і я на березі річки. З полегшенням зідхаю. Страх поволі відходить. У річці на корчі бачу аборигена, він напотові тримає в руці списа. На березі вже лежали пробиті списом дві риби. Таким способом він ловить рибу.

На другий день я бачив на Іванцевому городі, як

абориген кидав спис. Він глибоко вгрузав в землю.

26 листопада. Відїжджаємо. Я мило прощаюся з Іванцем. Він каже:

— Якщо буде нагода, приїжджайте. Буду дуже радий.

— Іване Антоновичу! Дякую за вашу гостинність. Якщо буду недалеко Катерайн, обов'язково заїду. З сьогоднішнього дня я буду з вами листуватися.

Я їду засмучений, нерадо покидав Іванця. За ці декілька днів я привик до нього. Він був мені рідним братом. Я ледве не плачу. Їдемо долиною. Посередині височить скеля з обрубаними стінами. Здалеку вона зі своїми зубчатими стінами подібна до замку. По дорозі до селища Пай Крік попався водяний вітряк, від якого тягнеться вздовж шосе огорожа. Вона вказує, що земля належить фермерові. Проїхали з милою, долина зникає і простягається степ, він зливається з блакитним небом. У цих степах пасуться десятки тисяч корів. По декількох милях степ різко змінюється: праворуч з жорсткою травою сухий степ зливається з небом, ліворуч, куди око сягне, чорніє чагарник. Він наближається до шосе і вже по трьох-чотирьох милях чагарник і дерева-карлики переходять на правий бік шосе і вкривають поживклий степ. Далі чагарник чергується з верболозом та карликовими деревами. Ліворуч, вздовж шосе — вода. Вона заросла високою густою травою, де-не-де у воді бовваніють дерева. Поодинокі і групами пасуться корови. Рігі гальмує авто, бо шосе перебігають корови. Знову біжить назустріч жорстка трава. Шофери, з'їхавши з шосе до кущів, зупинили авто на обід. Я беру ковдру і йду під кущ. Розіславши її на землі, лягаю і перечитую взятий в експедицію журнал «Звено». Він є моєю розвагою. Якщо сумний настрої, я беру його й читаю. Сонце пече чим раз більше.

— Обід зварений! — кричить Вуд.

Я йду до причепу, беру миску й ложку і підходжу до Вуда по суп. Від'їхали о четвертій годині по полудні. Спека трохи спадала. Зустріли фарму. Далеко від оселі, в степу, пасся табун коней. Праворуч виднілося озеро. Грунт змінився, став рудуватого кольору, а шлях іде хвилястий: балки, яри, вибої. Потім знову простяглася рівнина. Миготять телефонні стовпи, лягає під колеса автам шлях. Тремтить блакитний чистий небосхил, вабить і кличе. Виїжджаємо на плоскогір'я, перетяте горбами. Сотні горбів! Неописана краса! Я думаю, чому Константинов не зупинить авта і не зфільмує краєвиду. Прекрасний кадр для документального кінофільму. Темніє. Показався вогонь. Спочатку я думав, що авто їде назустріч. Але, чим ближче під'їжджаємо, вогонь збільшується і нарешті кинувся жмут світла. Ми в'їхали в селище Маранбой. Вечері не варили. На цей раз Гарц дає по куснику ковбаси та чотири бісквіти. Я й тому радий, з насолодою їм.

Ранок. Швидко снідаємо і зараз же від'їжджаємо. Йдемо швидко. Сонце посувається вгору. Починається спека. Я лізу на верхню полицю і хочу заснути, бо вночі погано спав. Коли прокинувся, авта стояли під деревами. Маргарита варила обід. Мені дуже хочеться пити. Я гамую спрагу і йду до Маргарити допомагати їй. Збираю дрова. Суп був дуже несмачний.

— Така велика дівка, а не може зварити путнього супу, а гуляти до парубків, аж тремтить, — лається Кендьо.

— Бо треба мати практику, пане Кендьо, — бороню я Маргариту.

Від'їхали дуже пізно. Була п'ята година по полудні. Їхали швидко, 30-35 миль на годину. Шофери старалися наздогнати втрачений час. У джипі лопнула опона. Зупинили автомашини. Дялек і Рірі закладали нову опону. Начальник заглядав у мотор свого авта. Його мотор давав перебої. Сьома година

вечора. Начальник рушає перший. Рігі знову їде останній. Пливе назустріч степ, де-не-де рідкий буш. Сонце сунеться поволі на захід. Праворуч була дивовижна картина. У сухій траві, як солдати в сірих шинелях, стояли шерогою обчухрані дерева. За милою від селища Пайн Крік Константинов звертає вліво. Ми отаборилися коло двох великих резервуарів. Воду, як бачимо, подавали з селища через руру. Коло одного резервуару стояло корито. Експедиційники, напустивши води, милися. Кендьо варив суп. Я підходжу до корита, скидаю сорочку, теж миюся. Константинов сказав, що тут пробудемо декілька днів. Я напинаю намет. Поруч розташовувалися поляки. Вуд з дівчатами готувались теж. Вуд спить у дівчачому наметі. Суп зварений, він видався мені дуже смачний. Я йду до Кендя й тисну йому руку:

— Пане Кендьо, ви є кваліфікований кухар. Суп дуже смачний.

В нього від похвали розпливається по обличчі задоволена усмішка.

Ранок. Рум'янолице сонце кидає скісне проміння. В повітрі ласкава тиша. Я розстібаю комір сорочки, йду поміж кущами. В такий прозорий ранок приємно пройтися. Деся далеко на шляху гуркоче мотор автомашини. Чудовий ранок!.. Але не дорівнятися австралійському ранкові до нашого, завітчаного степовими квітами, пахучого від білого шумовиння, з духмяним запахом чебрецю, українського ранку. Я чую, як Скочек кличе експедиційників до снідання. Вертаюся до табору. Поснідали. Дивлюся на небо, на ньому ані однієї хмаринки. Мертва тиша. Починалася спека. Я йду до корита, скидаю сорочку і обливаюся водою. Гарц, Дялек і Кендьо теж обливаються. Герда в другому кінці корита пере свою білизну у відрі. Константинов з Тамарою збираються їхати до селища Пайн Крік. Скочек готує

обід. Йому допомагає чистити картоплю його приятель Антон. Вони обидва молоді, енергійні, м'язисті.

— Ех, працювати б їм обом на заводі чи фабриці та заробляти фунти, а не байдикувати в експедиції, — кажу до Кендя.

— Хто не захотів байдикувати, давно залишив експедицію, — уїдливо відповідає Кендьо.

— Прошу підходити по суп! — гукає Скочек.

Я в самих підштанцях підходжу з мискою до Скочека. Коло причепу сідаю на землі і їм. Суп не-смачний, пересолений.

— Пане Скочек, вам ще рано одружуватися, дружина такий суп буде виливати вам на голову, — кажу Скочекові.

— Коли ще проїдемо стільки, як проїхали, навчусь варити.

— Антонові теж не пора одружуватися, бо якби його зварений суп вилити собаці під хвіст, він би від соли бігав і скавучав, — каже Кендьо.

— Я не шкодую соли. Я так не економлю соли, як Константинов не економить експедиційних грошей, — сміється Антон.

— Антоне, не кидай камінця до Константинового городу, бо попадеш у неласку. Викине з експедиції, — каже Кендьо.

— Якщо прожене з експедиції, мені буде краще. Не буду байдикувати, а буду заробляти гроші. Італійці вже давно перестали курити листя з дерева, бо розумніші від нас, поляків, стали на працю і курять фабричні цигарки.

— Пане Кендьо, чуєте, що каже Антон. Італійці вже не курять так, як ви листя з дерева, а курять папироси.

Кендьо блимає на мене білками.

— Найкраще зробили Гантлінг і Макдоналд з дружиною. Ще з перших днів плюнули на експедицію, — обзивається Скочек.

— Так треба було зробити і нам, — додає Антон.

— Ще не пізно і тепер піти за Макдоналдовим прикладом. Експедицію розв'язати, майно продати і за ті гроші доїхати до Сіднею, — кажу я.

Всі мовчать. Зачароване коло! Якщо я починаю говорити, про те аби розв'язати експедицію, поляки перестають говорити, мовчать.

— Пане Скочек! Якщо будеш варити вечерю, запам'ятай: краще страву недосолити, ніж пересолити, — каже Гарц.

— Я недосолю.

На вечерю суп був недосолений. Але Скочек поклав дуже багато перцю. Не можна було їсти. Перець щипав за язик і пік у горлі.

— Щоб тебе, сукин сину, лиха година взяла за такий суп, — лається Кендьо.

Я супу не їв. Ліг спати голодний. Встаю рано, моя черга кухарити. Я трохи не виспаний. Ревматизм не давав спати вночі. Вчора дуже довго обливався водою, вода шкодить мені: поновлює ревматизм. Треба на декілька днів перестати обливатися водою. Супу зварив мало. Точніше не мало, вчора увечері кожний не їв переперченого супу і ліг голодний. А сьогодні кожний йшов за добавкою. Кендьові не вистачило добавки, і він наробив галасу.

— Ти завжди стараєшся зробити мені прикрість. Це не перший раз, що для мене не вистачає супу! . .

— Пане Кендьо, скажіть, будь ласка, коли був такий день, що не вистачило для вас супу? Я ж не винний, що сьогодні кожний підходить по добавку. З сьогоднішнього дня буду варити суп такий, щоб не підходили по добавку, а виливали його на землю й були голодні.

Кендьо мовчить.

— Пане Стоцький, не потурайте Кендьові, він завжди незадоволений, — каже Антон.

Перемивши посуд, я беру ковдру, журнал і йду під куц читати. Поляки вже коло корита обливалися. За читанням я не закрімітив, як швидко

пройшов час. Пора варити вечерю. Йду збирати дрова, потім чищу картоплю. Через годину суп був зварений. Гукаю, щоб підходили по суп. Я зварив супу дуже багато. Декілька мисок вилив на землю. Увечорі Кендьо і Глов'як билися. Кендьо пробив Глов'якові голову. Герда помазала рану йодом і наліпила плястер. Я довго не міг заснути. Пливли різні думки. Ввижався момент, як Кендьо з каменем у руці гнався за Глов'яком.

3 грудня. Я розкладаю саморобний стіл і пишу нарис про експедицію. Хочу послати його до журналу «Пороги» в Аргентину. А закінчивши нариса, виймаю нотатника і записую до нього враження, бо декілька днів не нотував.

Вже списані три зошити. Чи зумію я написати репортаж так, щоб зацікавити читачів?

Пообідавши, йду поблукати по бушу. І не шкодую, що пішов. Побачив товсту, довгу, бурого кольору гадюку; сірого з довгими розлогими рогами величезного буйвола і двох аборигенів в ляп-ляп. У них з плечей звисали до колін, подібні до нашої української ящірки, неживі плазуни. Пишу плазуни, бо забув, як вони називаються. Побачивши мене, аборигени попадали в траву. Я зупинився і дивлюся туди, де вони поховалися. Один обережно висовує голову з трави. Але побачивши мене, його голова миттю зникає. Коли я відійшов од них на далеку віддаль, аж тоді вони встали. Я дійшов до висновку, що аборигени, побачивши білу людину, ховаються від неї.

4 грудня. Від'їжджаємо. Шофер Piri скавтом знову їде останній. До нас долучилася Маргарита. Їй не сподобалось їхати з Константиновим і Тама-рою. У повітрі навкруги тихо, навіть мертво. Краєвид не привабливий. Суха жорстка трава і мертво спить пожовклий степ. Через декілька годин степ змінюється на буш. Він густий і сухий, лише де-не-

де, як оселедець на голові запорожця, зеленіє верхівка. Рігі на багато миль відстав од автомашин, він газує і доганяє Константинова. Його авто стояло побіля шляху. Начальник длубався біля мотора. Рігі теж зупинився.

— Чого стоїте? .. — питає Рігі.

— Зіпсувався мотор, — відповідає Константинов.

Рігі як шофер-механік підійшов до авта і став оглядати мотор. Він з Константиновим довго провозився, але мотор не стартував. Тоді Рігі взяв ляндровер на буксир. Прив'язав його лінвою до скавта. Я кажу:

— Краще залиште зіпсоване авто на шосе, бо шлях горбастий, може так статися, що лінва перерветься, або потрапить під колесо, станеться аварія. Бо ви будете тягти автомашину на буксирі не милю чи дві, а сотні миль.

— Не твоя справа. Ти не начальник і не сунь свого носа туди, куди не треба, — каже Константинов.

Я відходжу від Константинова і сідаю в авто. Начальник наказав прорізати у скавті зверху брезент. І в прорізану дірку слідкувати за ляндровером.

Константинов, Тамара, Вуд, Глов'як, Маргарита, Герда і я сідаємо у скавт. У ляндровер сіли Гарц і Кендьо. Гарц керує кермом. Я вилізаю на верхню полицю, бо місця в авті мало, збільшилося на чотири особи. Константинов наказав мені стежити за ляндровером. Я зручно обпираюся об стінку автомашини, голову просуваю в прорізану дірку і дивлюся навкруги, а також стежу за ляндровером. Куди око сягне, простір усіяний горбами. Ввесь час авто їде з горба на горб. Від шосе по обидва боки йдуть круті спуски. Я бачу як ляндровер швидше котиться, ніж скавт, і лінва попадає під колесо, автомашину кидає вбік, раптом лінва перервалася, і ляндровер з розгону падає на крутий спуск.

— Рігі!.. Зупини авто!.. Зупини авто!.. — кричу я.

Рігі гальмує. Всі вилізли. Я з Рігі швидко біжимо і спускаємося до ляндровера. Коло автомашини нерухомо лежить Гарц. Кендьо лежить під автом, він голосно стогне. Ми гуртом піднімаємо авто і витягаємо Кендю. Обличчя його в крові. Він має нервовий шок.

— Де це я?!.. Чому я тут?!.. Ой!.. Ой!.. Ой, болить рука!.. Боже, вона вивихнута!.. Ой, болить рука!.. Ой, болить!.. Ой, болить!.. — Кендьо плаче.

Рука його висить. Він не може нею рухати. Ми всі перелякані. Я дивлюся на його скривавлене обличчя й кажу:

— Пане Константинов, зупиніть першу зустрічну автомашину і відправте Кендю в Аделаїду Рівер до шпиталю!..

Константинов розгублений, він мовчить.

— Пане Константинов, виходьте на шосе і зупиніть авто, — повторюю я.

— Не твоя справа!.. Не сунь свого носа туди, куди не треба!.. Іди до авта!.. — відповідає Константинов.

— Ой, болить рука!.. Везіть мене до шпиталю... Ой, болить рука!.. Ой!.. Везіть мене до шпиталю!.. Везіть мене до шпиталю... — плачучи благає Кендьо.

— Заспокійся, заспокійся, пане Кендьо. Зараз, зараз повеземо тебе до шпиталю, — заспокоює Тамара.

Константинов велить принести з автомашини носилки. Кендьо лягає на носилки. Ми з Рігі відносимо його далеко від шосе під дерево. За нами йде Тамара, Константинов і Гарц. Тамара, тримаючи в одній руці пляшку з водою, другою рукою мокрим рушником обтирає Кендьові кров на обличчі. Ми з

Константиновим вертаємося до перевернутої автомашины. Зупинилося коло нашої аварії чийсь авто.

— Скоїлася аварія?! . . . Може вам чим допомогти?..
— питає шофер.

— Дякую. В нас все в порядку. Вашої допомоги я не потребую, — відповідає Константинов.

Шофер від'їхав.

— Як не потребуєте допомоги?! . Треба відвезти пана Кендя до шпиталю, — каже Вуд.

— Не твоя справа! . . . Прикуси язика! . . . Ідіть всі до авта. Чого ви тут стовбичите?! . . .

Всі пішли до авта. Константинов пішов до Гарця і Кендя. Біля них сиділа Тамара. Кендьо весь час стогне. Гарц, випроставшись, лежить і час од часу теж стогне.

— Ой! . . . Ой, болить рука! . . . Ой! . . . Ой, болить! . . . Швидше везіть мене до шпиталю!.. — плаче Кендьо.

— Заспокойся, заспокойся! . . . Зараз відвеземо, — холодно каже Константинов.

Надвечір Рігі та Вуд на носилках перенесли Кендя до скавта та поклали його на полицю. Гарц теж лягає на полицю, він чується ще погано. Всі експедиційники тихо поміж собою розмовляють про Кендя.

Сумно заходило за гору сонце. Кендьо прохає води.

— Води... води дайте напиться, — благає Кендьо.

— Води немає. Пожди трохи. Над'їде автомашина, зупиню шофера і попрохаю води, — тихо каже Тамара.

Вона весь час сидить біля Кендя.

— Води . . . Я хочу води . . . Ой, болить рука . . . Везіть мене до шпиталю . . .

— Почекай, почекай, любий Кендьо, — заспокоює Тамара.

— Я хочу пити . . . пити . . . Ой, болить рука . . . — плаче Кендьо.

Константинов звелів розіслати на землі брезент.

— Роса буде. За ніч у брезенті назбирається води для Кендя, — запевняє Константинов.

— Я теж хочу води, — благає Гарц.

Експедиційники довго не лягають спати. Вони тихо розмовляють про аварію.

Встаємо рано. Хворі хочуть пити, вони благають дати їм води. На брезенті з роси води не назбиралося. Я підтягаю поясом живіт. Хочеться їсти й пити. Котиться слина в роті при згадці про їжу. Вчора не вечеряли. Константинов каже швидко від'їжджати. Сідаємо в авто. Сидить за кермом Константинов. Хворі весь час просять пити. Експедиційники теж хочуть пити та їсти. Дорогою Тамара дає кожному по банці помідорового соку і по три бісквіти. День здається роком, він тягнеться дуже поволі. Об одинадцятій годині дня ми приїхали до Аделаїди Рівер. Біля містка стояв джип. Коло нього стояли Дялек, Скочек та Антон. Константинов не зупиняється біля них, а поспішає до шпиталю. Але в Аделаїді Рівер шпиталю немає, є лише медпункт. Тамара іде до залізничної станції спитатися в начальника станції, о котрій годині відходить поїзд з Аделаїди Рівер до Дарвіна. Константинов вертається до містка. Рігі приніс води з річки. Хворі гамують спрагу.

— Ми їсти хочемо!.. — каже Вуд до Константинова.

Він виймає з кишені гаманець і дає гроші Рігі, щоб пішов до крамниці і купив хліба, ковбаси та сиру.

Виявилось, що шофер Дялек ще вчора увечорі приїхав до Аделаїди Рівер і зупинився біля містка, чекаючи нас. Він, Скочек та Антон дуже голодні, вони з учорашнього дня нічого не їли.

— Ми теж голодні, — каже Глов'як.

Прийшла Тамара.

— Поїзд відходить з Аделаїди Рівер до Дарвіна

о першій годині і тридцять хвилин по полудні, — каже вона.

Через декілька хвилин повертається Рігі. Тамара робить сендвічі. Експедиційники з жадобою накидаються на їжу.

Була перша година по полудні. Константинов відвозить Кендя й Тамару до залізничної станції. Тамара їде теж з Кендьом до Дарвіна, бо Кендьо не знає англійської мови. Вона буде Кендьові за перекладача. Гарц розказує Дялекові, Антонові та Скочекові, як сталася аварія. Незабаром повернувся із станції Константинов, він каже до нас:

— Ми тут побудемо, доки приїде Тамара з міста, — указавши рукою на берег річки.

Дялек їде на берег і зупиняється на зеленому трикутнику, Константинов теж зупиняється тут. Я напинаю намет, потім зношу свої речі, наплечник і ліжко. Константинов теж напинає намет, йому допомагає Вуд.

У мене ще є сліди вчорашньої аварії. Я сердитий на Константинова. Всю відповідальність за аварію несе він. Я його попереджував, що може статися аварія. Чому бестія не відправив зараз же Кендя до Дарвіна. Аджеж чужий шофер зупиняв авто і пропонував свої послуги. У мене клекоче всередині. Я боюся, що станеться для мене страшна подія. Я висловлю Константинову всю мою біль. Я не питаю, чия черга сьогодні куховарити, беру ножа і чищу картоплю на суп. Сьогодні Константинов купив на суп моркви і два кілограми м'яса. Напевно, аварія вплинула на нього, що він купив м'яса. Я радію, зварю смачний суп. Начистивши картоплі й порізавши моркву, йду збирати дрова, приношу води з річки та розпалюю в пічці.

— Ой, і наймся ж сьогодні за всі голодні дні! . . — голосно кажу.

Дялек, Антон і Скочек напинали намет. Гарц лежав на землі, він ще чувся погано.

— Суп зварений, підходьте, панове голодуючі, по суп! .. — гукаю я.

Усі підійшли разом. Створилася черга. Це перший раз експедиційники стоять у черзі. Суп був смачний і поживний. Я кожному вкидаю в миску по маленькому шматочку м'яса, бо я порізав м'ясо на десять рівних порцій. Кожний підходив по добавку. Рігі підійшов до мене і потиснув мені руку:

— Дуже смачний суп! ..

Мені було приємно, що хвалять мою працю. Мию посуд, іду до намету і лягаю спати. Рояться думки. Нашій експедиції ні кінця немає, ні краю. Куди ми їдемо і для чого? .. Доки будемо ми, експедиційники, повіритися? ..

9 грудня. Ранок. Зійшло червонощоче сонце. Я щойно встав і виходжу з намету. В соняшних реях купається блакитне небо. Тиша заливає все навколо. Вночі випав дощ, і скрізь на кущах, на деревах, на травах — срібляться дощові краплі. Табір ще спить. Герда чистить картоплю на суп. Я беру рушник і йду до річки вмиватися.

— Доброго ранку!.. — вітаюся до Герди.

— Доброго ранку!.. — відповідає вона.

— Відчуваєте, який свіжий і хороший ранок?..
— питаю її.

— Так.

— Де ж ваші помічники, Вуд і Маргарита?

— Ще сплять.

Незабаром табір ожив. Маргарита збирає дрова для пічки. Глов'як на березі річки пере білизну. Константинов пішов прогулятися вздовж річки. Антон і Скочек роблять гімнастичні вправи. Гарц. Рігі та Вуд вмиваються в річці. Я сиджу коло причепу, чекаю, доки звариться суп. Прийшов з прогулянки Константинов, він зупинився біля причепу. В мене на дні серця клекоче хвиля ненависти до нього, ненависть зростає з хвилини на хвилину. Я ладний накинутися на нього з лайкою і, щоб всі чули, висловити накопичений біль. Після аварії я не можу спокійно дивитися на нього. Я мушу, мушу висловити йому мій біль. Мені стане легше на серці.

— Панове, суп зварений, підходьте з мисками!..
— гукає Герда.

По полудні скоїлося те, чого я чекав з дня на день. Я читаю під кущем. До мене підійшов Константинов. Він мовчки стоїть, потім кашлянув. Я читаю. Я відчуваю, що щось скоїться. По тілі пробігає струм холоду. Я інстинктивно відчуваю, що Константинов сердито дивиться на мене. Я не витримую і підіймаю голову до Константинова.

— Що ти говорив Кендьові про мене?!.. — прощідив крізь зуби Константинов.

Я затремтів.

— Кажи, що ти говорив Кендьові про мене? — з притиском повторює.

— Я казав Кендьові, що ти падлюка!.. Падлюка ти!.. Ти скалічив Кендя!.. Ти розігнав експедицію!.. Ти привласнив експедиційні гроші!.. Ти грозив експедиційникам вжити вигадане степове право!.. Ти bestія!.. Такого шахрая треба ізолювати у в'язниці!..

— Пам'ятай, тобі це так не пройде!..

— Може викинеш з експедиції?!.. Викидай!.. Експедиції вже немає!.. Ти її розігнав!.. — Я кажу, а в мене тремтять руки.

— Щоб з завтрішнього дня тебе тут не було!.. Чуєш?!..

— Ти не маєш права викинути мене з експедиції. Лише загальні збори можуть ухвалити рішення викинути мене. І то лише за порушення експедиційного порядку.

— Я... Я скличу збори... Я вживу всіх засобів, щоб викинути тебе!.. — Константинов клекоче від гніву.

Він швидко йде від мене. Я схаменувся. Що я наробив?!.. Для чого я виступив проти Константинова? Кого я боронив? Аджеж всі поляки ставляться до мене вороже. А Кендьо, що за його вихнуту руку в мене з'явилася ненависть до Константинова, зрадив мене. О, який я дурень!.. Стовідсотковий осел!.. Чому я не вчусь на помилках.

Аджеж я вже раз опікся на полякові Гарцові, що зрадив мене. О, який я довірливий до кожного. Я йду в свій намет, лягаю на ліжку і довго думаю.

9 грудня. Константинов зборів не скликав. Я з Константиновим не зустрічаюся. Ми один одного обминаємо. Приїхала Тамара з Дарвіна. Вона сказала, що лікар направив Кендьові руку. Він чується добре. Константинов напевно розказав Тамарі про мій конфлікт з ним, бо вона не вітається зі мною.

По полудні Рірі залишив табір. Він став на працю на залізниці в Аделаїді Рівер. Ще пройшли два сумних дні. Я чуюся морально погано. Після такого конфлікту з Константиновим треба бути дуже нахабною людиною або треба мати міцні нерви, щоб утримати рівновагу і перебувати в таборі.

13 грудня. Неділя. По полудні недалеко нашого табору зупинилося особове авто. З нього висіли італійці: Франко, Франціско, Мінаро та Едвард, вони попрямували до намету Константинова. Через хвилину вийшли з Константиновим. Я з поляками підходжу до них.

— Ми приїхали, щоб ти повернув нам наші гроші, які ми внесли до каси експедиції!.. — каже Франко.

— Я не маю грошей, — тремтячим голосом відповідає Константинов.

— А де подів наші гроші?.. — загрозовито звучать слова Едварда.

Константинов мовчить.

— Падлюко, ми приїхали з тобою розрахуватися!.. — кричить збуджений Франко.

Константинов зблід, він бачить, що насувається небезпека.

Франціско б'є величезним кулаком його в обличчя. Константинов падає на землю. Італійці б'ють його черевиками.

— Віддасиш, bestія, наші гроші!.. Віддасиш, падлюко, наш труд!.. — кричать люто італійці.

Константинов голосно стогне. Прибігла Тамара.
— Що ви робите?!.. Не бийте!.. Не бийте!.. —
ридаючи, гукає.

Італійці схаменулися, перестали його бити. Вони швидко пішли до авта, сіли і від'їхали. Константинов лежить і стогне. В нього по обличчі гадючиться кров. Скочек та Гарц підводять начальника і ведуть його до намету. Настрій у всіх експедиційників пригнічений.

Я думаю про італійців. Від кого вони дізналися про місце постою експедиції? Напевно, в місті Дарвін зустріли Тамару, і вона сказала, де ми зупинилися.

Ще минули два пливких незрозумілих таборових дні. Кожний експедиційник схуд, кожний зробився нервовим, в кожного під очима поробилися капшукі, в кожного нетактовне поведження. Я згубив нормальне думання. Не можу зібратися з свіжою думкою, що далі робити. Чи покинути експедицію, стати на працю і за зароблені гроші повернутися до Сіднею, чи далі їхати і ретельно все записувати до щоденника. Я вирішив не звертати уваги ні на Константинова, ні на всі сварки в експедиції, а їхати далі, щоб все записати до щоденника. Уже ясно, що Константинов накручувати кінофільму не буде.

Перед обідом я ходив на пошту. Поштар дав мені чотири листи та пакунок. У наметі я розриваю пакунок. Яка радість. Письменник Нитченко прислав мені альманах «Новий Обрій». У ньому надруковано мій репортаж про кінофільмову експедицію. Я радію, репортаж цікавий. Треба завтра послати ще один розділ з репортажу в журнал «Цороги» в Аргентину.

По полудні Константинов з Тамарою причепив до джипа моторовий човен і, не сказавши нікому нічого, втік з табору. Ми залишилися без начальника, на роздоріжжі. Я підходжу до Гарца і питаю:

— Що тепер будемо робити без начальника?

Гарц мовчить.

— Я звертаюся до тебе, як до члена експедиційної ради. Що тепер будемо робити?.. Які в тебе пляни?..

— Поїдемо до Дарвіна. Подамо заяву в поліцію на розшук Константинова.

— Гроші в тебе є на бензин, щоб доїхати до Дарвіна?

— Я ще маю десять фунтів.

— Якщо поліція не знайде Константинова, що думаєш робити?

Гарц мовчить.

Я йду до намету й лягаю на ліжку. В мене болить вухо, чую, що робиться чиряк у вусі. Лежу і довго думаю. Чути печальне тремтіння музики. Прислухаюся. То Гарц грає сумну пісню на акордеоні. Вночі дуже погано спав, шпигало в усі. Після снідання йду до медпункту. Медсестра дала мені рідини. Що три години по шість крапель впускаю в вухо. Я вже третій день мучуся і на хворе вухо не чую.

16 грудня. Встав дуже рано, ходжу понад берегом, мучуся з вухом. Табір поступово прокидається. Гарца вночі вкусив павук. Рука його опухла. Він, не снідавши, йде до медпункту. Експедиційники снідають. Приходить з перев'язаною рукою Гарц. Медсестра зробила йому застрик і сказала, щоб їхав до Дарвіну. Гарцева рука червона й пухла. Шофер Дялек готується везти Гарца до шпиталю. Я кладу в сквот наплечник з речами і ліжку. Я теж їду до Дарвіна. Я бачу, що Вуд, Маргарита, Антон, Герда і Скочек теж збираються їхати. Глов'як залишається в таборі, бо Константинов, утікаючи, наказав йому не кидати табору. Глов'як бере з авта і кладе на землю декілька банок помідорового соку, пачку чаю, пів мішка картоплі та декілька банок гороху. Всі сідають до авта, гуркоче мотор... Шофер Дялек стартує.

— До побачення, донощику!.. Ще колись може зустрінемося!.. — гукаю я до Глов'яка.

Кінець першої частини